

111 0683 905 01

UOVS - SASOL-BIBLIOTEEK

11106839050122000015

HIERDIE EKSEMPLAAR MAG ONDER
GEEN OMSTANDIGHEDE UIT DIE
BIBLIOTEEK VERWYDER WORD NIE

Universiteit van die Oranje-Vrystaat
BLOEMFONTEIN
- 5-5-1969
KLAS No. 321.6812 wol
No. 102465
BIBLIOTEEK

VOORWOORD

Met indiening van hierdie werk, wil ek graag my opregte dank aan my studieleier, prof. F.J.H. Wessels, betuig. Behalwe vir sy voorligting en leiding by die skrywe van hierdie verhandeling, het die persoonlike kontak en in besonder die bywoning van sy lesings my in baie opsigte verryk.

Graag wil ek ook my dank betuig aan prof. H.J. Strauss, Hoof van die Departement Staatsleer, wat die grondslae vir my studie gelê het.

Aan my ouers 'n besondere woord van diepe erkentlikheid vir al hul liefde, opoffering en gebede. Aan hulle wil ek dan ook hierdie werk opdra in die wete dat dit alleen moontlik was deur die genade van God.

Bloemfontein

Oktober 1968.

Ek verklaar dat die verhandeling wat hierby vir die graad Magister Artium aan die Universiteit van die Oranje-Vrystaat deur my ingedien word, nie voorheen deur my vir 'n graad aan enige ander Universiteit ingedien is nie en dat dit my eie, selfstandige werk is.

I N H O U D S O P G A W E

Bladsy

VOORWOORD

ii

INLEIDING

vi - vii

HOOFSTUK I

PRINSIPIEEL EN HISTORIES

1 - 21

1. Grondslae van die tussenstaat-
like verhoudinge 1
2. Vroegste Geskiedenis van Botswa-
na 14
3. Begin van Europese indringing 15

HOOFSTUK II

PROTEKTORAAT EN KROONKOLONIE: #
HISTORIESE VERLOOP TOT 1885

22 - 61

HOOFSTUK III

DIE PROTEKTORAAT: # VOLKEREGTELIKE
ASPEKTE EN ADMINISTRATIEWE WOE-
LINGE

62 - 118

1. Volkereregtelike beginsels 62
2. Historiese oorsig en Administra-
tiewe ontwikkeling tot 1890 73
3. Die „British South African Com-
pany" in die geskiedenis van
Betsjoeanaland 78
4. Administratiewe verandering
sedert 1890 88
5. Die Anglo Boere-oorlog 96
6. Administratiewe ontwikkeling tot
1945 99
7. Die dispuut rondom Seretse
Khama 105
8. Administratiewe veranderings tot
met die onafhanklikheid van
Betsjoeanaland 110
9. Die konstitusionele ontwikkeling
wat lei na onafhanklikheid 112

HOOFSTUK IV

DIE INLYWING VAN DIE PROTEKTO-
RATE - 'N TUSSENSTAATLIKE STRYD
VRAAG

119-- 162

1. Die Oordragsvraagstuk 119
2. Clausula rebus sic stantibus 159

HOOFSTUK V

DIE TUSSENSTAATLIKE BETREKKINGE
VAN DIE REPUBLIEK VAN BOTSWANA 164 - 204

1. Die betrekkinge met die Republiek van Suid-Afrika 164
 - A. Die Historiese aspekte 165
 - B. Die Geografiese aspekte en Ekonomiese vervlegting 166
 - C. Veiligheidsaspekte 178
 - D. Welvaart van die inwoners 184
2. Die betrekkinge met Brittanje 186
3. Die betrekkinge met Zambië 189
4. Tussen-Afrika verhoudinge 192
5. Betrekkinge met Rhodesië 195
6. Internasionaal 198
7. Suidwes-Afrika 202
8. Evaluasie 204

BYVOEGSELS 206 - 225

BRONNELYS 226 - 236

INLEIDING

Vir 'n geheelbeeld van ons studie is dit nodig om vooraf die dekkingsveld aan te dui.

Prinsipieel moet ons besin oor die beginsels wat die internasionale betrekkinge, ook in die tydgenootlike wêreld rig. Ons plaas onself op die uitgangspunt van 'n maatskapsfiguur. Dit impliseer 'n posisie van neweskikking tussen state sonder 'n permanente gesagstruktuur en met wedersydse erkenning van mekaar se lewensbelange. Hiervolgens sal fasette wat in stryd is met die maatskapsfiguur aangedui moet word.

Nadat ons prinsipiële verantwoording gedoen het, is 'n historiese oorsig van die opkoms en totstandkoming van die Protektoraat van Betsjoeanaland nodig, terwyl altyd gelet word in hoeverre die maatskapsgedagte deurwerk in die gesindheid van sowel Engeland as die Boererepublieke teenoor Betsjoeanaland. Ook sal die begrip „protektoraat“ in die Volkereg ontleed word, en die verskil tussen 'n protektoraat en kroonkolonie omlyn word. Vervolgens word die verdere verloop van die geskiedenis bestudeer, en veral die verkragting van die beginsels van wedersydse erkenning deur Cecil Rhodes en Jameson wat die maatskapsgedagte in die gebied afgetakel het.

Nadat die Unie van Suid-Afrika tot stand gekom het, besien ons die wedywering om oppergesag oor die gebied. Hierdie wedywering behandel ons dan ook enigsins breedvoerig.

'n Vlugtige blik word gewerp op die administratiewe ontwikkeling om die oorskryding van jurisdiksie deur Engeland, en die verkragting van die basis waarop die protektoraat berus, aan te dui. Daar was nie veel

erkenning deur Engeland vir dit wat eie is aan die volk van Betsjoeanaland nie. Ook word die maatskapsfiguur negeer. Daarna let ons op die ontwaking van 'n nasionalisme en die uiteindelijke onafhanklikheid.

Vervolgens val die klem op die betrekkinge van Botswana met ander state, ter yl 'n finale bespreking daarvan in die lig van ons studie volg. Deurgaans let ons hoe die maatskapsgedagte in die handeling van die betrokke lande en verskillende gedagterigtings weerspieël word.

HOOFSTUK I

PRINSIPIEEL EN HISTORIES

1 Grondslae van die tussenstaatlike verhoudinge

Alvorens ons internasionale betrekkinge kan ontleed, moet ons 'n insig kry in die komponente of deelhebbers, dit wil sê die individuele state en die grondslag van hul onderlinge betrekkinge. Hier sal ons die geskiedenis en die riglyne van die staatsfilosofiese denke uit Christelike huis stel wat, volgens ons oortuiging, die norme bepaal vir tussenstaatlike struktuurvorme.

Om internasionale betrekkinge moontlik te maak, is dit nodig dat ons as basis die begrip staat het, en in die tweede plek 'n groot aantal state wat onderling met mekaar verkeer. Die staat is die monopolistiese organisasie van die swaardmag op 'n begrensde territorium. Onder die begrip „staatsterritorium" verstaan ons die grondgebied wat deur 'n land se grense ingesluit word, asook die lugruim bokant die grondgebied en die territoriale waters rondom die landsgebied. Teenoor hierdie territoriale begrip staan die universele of geloofsgemeenskaps-gedagte van die Islam-ideologie as voorbeeld. Enige nie-Moslem kan nie 'n volle lid van hierdie ware gemeenskap, die umma-Muhammadiyya, word nie.¹⁾

-
- 1) Vgl. Herholdt, A.N.J., Die Arab-Maghreb: 'n Studie in die Islam-staatkunde, D. Phil. proefskrif, Universiteit van die Oranje-Vrystaat, Bloemfontein, Augustus 1967, Bl. 60. Ook von Grunebaum, G.E., Islam Essays in the Nature and Growth of a Cultural Tradition, Vol. 57, no. 2, part 2, memoir no. 81, The American Anthropological Association, Menasha, Wisconsin, U.S.A., April 1955, Bl. 128. Ons let daarop dat Islam nie net 'n religie is nie, dit is 'n gemeenskap, 'n manier van lewe (lewensstyl). Die doel van die mens is om Allah te dien, en dit moes dus ook die doel van die Moslemregering wees om die wil van Allah, dwarsoor die hele wêreld in te voer. Die staat het dus 'n morele taak, en daar bestaan geen selfstandige politieke teorieë nie - net die gedagte van 'n dar-al-Islam. Vgl. Halpern, M., The Politics of Social Change in the Middle East and North Africa, Princeton University Press, Princeton, 1963, Bl. 5 e.v.

Volgens die Christelike staatkunde het die staat sy fundering in die historiese wetskring. Die grondwet van hierdie wetskring is beskawingsontwikkeling, d.w.s. „beheersende vorming van 'n gegewe aanleg, struktuur of toestand tot iets wat nie vanself ontstaan of ontwikkel nie, maar wat in normatiewe vryheid slegs deur die mens verwerklik word in die proses van beskawingsontwikkeling.”²⁾ Dit is dus historiese magsvorming deur beheersende vormingsarbeid in gehoorsaamheid aan die historiese norme van kontinuïteit, differensiasie en integrasie.

Slegs die staat het historiese swaardmag op sy eie territorium. Geen ander lewensvorm mag swaardmag vorm of organiseer nie, en daarom handhaaf die moderne staat hierdie monopolie op die swaardmag baie streng. Die staat het egter nie allesoorheersende diktatuurmag nie, maar slegs 'n swaardmag oor sy territorium, met objektiewe hulpmiddels soos die leer en polisiemag.³⁾

Gefundeer in die swaardmag vind die staat sy bestemming in die juridiese wetskring, waar die staat as 'n regsgemeenskap gekwalifiseer is. Dit impliseer dat die staat 'n oorkoepelende integreringstaak het, naamlik die harmonisering van 'n veelheid van regsbelange op die begrensde territorium. Die staat is dus 'n regsgemeenskap met publieke verbandsreg wat regeer deur die harmonisering van die algemene belang. Daar is dus oorkoepeling in die sin van geregtigheid vir die ander kringe. Die staat het geen seggenskap oor die interne reg van, byvoorbeeld die gesin, kerk, ens. nie, maar

2) Strauss, H.J., Staatsleer I Diktaat, U.V., 1964, Bl. 16.

3) Vgl. Spier, J.M., Inleiding in de Wijsbegeerte der Wetsidee, J.H. Kok, Kampen, 1950, Bl. 201 e.v.

beskerm elke kring teen die uitbreidingsug van ander lewensvorme - dit is die politiese integreringsbeginsel. Let daarop dat elke kring nog steeds sy eie soewereiniteit besit,⁴⁾ want die staat meng nie in met die interne reg van bogenoemde lewensfere nie, en brei dus ook nie sy eie grense uit nie.⁵⁾

Na bogenoemde uiteensetting van die bestemming- en funderingsfunksie van die staatsverband, is dit duidelik dat die een nie sonder die ander kan bestaan nie, want dit sal lei tot 'n oorbeklemtoning van óf die reg (bestemming) óf die swaardmag (fundering).

Ons beklemtoon dat daar geen bepaalde staatsvorm bestaan wat vir alle tye en volke geld nie. Alle state het egter twee alles-oorheersende fasette in gemeen, naamlik, eerstens die bestaan van 'n bepaalde struktuurvorm wat ons 'n staat noem met algehele monopolisering van die swaardmag oor 'n bepaalde territorium, en tweedens, die handhawing van reg in die veelheid van regsbelange wat binne sy grondgebied aangetref word.⁶⁾

Ons let daarop dat daar geen struktuurvorm bestaan wat tussen state die rol van regsintegrator vervul nie. Die tussenstaatlike verkeer bly wel gebonde aan die staat, maar kan nie eksklusief deur die interne struktuurbeginself gerig word nie. Internasionale konflikte

-
- 4) Om 'n diepere insig te kry in die beginsel van soewereiniteit in eie kring Vgl. Scheepers, D.J.J., Die beginsel van soewereiniteit in eie kring as waarborg vir burgervryheid in die Christelike staat, M.A.-verhandeling, U.O.V.S., 1952, Bl. 1 e.v.
- 5) Vgl. Spier, J.M., Inleiding in de Wijsbegeerte der Wetsidee, Bl. 204 e.v.
- 6) Vgl. Wessels, F.J.H., Die Republikeinse Grondwet, Nasionale Pers Boekhandel Bpk., Kaapstad, 1962, Bl. 1. Ook Dooyeweerd, H., De Wijsbegeerte der Wetsidee, H.G. Paris, Amsterdam, MCMXXXVI, Bl. 365-6, Bl. 390 e.v. Ook Spier, J.M. Inleiding in de Wijsbegeerte der Wetsidee, Bl. 202 e.v.

kan dus nie volgens burgerlike reg beslis word nie.⁷⁾

Dit is juis as gevolg van die feit dat die staat sy fundering in die swaardmag vind, dat mag dikwels heeltemal oorbeklemtoon word. So word tussenstaatlike betrekkinge blote magsverhoudinge. Die klem word dan net op die militêre mag van die land gelê met aspekte soos ekonomiese krag, bevolking ens., terwyl die sosiale, die omgangsaspek uit die oog verloor word.

Andersyds mag oorbeklemtoning van die reg ook nooit plaasvind nie, want dit sal tot gevolg hê dat 'n reg daar gestel word wat bo alle state is. In die moderne geskiedenis van state, vanaf die vrede van Westfale in 1648 tot met die tweede Wêreldoorlog, was geen staat bereid om by werklike belangrike sake sy eie soewereine, finale beslissing prys te gee nie. Volgens Hoofstuk III van die „Acte Général" van 1928 van die vroëere Volkebond, was daar verpligte arbitrasie in konflikte om belange te beskerm. Hierdie voorsiening het egter nie werklik die posisie verander nie. Volgens artikel 38 van die statute van die Internasionale Hof van Justisie kan die bogenoemde arbitrasie alleen geskied met die behoud van die status quo⁸⁾: -- „So long as the pluralistic modern system of states continues to exist, there is no other peaceful settlement of disputes about the interests of the states than mutual consultation under the guidance of an international public juridicial idea of intercommunal relationship."⁹⁾ Konflikte moet

7) Vgl. Wessels, F.J.H., „Die probleem van tussenstaatlike verhoudinge-humanisties en Christelik, Die Gereformeerde Vaandel, Deel XXVI, no. 2, Junie 1958, Bl. 13 e.v.

8) Vgl. Dooyeweerd, H., A new critique of theoretical thought Vol III, Vertaal deur D.H. Freeman en H. de Jongste, H.J. Paris, Amsterdam, 1957, Bl.475.

9) Ibid.

geharmoniseer word op die basis van wedersydse erkenning van probleme.

Wanneer die juridiese oorbeklemtoon word, sal daar gepraat word van die heerskappy van die reg - „rule of law” - waarin die nasionale staat oorgelewer word aan die willekeur van die regter van die dag.¹⁰⁾ Die oorbeklemtoning van die swaardmag lei daartoe dat die verhoudings tussen state tot magspolitiek gereduseer word. Swaardmag word dus alles oorheersend: — „To some it is comparable to the sun in our planetary system, the factor around which all else revolves.”¹¹⁾

10) Vgl. Wessels, F.J.H., Handleiding by die Studie van Internasionale Verhoudings, U.O.V.S., Geen datum, Bl. 1.

11) Greene, F., Dynamics of International Relations, Power, Security and Order, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1964, Bl. 45. Dit is miskien raadsaam om op hierdie stadium 'n aantal komponente van mag te noem, onder andere geografie, grense, grootte, kommunikasie-netwerk, landsgebied, bevolking, industriële krag en ekonomie, grondstowwe en natuurlike hulpbronne, militêre krag (grootte, aantal manskappe), die politieke en sosiale organisasie, ideologie, politieke doelwitte, alliansiemoontlikhede, enige of veranderde magspatrone en internasionale standaarde. Vir 'n meer volledige bespreking van die komponente van mag, Vgl. Greene, F., a.w., Bl. 160 e.v. Ook Padelford, N.J., e.a., The Dynamics of International Politics, 5de druk, The MacMillan Co., New York 1965, Bl. 51 e.v. Ook bestaan daar 'n veelheid van instrumente, strategieë en vorms van mag wat ons nie hier wil behandel nie, en net vlugtig wil noem. Hier word gedink aan diplomاسie, propaganda, bewapening (militêre beplanning, bewapeningskontrole), nasionalisme, isolasie en neutraliteit, alliansies en waarborge, magsewewig, imperialisme, hegemonie en universalisme. Vgl. Padelford, N.J., e.a., a.w., Bl. 339 e.v. Ook Schwarzenberger, G., Power Politics a Study of World Society, 3de uitgawe, Stevens and Sons Ltd., London, 1957, Bl. 152, e.v. Dit is duidelik dat die magspolitiek 'n helle studie op homself vereis wat egter nie in hierdie werk moontlik is nie. In hierdie magspolitiek word oorlog dan die faktor waarom alles wentel - mag is reg.

Soos ons vroëer genoem het kan internasionale konflik nie volgens burgerregtelike maatstaf gerig word nie. Die interne integreringstaak van die ^{owerheid} ~~volk~~ is begrens tot sy eie land en volk. Die verhouding van die staat teenoor, bv. die gesin en kerk, is wesenlik iets anders as sy verhoudings tot ander state.

Vervolgens moet ons let op die samelewingsvorme, waarin ons ook die struktuur van die tussenstaatlike moet soek. Ons dink veral aan die verbands-, ^{gemeenskaps-} en maatskapstrukture. Die maatstaf wat ons gebruik, is gegee in die volgende vrae. Eerstens, het die lewensvorm wat ons ondersoek 'n permanente gesag^u-struktuur? Tweedens, het dit 'n solidêre eenheidskarakter, onafhanklik van die wisseling van die lede daarvan?

Langs die weg onderskei ons dan enersyds, tussen 'n verband soos gesin, kerk en staat, wat almal bogenoemde eienskappe besit. Andersyds is daar 'n gemeenskap, soos 'n familie, wat slegs een daarvan, naamlik 'n permanente gesagstruktuur, besit. Laastens is daar die maatskap, soos vriendskap en buurskap, wat geeneen van beide besit nie.¹²⁾

Die staat word dus getipeer as 'n verband, want dit het 'n permanente gesagstruktuur, en die voortbestaan van 'n staat, onafhanklik van die kom en gaan van sy burgers, is 'n ewe klemmende feit.¹³⁾

In die internasionale verhoudings kan die staat egter nie gesien word as 'n verbandstruktuur met 'n

12) Vgl. Dooyeweerd, H., De Wijsbegeerte der Wetsidee Vol. III, Bl. 121, e.v.

13) Vgl. Strauss, H.J., Staatsleer I Diktaat, U.V. Bl. 16. Ook Spier, J.M., Inleiding in de Wijsbegeerte der Wetsidee, Bl. 176, e.v.

permanente gesagsverhouding nie, want geen volk het 'n permanente mag oor 'n ander nie. Die oplossing van dié struktuurprobleem moet gesoek word langs die weg van 'n publiekregtelike maatskapsidee. Die grondslag van hierdie tussenstaatlike betrekkinge moet dus een van wedersydse erkenning vir mekaar wees - 'n posisie van neweskikking van gelykes langs mekaar.

Die internasionale betrekkinge waarin 'n staat vasgevang word, is heeltemal verskillend van dié tussen 'n staat en die nie-politieke sosiale lewensvorme, of van die funksies van die staat in private onderlinge maatskappe. Die interne strukturele beginsels van die staat kan nie die onafwendbare konflik tussen mag en reg in die internasionale politiek oplos nie. Tog raak konflikte, onderhandelinge oor handel en ander aangeleenthede soos grense, uitlewering, deurgang, ens. in wese die publieke belang van state. Die maatskapsbetrekkinge tussen state dra dus 'n publiekregtelike karakter - 'n stelsel van korrelatiewe publiekregtelike maatskapsbetrekkinge.¹⁴⁾

Histories het 'n veelheid van state veral geneig om te ontwikkel en dit vanwee volkere- en rasseverskille en geografiese afsondering. Dit is een van die mees onveranderbare neerslae van die staatsmanwysheid van die eeue wat vreedsame naasbestaan van botsende groepe in eie afsonderlike state gesoek en gevind het. Daarvolgens het elke staat dan sy eie grense gekry en daarom geld die historiese norm vanaf die vroegste tye

14) Vgl. Wessels, F.J.H., Die probleem van tussenstaatlike verhoudinge - Humanisties en Christelik, Die Gereformeerde Vaandel, Deel XXVII, no. 2, Junie 1958, Bl. 14.

dat jy nie jou naaste se landpale sal verruk nie.¹⁵⁾
Tydens die antieke monargie was die verhoudings tussen
state meestal verhoudings tussen persone, dit wil sê
konings en keisers. Die inwoners van so 'n staat was
nie 'n burger in die volste sin van die woord nie.
Vandag, egter, is 'n persoon 'n burger van 'n staat
totdat hy dit vrywillig neerlê.¹⁶⁾

Uiteindelik let ons daarop dat dit nie die struk-
tuur van state is nie, maar die sonde van volkere en
owerhede wat in die internasionale verhoudings die
individuele magsegoïsme op die troon geplaas het, en
dit daarby met valse humanistiese teorieë as die egte
aangebied het. Nêrens mag 'n ongebreidelde magsegoïsme
gehandhaaf word nie, want die soewereiniteit van aardse
owerhede is beperk. Magsegoïsme word verwerp omdat
daar internasionale publiekregtelike betrekkings tussen
state bestaan - en dan ook in 'n veelheid van state
omdat daar 'n volkereveelheid bestaan.¹⁷⁾ Interna-
sionale betrekkings is nie gebaseer op 'n egoïstiese
grondslag nie, maar neem die morele verantwoordelikheid
in ag.

Alle verhoudings is noodwendig gekorreleer met
ander state. So ook kan vaderlandsliefde nooit sy mo-
rele verwantskapsrol vervul sonder internasionale
liefde vir sy buurman nie. Internasionale naaste-
liefde toon egter nie dieselfde struktuur as indivi-
duele naasteliefde nie.¹⁸⁾ Die Aristoteliaanse

15) Vgl. Wessels, F.J.H., a.w., Bl. 17.

16) Vgl. Wessels, F.J.H., Die Republikeinse Grond-
wet, Bl. 160-1.

17) Vgl. Wessels, F.J.H., Die probleem van tussen-
staatlike verhoudings - Humanisties en Christelik,
Die Gereformeerde Vaandel, Deel XXVI, no. 2,
Junie 1958, Bl. 14.

18) Vgl. Wessels, F.J.H., Handleiding by die Studie
van Internasionale Verhoudings, Bl. 4.

siening, dat vaderlandsliefde 'n hoër vorm van liefde as naasteliefde is, word nie aanvaar nie. Sy argument berus daarop dat wanneer lede van dieselfde familie aan verskillende nasionaliteite behoort, die plig teenoor die staat sal seevier oor natuurlike bloedsbande. Dit bewys egter maar net dat die vaderlandsliefde nie 'n teenstander binne sy eie interne strukturele grense erken nie.¹⁹⁾ Die internasionale liefdesnorm is nie identies met private morele betrekkinge van individue nie. Die morele verwantskap tussen state bly gebonde aan die strukturele beginsel van internasionale politieke verwantskap. Gesien in die lig van die fundering in die swaardmag, sou die liefdesnorm nooit kan berus in 'n aanslag op die voortbestaan van die staat nie. Die liefdesnorm kan 'n staat nooit daartoe dwing om homself oor te gee aan 'n buitelandse mag om sodoende sy onafhanklikheid te verloor nie.²⁰⁾

„Waar aldus in de internationale rechtverhoudingen waar de goddelijke wêreldorde de interne publiekrechtelijke verbandsstructuur van den individueelen staat noodwendig in correlatiewe publiekrechtelijke maatschapsbetrekkingen met die der andere staten blijft, kan ook in de internationale moreele betrekkinge tusschen de staten onderling de liefde tot het individueele vaderland niet aan den moreelen eisch voldoen zonder tegenwicht in een internationale naastenliefde tusschen de volkeren onderling.“²¹⁾

Die basiese beginsel in die internasionale poli-

19) Vgl. Dooyeweerd, H., A new critique of theoretical thought Vol. III, Bl. 472-3.

20) Vgl. Dooyeweerd, H., De Wijsbegeerte der Wets-idee Vol. III, Bl. 413.

21) Ibid.

tiek is die erkenning van die bestaan van 'n stateveelheid. Hierdie stateveelheid is 'n gevolg van 'n volkereveelheid wat ontstaan het uit die sondeval en die gebrokenheid van die mens. Dit kan nie in hierdie bedeling verander word nie, en kan alleen in Christus herstel word. Die negering van hierdie begrip is dan ook ons groot beswaar teen die supra-universalisme, dit wil sê superstruktuur waarvan die afsonderlike volke slegs dele word - ondergeskik aan 'n hoogste totaalverband - wat dit ook al mag wees. Die stelsel van 'n groot aantal state is 'n waarheid wat nie weggeredeneer kan word nie, en die beste oplossing sal vir hulle naasbestaan gevind moet word. Die oplossing lê in 'n onderlinge internasionale publiekregtelike maatskapsidee, wat slegs beteken dat daar harmonisering tussen die state moet plaasvind op die grondslag van neweskikking, wedersydse respek en insig in mekaar se lewensbelang. Hierteenoor kan die superstruktuur nooit 'n werklike inslag verkry nie.²²⁾

Deur die totstandkoming van afsonderlike state het ook die probleem van soewereiniteit van state tevoorskyn getree. In die middeleeuse gedagterigting was die konsep van soewereiniteit beperk. Enige iemand, of iets, besit soewereiniteit indien daar nie 'n hoër outoriteit bokant hom is nie. Anargie word nie geduld nie, en heersersmag moet die orde bewaar. Toe hierdie gedagte aanvaar is, word soewereiniteit die ekwivalent van supremasie en almag. Bodin sê in 1576 dat die besitter van soewereiniteit die een is „who recognises

22) Vgl. Wessels, F.J.H., Handleiding by die Studie van Internasionale Verhoudings, Bl. 3.

nothing greater than himself save only Immortal God."²³⁾ Vandag kan soewereiniteit gesien word as die gedagte om met outoriteit op eie landsgebied te kan handel.

Toe absolutisme plek gemaak het vir nasionale verteenwoordigende instellinge en die demokrasie, het slegs die dreer van soewereiniteit verwissel.²⁴⁾ Op internasionale vlak maak nasionale state nou aanspraak op binnelandse onafhanklikheid van buitelandse kontrole. Ons let egter daarop dat hierdie soewereiniteit nie onbeperk is nie, en dat dit begrens word deur die struktuurbeginsel. Die swaardmag sal dan nie sonder rede teen 'n buurstaat gebruik word nie, want dan word die maatskapsbeginsel van wedersydse respek nie eerbiedig nie.

Op internasionale vlak is soewereine state die voorwerp van internasionale gewoontereg en die algemene beginsels van reg soos aanvaar deur die beskaafde nasies.²⁵⁾ Waar dit egter aanspraak maak op politieke probleme of beleidsrigtings, wat deur state as huishoudelik beskou word, oorskry dit die grense. In die beginstadium van die ontwikkeling van die volkereg het Grotius en ander skrywers verklaar dat daar 'n natuurreg bestaan, "... binding to all men and states, irrespective of their will, implanted in the minds of men by divinity or inherent society."²⁶⁾ Hierdie gedagterigting is egter nie so

23) Soos aangehaal Schwarzenberger, G., Power Politics a Study of World Society, Bl. 88.

24) Ibid.

25) Vgl. Brierly, J.L., The Law of Nations, 6de druk, Clarendon Press, Oxford, 1928, Bl. 40 e.v.

26) Soos aangehaal Padelford, N.J., e.a., The Dynamics of International Politics, Bl. 469.

maklik aanvaarbaar nie. State is soewerein en dus in die oë van die wet gelyk - ongeag die mate van ontwikkeling. Van belang is egter dat 'n staat 'n onafhanklike entiteit is. Geen staat kan teen sy wil onderwerp word aan 'n internasionale regspraak nie.

Nou is dit so dat, in die lig van die gelykheidsbeginsel, soos vervat in die struktuur vir hulle onderlinge gebondenheid, - die maatskapstruktuur - daar geen grenslose soewereiniteit kan bestaan nie.

Die staat het dus die taak om die volk tot roepingsvervulling te bring, terwyl dit ook 'n algemene mensheidsplig het. State moet die verryking van die ganse menslike lewe nastreef. Verder moet 'n staat nie handel asof die regte en belange van ander state nie bestaan nie.²⁷⁾ Elke staat het 'n algemene plig tot die bekamping van die sonde. Die enkapsis-beginsel (vervlegting onderling) moet dus ook hier toegepas word. So het elke ontwikkelde staat 'n plig teenoor state wat nie so ver gevorder is nie. Hiervan is Suid-Afrika 'n goeie voorbeeld, waar hy staan teenoor aangrensende onderontwikkelde buurstate. Dit moet nooit uit die oog verloor word wanneer betrekkinge tussen state bespreek word nie. Daar moet egter nooit grensoorskryding wees nie.²⁸⁾ „So bly die norm dat jy jou naste se landpale moet eerbiedig deur die eeue heen onaangetas. Elke sondige daad van aggressie kan daardeur gedek word. Of dit nou die Achabs-hebsug teenoor 'n Nabot is, en of dit die imperialistiese grondhanger van 1899 in Suid-Afrika is, en of dit die Kommunistiese ideologiese aggressie

27) Vgl. Wessels, F.J.H., Die Republikeinse Grondwet, Bl. 163.

28) Vgl. Wessels, F.J.H., Handleiding by die Studie van Internasionale Verhoudings, Bl. 5.

teen die Westerse wêreld is, hierdie skrifnorm handhaaf steeds die laaste woord tot beswering van oorlog."²⁹⁾

Dit is dus duidelik dat slegs die maatskapsgedagte aan ons die aanhaakplek bied vir die vreedsame naasbestaan van state. 'n Posisie van neweskikking van gelykes langs mekaar, sonder 'n permanente gesag van die een oor die ander, bied na ons mening dus die oplossing van die tussenstaatlike probleme.

Let daarop dat ons Engeland se optrede as struktuurverwoestend kan sien en dan hier as gevolg van sy imperialistiese strewe in Betsjoeanaland. Die beginsel van vreedsame naasbestaan word afgebreek, asook die feit dat jy nie jou naaste se landpale mag verruk nie. Ook was die burgers van die Suid-Afrikaanse republiek nie onskuldig aan hierdie oortredings nie, en het probeer om die grond vir hulleself in te palm.

In die protektoraat is 'n beginsel van hulp, met behoud van status, gelêe. Betsjoeanaland moes buitelandse hulp kry, maar sonder om sy status prys te gee. Dit het Engeland uit die oog verloor, en al groter mag in Betsjoeanaland verkry. Dit kan nie goedgekeur word nie.

Uitgaande van die norme vir die tussenstaatlike verkeer, het ons hierbo die maatskapstruktuur as die ~~teoretiese~~ normatiewe patroon ~~van tussenstaatlike verkeer~~ aangebied. Aan hierdie norm kan ons nou die praktyk van state toets. Ons let daarop dat daar sekere elemente en tendense is, wat die maatskapstruktuur verwoes. Maatskapsverwoesters is imperialisme, kolonialisme, wêreldstaat, vakbond, ens.³⁰⁾ Dit kan nie vereenselwig

29) Wessels, F.J.H., Die probleem van tussenstaatlike verhoudings - Humanisties en Christelik, Die Gereformeerde Vaandel, Deel XXVI, no. 2, Junie 1958, Bl. 17.

30) Vgl. Wessels, F.J.H., Handleiding by die Studie van Internasionale Verhoudings, Bl. 14.

word met die maatskapsgedagte van wedersyde erkenning, vreedsame naasbestaan, sonder 'n permanente gesagstruktuur nie. Andersyds, kry ons die struktuurbehoudende faktore soos internasionale organisasies op vrywillige grondslag, magsewewig, regspraak binne 'n maatskapsfiguur en diplomatiek.³¹⁾ Hulle werk saam om die internasionale betrekkings op 'n beter grondslag te plaas.

Ons sal poog om die maatskapsgedagte soos 'n goue draad dwarsdeur ons verdere studie te voer, en aan te dui waar in stryd daarmee gehandel is.

2. Vroegste Geskiedenis van Botswana

Dit kom voor asof die nie-blanke inwoners van die huidige Botswana die afstammelinge is van drie bræers, Kwena, Ngwato en Ngwaketse wat ongeveer in die 16de eeu moes geleef het. Hulle vader was 'n sekere Masilo van vroeg in die 16de eeu.³²⁾ Later het die Tawana, Kgatla, Lete, Tlokwa, Rolong en 'n klompie ondergeskikte stamme ook hulle intrek in Betsjoeanaland geneem.³³⁾ Verder bestaan daar ook 'n aantal kleiner stamme wat nie so belangrik is nie. Op die buitenste grense van die stamme vind ons die Kgalagadi. Die Boesmans is eintlik die eerste inwoners van Botswana, maar vandag is daar nog net klein familiegroepies wat 'n swerwersbestaan in die woestyn voer.

Gedurende daardie tyd was die stamme baie nomadies van aard. Wanneer 'n sterker stam hulle verdryf het, het hulle net na 'n ander woonplek getrek, en hulle weer daar gevestig. Dit gebeur dan ook toe 'n groep wat

31) Vgl. Wessels, F.J.H., a.w., Bl. 48 e.v.

32) Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Oxford University Press, London, 1952, Bl. 104.

33) Vir 'n diepere insig in die oorsprong en opkoms van hierdie stamme Vgl. Sillery, A., a.w., Bl. 104 e.v.

by die Europëers as die Leghoyas bekend was, uit die Noorde kom. Die Bataung in Basoetoland is afstammeling van hulle.³⁴⁾ Die volgende stamme wat help met die vernietiging van die klein rondtrekkende stamme, was die Batlapin en die sterk Barolongs. Die afstammeling van die klein uitgeweke stamme word die Bakalahari of Balala, en het in baie swak omstandighede geleef.³⁵⁾ Hierdie uitwissing is veral te wyte aan die feit dat die pionierstamme nie teen die beter wapens van die inkomende stamme opgewasse was nie.

Hierdie eerste bewoners van Betsjoeanaland was almal nomadiese veeboere. Die rede hiervoor is dat daar gedurende die 15de, 16de en 17de eeue 'n baie meer gematigde klimaat bestaan het. Om een of ander onbekende rede het dit begin droër word in dieselfde tyd toe blanke indringing begin. Die droë beddings van riviere en oorblyfsels van weelderige plantegroei is genoegsame bewyse daarvan.³⁶⁾ As gevolg van hierdie rondtrekkery, het ondertrouery plaasgevind, en hulle geskille was hoofsaaklik onderling van aard.

3. Begin van Europese indringing

Ons moet die begin van die 19de eeu sien as die werklike beginpunt van die geskiedenis ^{van Betswana.} Hier tree Betsjoeanaland uit die skadu van oorleweringe, en kan dokumentêre bewyse oor die geskiedenis gevind word.

Die eerste Europese ekspedisie wat Suid-Betsjoeanaland besoek, was onder leiding van twee kommissarisse, Pieter Jan Trüter en ~~dr.~~ William Somerville. Die ekspedisie het verder uit Anderson, 'n sendeling, twaalf

34) Vgl. Theal, G.M., Ethnography and Condition of South Africa before A.D. 1505, 3de uitgawe, George Allen and Unwin Ltd., London, 1922, Bl. 183.

35) Vgl. Theal, G.M., a.w., Bl. 184

36) Vgl. Theal, G.M., a.w., Bl. 185.

blankes, vier-en-twintig Hottentotte en vier slawe bestaan.³⁷⁾ Die groep is na die binneland gestuur deur goewerneur Caledon van die Kaap om osse te gaan koop. Daar was op daardie tydstop 'n kwaai droogte in die Kaap en landbouwerkzaamhede is gestrem. Alhoewel die sending op 'n mislukking uitgeloop het, het die kommissaris tog 'n beskrywing van die hoofstad van die Tlhaping teruggebring. Dit is die eerste beskikbare dokument en dit gee nogal 'n goeie beskrywing van hoe die Tswana in sy stat geleef het.³⁸⁾ Die redelike mate van sosiale verkeer was nogal 'n verrassing vir die sendelinge, want die Europëers was tot op daardie tydstop nog heeltemal in die duister oor wat dieper in die binneland aan die gang was.

In Maart 1805 word die landdros van Tulbagh deur die goewerneur aangewys om 'n ekspedisie na die Noorde te onderneem. Hy word vergesel deur die reisiger Henry Lichtenstein. Hierdie ekspedisie was veral daarop gemik om meer inligting ten opsigte van die Tswana in te win. As gids en tolk gaan John Matthias Kok saam. Hulle het 'n goeie indruk van die inwoners van die gebied gekry en Lichtenstein lewer dan ook 'n gunstige verslag.³⁹⁾ 'n Ander besoeker aan hierdie gebied was 'n sekere W.J. Burchell.⁴⁰⁾

Na hierdie ekspedisies breek die tydperk van die sendelinge aan, en is die kontak tussen die blankes van die Suide en die Tswana 'n voldonge feit. Gedurende hierdie tydperk was die gebied taamlik rustig, behalwe

37) Vgl. Theal, G.M., Compendium of South African History and Geography, 3de uitgawe, Institution Press, Lovedale, 1877, Bl. 155.

38) Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 3-4.

39) Vgl. Sillery, A., a.w., Bl. 4-6.

40) Vgl. Encyclopaedia Britannica Vol.III, Encyclopaedia Britannica Ltd., London, 1958, Bl. 286.

vir klein onderlinge geskille tussen die hoofmanne. Nou word die rustigheid egter verbreek deur veral aanvalle van ander Bantoe-stamme uit die verre Ooste van die groot Suider-Afrika. Onder Tsjaka word die Zoeloes 'n geweldige sterk mag, en hulle onderwerp die een stam na die ander. Moselikatze breek weg van Tsjaka, en trek Transvaal oor die Vaalrivier binne. Sy onderdane, bekend as die Matabele, word die vrees van die gebied en voer 'n skrikbewind.⁴¹⁾

Selfs voor die besoek van Lichtenstein in 1805, het die Hollandse sendinggenootskap 'n halfhartige poging aangewend om 'n sendingstasie in Suid-Betsjoeanaland te bou. Ons noem ook die sendelinge Kok en Edwards wat gedurende 1807-8 onder die Thlaping gewerk het. Die eerste werklike suksesvolle sendeling was John Campbell wat in 1813 na die gebied gaan.⁴²⁾ Na 'n suksesvolle ontmoeting met die Thlaping-hoofman verlaat hy die gebied, maar vroeg in 1816 stuur hy, op versoek van die hoofman, die sendelinge Evans, Hamilton, Williams en Barker na die gebied. Hulle was egter nie baie suksesvol nie. Read, 'n ander sendeling, het baie meer sukses behaal.⁴³⁾

Nou breek die tydperk van die „London Missionary Society" onder leiding van Robert Moffat aan, wat vir 'n aantal jare 'n groot rol gespeel het.⁴⁴⁾ Moffat verander

-
- 41) Vgl. Dundas, C., e.a., Problem Territories of Southern Africa Basutoland, Bechuanaland Protectorate, Swaziland, The South African Institute of International Affairs, Johannesburg, 1953, Bl. 4.
42) Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 8.
43) Vgl. Sillery, A., a.w., Bl. 8-10.
44) Vir 'n kernagtige opsomming van die werk van die „London Missionary Society" Vgl. Gabatshane, S.M., Introduction to the Bechuanaland Protectorate. History and Administration, Morija Press, Morija, 1957, Bl. 16 e.v.

Kuruman in 'n vooruitstrewende sendingstasie en verrig heelwat, maar het tog probleme met Bantoe-invallers ondervind. In 1822, as gevolg van die skrikbewind van Tsjaka, val die Mantatees onder leiding van MnaNtatisi Suid-Betsjoeanaland binne. Moffat kom van hierdie invalle te hore, gaan na Griekwastad en verkry die hulp van honderd perderuiters. Die invallers word in 1823 deur 'n mag onder leiding van Moffat oorweldig. Gedurende dieselfde tyd trek 'n ander groep, onder leiding van Sebetwane, deur Bo-Betsjoeanaland en vestig hulle by Barotse waar Sebetwane in 1881 gesterf het.⁴⁵⁾ Gelukkig het Moselikatze sterk onder die invloed van Moffat gekom. Dit was een van die eienaardigste vriendskappe wat 'n mens jou kon voorstel: sendeling teenoor barbaarse opperhoof. Moffat het dan ook sy invloed gebruik om baie van die Matabele-wreedhede stop te sit. Hierdie vriendskap het vir baie jare bly voortbestaan. Die plunderingsveldtogte van Moselikatze het egter nie opgehou nie, en duur voort tot in 1837 toe hy deur die Boere, onder leiding van Potgieter en Uys, verslaan is.⁴⁶⁾ Hy trek nou oor die Limpopo en word die eerste regeerder van Matabeleland. Baie van die tradisionele stamme het gedurende hierdie tyd verbrokkel. Hoofmanne word nou taamlik sterk as gevolg van konsentrasie van mag, en die bevolking trek saam in groot groepe om aanslae te kan afweer.

Teen 1835 begin die Groot Trek vanuit die Kaapkolonie ten/einde onder Engelse heerskappy uit te kom.⁴⁷⁾

45) Vgl. Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories Deel V, Her Majesty's Stationery Office, London, 1953, Bl. 186.

46) Ibid.

47) Die redes vir die trek val buite die bestek van hierdie werk. Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 16.

Dit is hier nie nodig om die trekroetes volledig te behandel nie. Die invloed op Betsjoeanaland was dat daar na die voltooiing van die trek, 20,000 trekkers op die oosgrens van Betsjoeanaland versamel was. Hierdie Boere kom in konflik met Livingstone, 'n sendeling van die „London Missionary Society“, wat gedurende 1840 met sy bedrywigheide in die Kwenagebied begin. Volgens die Boere het hy te veel vir die Bantoes gedoen, en dit tesame met sy begeerte vir reise en ontdekkings, laat hom gou die Boere se gramskap op die hals haal. Die probleem ontstaan eintlik as gevolg van die feit dat Livingstone wapens aan die Kwena verskef.⁴⁸⁾ Dit word vir die Boere onuithoudbaar en in 1852 val hulle die Kwena aan, en vernietig die sendigstasie te Kolobeng. Livingstone trek nou verder Noord, en besluit in 1851 om sy familie na Engeland terug te stuur, en om die gebied verder te ondersoek. Sy werklike doel was egter maar net gerugsteun deur 'n imperialisme om Engeland se mag te vergroot, „and he began to urge the extension of British protection over these tribes on the twofold ground of saving the Bechuana from dispossession and exploitation and of keeping open the road to the North, both for missionary effort and for trade.“⁴⁹⁾ Gedurende hierdie tyd was die Engelse beleid egter nie op annekasie, en die gevolglike vergrote imperiale verantwoordelikhede, gerig nie. Livingstone se voorstelle het dus op dowe ore geval. Dit het die betrekkinge tussen die Transvaal en Engeland baie verbeter. 'n Annekasie van Betsjoeanaland op daardie tydstip sou die

-
- 48) Vgl. Walker, E. A., A History of Southern Africa, 3de uitgawe, Longmans, Green and Co. Ltd., London, 1962, Bl. 279-281.
- 49) Hodgson, M. L., Britain in Southern Africa (no.2) Bechuanaland Protectorate, Lovedale Press, geen datum, Bl. 19.

Boere se gemoedere weer laat opvlam het, want hulle sou die anneksasie op hulle grens as 'n bedreiging van hulle nuutgevonde vryheid gesien het. Livingstone trek nou verder Noord, en nadat hy die Chobe in 1853 oorsteek, verdwyn hy uit die geskiedenis van Betsjoeanaland. Hy het sy werk in Sentraal-Afrika gaan voortsit.⁵⁰⁾

'n Mens kan Livingstone tereg die voorloper van Cecil John Rhodes noem aangesien beide 'n imperialistiese strewe na gesag en handel na die Noorde gehad het.

Behalwe die sendelinge, en 'n paar ekspedisies na Suid-Betsjoeanaland, was daar gedurende daardie tydperk nie veel Europese kontak nie. Nou begin handelaars en jagters die gebied binnekom. Van die belangrikstes was James Chapman, David Hume, Joseph McCabe, J.H. Wilson en S. Edwards.⁵¹⁾

Die relatief rustige periode was nou vir Betsjoeanaland verby. Die Matabele vestig hulle in die Suidwestelike gedeelte van die teenswoordige Rhodesië. Van daar af voer hulle strooptogte uit op stamme in Betsjoeanaland. Dan het daar by Betsjoeanaland ook die vrees bestaan vir die Boere, en veral Transvalers wat alreeds met die Kwena moeilikheid ondervind het. Laastens, bestaan daar ook 'n onderlinge vrees as gevolg van interstam - en dinastieprobleme. Die blanke indringing het egter tog 'n voordelige invloed gehad. Hier dink ons veral aan die beskawende invloed wat daar ingedra is. Ook die Christelike godsdiens het 'n vastrapplek, alhoewel nog onbelangrik, daar gevind. Die probleme tussen die nie-blankes en die Transvalers het daartoe

50) Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 18 e.v.

51) Minder belangrike reisigers was A.G. Bain, H. Reader, G. Cumming, W. Robinson en W.C. Baldwin. Vgl. Sillery, A., a.w., Bl. 27.

gelei dat die nie-blankes toe reeds nader aan Engeland beweeg, want tot op daardie stadium het die Bantoes nog geen probleme met die Engelse regering ondervind nie.⁵²⁾

Die vernaamste stamme was teen 1850 in die volgende gebiede saamgetrek: die Tshidi-Rolong noord en suid van die Moloporivier, die Ngwaketse by Kanye en die Kwena by Molepolole. Die Lete en die Tlokwa woon saam met die Kwena as hul ondergeskiktes en die Kgatla was nog in die Transvaal. Verder noord was die Ngwato met hul hoofstatte Shoshong, terwyl die Tawana rondom Meer Ngami en die Okavango-delta gebly het.⁵³⁾

Daar kan dus gesien word dat daar in hierdie vroeë tydperk nog maar min sprake was van interstaatlike verhoudinge. In werklikheid was dit nog net Engeland en ~~die Kaapkolonie~~ wat met die gebied kennis gemaak het, en hulle het in elk geval dieselfde siening gehandhaaf, naamlik geen onmiddellike anneksasie nie. Transvaal het wel met die inboorlinge moeite ondervind, maar Engeland het die Boere nog nie as sterk genoeg beskou om ongerus te voel nie.

Die grondslae van die Britse imperialisme is alreeds in hierdie tyd gelê, deurdat daar deur sekere Britte, soos Livingstone, besef is dat Betsjoeanaland van belang is vir die toekoms, en ook as gevolg van die feit dat van die hoofmanne 'n toegeneentheid jeens Engeland ontwikkel het. Dit het Engeland se taak tot die uiteindelijke anneksasie van die gebied in 'n groot mate vergemaklik.

52) Vgl. Gabatshwane, S.M., Introduction to the Bechuanaland Protectorate. History and Administration, Bl. 16.

53) Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 27.

HOOFSTUK II

PROTEKTORAAT EN KROONKOLONIE: HISTORIESE VERLOOP TOT 1885

Die uiteindelijke verhoudinge tussen Brittanje en die protektoraat van Betsjoeanaland is slegs te begryp vanuit die historiese verloop van sake waarin die huidige Vryburg-Mafekinggebied as Brits-Betsjoeanaland onder kroonkolonie-bestuur 'n groot rol gespeel het. Die probleme wat ontstaan het, en wat uiteindelik gelei het tot die Britse oornam van hierdie gebied, het 'n direkte invloed op die geskiedenis van die protektoraat uitgeoefen.

Soos alreeds betoog, was daar teen 1850 'n groot aantal trekkers op die grense van Betsjoeanaland vergader. Met die Imperiale regering kom daar nou wrywing, gesien in die lig van die oorsake van die Groot Trek, soos onder andere deur Piet Retief geformuleer. "We quit this colony under the full assurance that the English Government has nothing more to require of us and will allow us to govern ourselves without its interference in future."¹⁾ Sir Harry Smith se bevel om ook op te tree in gebiede aangrensend aan die Kolonie, was bedoel om die trek te kontroleer. Hy bring spoedig die gebied tussen die Oranje- en Vaalriviere tot teen die Drakensberge onder die soewereiniteit van die Britse Kroon. 'n Opstand teen hierdie reëling deur die Boere word in 1848 by Boomplaats onderdruk en die Oranje-rivier-soewereiniteit kom tot stand. Daar was egter, op daardie tydstop, twee beleidsrigtings in Engeland: enersyds, onthouding van gebiedsuitbreiding, en ander-

1) Die oorspronklike manifes afgedruk in "The Grahams-town Journal," 2 Februarie 1837.

syds, 'n filantropiese siening van die plig van Engeland om die belange van die nie-blankes te beskerm. Die eerste rigting het voorlopig geseëvier.

By die Sandrivierkonvensie van 1852 waarborg die Engelse regering geen inmenging in die sake van die Boere ten Noorde van die Vaalrivier nie. Twee jaar later volg die Bloemfonteinkonvensie waar Britse gesag uit die Oranjerivier-gebied teruggetrek word, en die Republiek van die Oranje-Vrystaat tot stand kom.²⁾ Selfregering word intussen aan die Kaapkolonie toegestaan, en die eerste Kaapse parlement kom in 1854 byeen. Die Britse regering sou in die komende jare juis moeilikheid met die Kaapse parlement ten opsigte van Betsjoeanaland ondervind.³⁾

Die langsame positivering van die maatskapsfiguur begin nou plaasvind, want 'n aantal onafhanklike state, met moontlike tussenstaatlike betrekkinge, het tot stand gekom. Nou eers kon die Republiek van die Oranje-Vrystaat en die Suid-Afrikaanse Republiek, as onafhanklike state, betrekkinge met Betsjoeanaland aanknoop, nadat Engeland en die Kaapkolonie hulle nou as werklike staatkundige gelykes erken. Ons sal vervolgens algaande let in hoeverre die tussenstaatlike verhoudinge hierdie maatskapsgedagte handhaaf.

Teen 1857 was daar derhalwe nie minder as vyf re-

-
- 2) Die Sandrivier- en Bloemfonteinkonvensies is basies identies. Die Sandrivierkonvensie het slegs de jure vasgelê wat de facto al jare bestaan het. Met die Bloemfonteinkonvensie het Brittanje die grondgebied ontruim en sy onderdane vrywillig van hul trou aan die Britse Kroon onthef. Vgl. van der Walt, A.J.H., e.a., Geskiedenis van Suid-Afrika, 2de uitgawe, Nasionale Boekhandel Bpk., Kaapstad, 1955, Bl. 243 e.v.
- 3) Sien hieronder Bl. 53.

publieke en drie kolonies in Suider-Afrika nie.⁴⁾ Van hulle is eintlik net die Kaapkolonie en die Suid-Afrikaanse republiek belangrik in die studie van die tussenstaatlike betrekkinge van Betsjoeanaland.

Dit is dus duidelik dat die Trekkers volkome selfregering geniet het. Die soewereiniteit van die Voortrekkerstate, sowel as die beginsel van die staats-territorium, is dus in beginsel gegee. Die Boere was tevrede met die gesag wat hulle in die gebiede verkry het. Die enigste grensaanduiding by die Sandrivierkonvensie is die Vaalrivier, en die Transvaalse Boere sien die gebied na die weste as hul natuurlike uitbreidingsgebied. Hierdie uitbreiding sou die latere tussenstaatlike betrekkinge vertroebel. Dit lyk asof die uitbreidingsbegeerte in stryd was met die maatskapsgedagte van neweskikking sonder om jou naaste se landpale te verruk. Hierdie handeling kon alleen goedgepraat word indien vasgestelde grense nie bestaan het nie.

Pogings om die probleme van die grensvraagstuk op te los is vroeg aan te dui, en in Desember 1851 het die Transvaalse trekkers al 'n grensverdrag met die Barolongstamme gesluit. Dit was as gevolg van die klagtes van Montsioa dat die Boere die Barolonggebied sonder toestemming binnegaan, en sodoende baie moeilikheid veroorsaak het. Daar word dus 'n verdrag opgestel tussen die Barolongstamme en die „regering van die immigrante” waarin 'n grens vasgestel is, en wel as volg: „Dat alle gronden ten Westen van gemelde Wagenpad, en wel van

4) Die republieke was die Suid-Afrikaanse republiek (Transvaal), Zoutpansberg, Lydenburg, Utrecht en die Oranje-Vrystaat. Die kolonies was Brits-Kaffraria, Natal en die Kaapkolonie. Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 30.

waar dezelve uit de Koppen van Klein Mariko kom tot aan de Wagendrift in Malapo waar de Commissie stond, als grondgebied van de Barolong beschouwd worde. Dat de Wagendrift door jegens de hoofstad der Barolong 30 minuten langs de Wagenweg tot aan een groote Doornboom byde pad de lyn loope, van daar sich Oostelyk wende, 30 minuten Zuidelyk houdende van de plaatsen langs Malapo, tot aan het Oog van Malapo. Daar vandaan naar het oog van Kleyn Malapo langs de pad na Elandsfontein waar Grootfontein, de hoofdoge van Hartsrivier daarvandaan langs Hartsrivier af tot waar dezelve in Vaalrivier loopt."⁵⁾ Let daarop dat die maatskapsgedagte alreeds uit hierdie verdrag tevoorskyn tree uit die aanhaling "met uwe consent en toestemming", wat op bladsy twee van die byvoegsel aangetref word. Daar kan dus gesien word dat die Boere die Barolongs as gelykwaardig beskou en dat hulle geen aanspraak op gesag oor die Barolongs maak nie. Die Boere erken dus hier 'n posisie van neweskikking - gelykes langs mekaar. Daar bestaan 'n wedersydse erkenning van regte. Op 11 Januarie 1852 vind ratifikasie van die verdrag plaas deur 'n brief van A.W. Pretorius, Kommandant Generaal, aan Montsioa.⁶⁾

5) Sien byvoegsel.

6) Sien byvoegsel.

Copij van notulen
Grensbepaling tusschen de Regering der
Emigranten Boeren in de Baralongstammen
in 1851.

December 4 1851. Eene remonstratie en
Protest ingediend by den Weldd en gestr.
Comdt Generaal A. W. Potgieter tegen
de onwettige verdreeking met welke rekers
Emigranten in het grondgebied der Baralong
Stammen inbreuk gedaan en zich op
de onregtvaardigste wyze de beste Fonteynen
toegenkend.

December 29 1851 Als antwoord op boven
melde Protest ontving het opperhoofd Montsua
een brief van de Weldd en gestr. Comdt
A. Standers, kennis gevende dat Zyn W. Ed.
en gestr. de Comdt Generaal met zyn Strijds
raad goed gevonden heeft daadelyk eene
Commissie te sturen om alle ongeroegens
een einde te maken; dat Zyn Weldd wenscht
het Opperhoofd Montsua met zyn hoofd-
mannen op den 30^{den} na Malapo te
komen om een lyn te maken.

December 30. 1851 Het opperhoofd Montsua
zyne twee broeders Motegare en Molene, tien van
zyn Raadslieden en de Weldd J. Ludorf, verwoegden
zich na de Plats vanden Heer J. Styrwal waar de
Commissie hem verwachtte. De Commissie bestond uit de
Veld. Commandanten A. Standers en Piel. Scholte twee
Veld. Cornetten en 10 Burgers Zy hielden aan het
opperhoofd volgenden brief over

Mugalliburg Dec 20 1851

Van het opperhoofd der Baralong

Naar de opperhoofden bondgenoot Mentisica

Het spijt my hartelyk dat volgens H. Edles
Protest een aantal van myn Menschen zonder
myn order of weten in breuk gedaan
hebben op uwe grondgebied. Om verder on-
genoegen te verhinderen heb ik daadelyk
de commissie gestuurd welke Uwd. d. l. een
brief overbrengt, met volle magt en last om
naar de Regeering der Emigranten
Boeren met uwe consent en toestemming een
schiedslyn te bepalen dat wy verder in vriend-
schap en liefde mogen samen wonen

In goed verwachting, blyfsk

Uwd. D. H. Dienaar Vriend

(get) A. W. Pictorius

Comdt Generaal

Nachten van brief naar de commissie
zitting. Comdt J. Schols, verzoekte we het opper-
hoofd om gunst en fauor voor de reeds
aan Malapo wonende Emigranten
Hij stemde volk omelyk to dat het een
zeer onwettige stap was van hem zich in
het grondgebied der Baralong te vestigen;
Naar dewyle zy we reeds groote onkosten
gemaakt hadden plaatsen van de leggen
word vriendelykst verzoek en voorspraak

gedaarn hunn doen maar delatten blyven.
De Baralong toonden zich niet ongeneigt hier
toe te stemmen, met de exceptie van Jak Buurman
welke zich als een rust verstoorder gedragen had en
welke georderd werd zyn plaats daadelyk te verlaten.

De commissie der Emigranten en de Baralong
reeden we na den Wagenpad welke van Klein
Marikho afkomt en over Montsias hoofdstad gaat.
By de wagen drift werd het volgen de een paarsje
vastgesteld: "Dat alle gronden ten Westen van gemel
de Wagenpad, en wel van waar derelve uit de
Roppen van Klein Marikho uitkomt tot aan de
Wagen drift in Malapo waar de commissie stond
als grondgebied van de Baralong beschouwt worde.
Dat de Wagen drift door jegens de hoofdstad der
Baralong 30 minuten langs de Wagenweg tot aan
een groote Doornboom by de pad de lyn loope, van
daar zich Westelyk wende, 30 minuten Zuidelyk
houdende van de plaatsen langs Malapo, tot aan
het Oog van Malapo daar vandaan naar het Oog van
Kleyn Malapo langs de pad na Elands fontein,
Van Elands fontein naar Groot fontein, de hoof
oogen van Harts Rivier daarvandaan langs
Harts Rivier af tot waar derelve in Taal Rivier
loopt.

Dit gedaan op saterdag de 30ten December 1851

Leden der commissie

(get) A. Standers

J. Scholte

Jak Vander Merwe

J. Steyn

J. Breitenbach

G. Kok

etc etc

Opperhoofd der Baralong

Montisa x Gyn-Mak

Motsegone x Gyn-Mak

Molema

J. Ludorf V.D.M.

N.B. De Baralong trackten eerst de Lyn langs
Karte Rivier tot aan Makwasne Spruit an de Spruit
afna taal Rivier te kregen maar om langen heer
en meer spreken bleef Karte Rivier de Lyn

January 11. 1852. ontvang het opperhoofd na stände
brieven. Magalishong Jan. 8. 1852.

" Aan het Opperhoofd der Baralong.

" Waarde Vriend en bondgenoot Montisa

" Met genoegen hebt ik het Rapport van
de hooge Commissie ontvangen aangaande de grens
lyn; Ik heb het reeds voor de Raad gelegd en zij
hebben hunne goedkeuring daarvan gerocht
Goovertrouw ik dan dat in het toekomende geen
verder inbreuk op uwe gronden zal gemaakt
worden; en dat gy van uwe Zyde alle pogingen
zult aanwenden uwe Volk in goede order en
regel te houden dat onze vriendschap nog lang
zal duren.

Mine D. W. Dienaar & Vriend

(get.) N. W. Pretorius

Comdt Generaal

Voor ware kopij

(get.) J. Ludorf V.D.M.

Copy Confirmed

[Handwritten signature]

Hierdie ooreenkoms het egter nie alle probleme uit die weg geruim nie, en in 1852 ontstaan weer moeilikheid tussen die Boere en Sechele wat lei tot 'n aanval deur die Boere op hom, waartydens Livingstone se huis geplunder word. Die Boere verklaar dat dit 'n vergeldingsmaatreël was. Sechele probeer na Engeland gaan om hulp teen die Transvalers te kry, maar kom nie verder as Kaapstad nie. Teen 1864 vestig hy hom by Molepolole.⁷⁾ Hierdie verdrag was een van die heel eerstes wat tussen die Transvaalse Boere en die inwoners van die komende kroonkolonie gesluit is.

Van 1852 tot 1880 beleef dié gebied 'n relatief rustige periode wat slegs onderbreek word deur sporadiese gebeure.

In 1858 kom 'n aantal Tlhaping-stamgenote die Transvaal binne en verwoes boerewonings. 'n Strafeksedisie dood die hoofman en eis ook skadevergoeding. Die Transvaalse Boere begin die sendelinge verdink van heulery met die nie-blankes teen hulle en probeer 'n sending na Matabeleland stuit. Deur die inmenging van Sir George Grey, goewerneur van die Kaapkolonie, word hierdie botsing egter afgeweer. Die sendeling wat 'n groot invloed uitgeoefen het, naamlik Robert Moffat, sterf in Augustus 1883.⁸⁾

In 1866 ontbrand belangstelling met die ontdekking van goud in die Sabi-distrik.⁹⁾ Marthinus Pretorius, president van die Transvaal, annekseer in 1868 'n gebied

-
- 7) Vgl. Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories, Bl. 174.
8) Vgl. Moffat, J.S., The lives of Robert and Mary Moffat, 12de uitgawe, T. Fisher and Unwin Ltd., London, geen datum, Bl. 286.
9) Vgl. Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories Deel V, Bl. 231.

ten weste van Transvaal wat die Sabi-goudvelde insluit,¹⁰ en wat so ver noord as die Ngamimeer strek. Die Ngwato hoofman, Matsheng, sowel as Montsioa, hoofman van die Rolong, dring aan op Engelse hulp,¹¹⁾ terwyl John Mackenzie hierdie stap goedkeur. Die hoofmanne het egter nie veel sukses behaal nie, want Engeland was op daardie oomblik meer bekommerd oor die anneksasie van 'n strook land by Delagoabaai deur die Transvalers. Die Imperiale owerheid weier egter die erkenning van die anneksasies aan die ooste sowel as die weste. Die goudmyne wek heelwat belangstelling, en teen 1870 was daar al drie kompanies en 'n groot aantal individue aan die werk.¹² Hulle het egter drasties verminder met die ontdekking van diamante. 'n Definitiewe grenslyn is ook nie op daardie stadium tussen die Transvaal en die Barolong verkry nie.¹³⁾

In 1868 word diamante in die gebied tussen die Vaal en die Hartsrivier ontdek. 'n Konflik ontstaan onmiddellik tussen die Rolong, Tlhaping, die Griekwas, die Oranje-Vrystaat en die Transvaal. In April 1871 word getuienis gelewer te Bloemhof, en die saak word aan Keate, luitenant-goewerneur van Natal vir arbitrasie oorgelaat. Die Keate-toekenning wat in 1871 gemaak is, was tot nadeel van die twee Boererepublieke.¹⁴⁾ Trans-

-
- 10) Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 40.
 11) Vir die beroep op Engelse hulp sien Ibid.
 12) Vgl. Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories Deel V, Bl. 231.
 13) Vgl. Encyclopaedia Britannica, Vol. III, Bl. 286. Hierdie probleem van die bepaling van 'n definitiewe grenslyn het selfs na die anneksasie van Betsjoeanaland deur Engeland nog moeilikheid opgelewer. Die naturelle-hoofmanne het te veel verdrae met te veel persone gesluit.
 14) Vir dokumente verbonde aan die Keate-toekenning sien G.H. 21/1, 21/2, 21/3, 21/4.

vaal het groot dele van die distrikte Marico, Potchefstroom sowel as die dorp Bloemhof verloor. Bowendien het Sir Henry Barkly, goewerneur van die Kaapkolonie, Griekwalandwes en die diamantvelde vir die Kaapkolonie geannekseer. Hierdie gebeure het die gevoel van antagonisme wat daar by die Boere teenoor die Engelse bestaan het, nog verder verskerp.

Montsioa skep ongeveer die enigste ander probleem wat die Boere in die sewentigerjare het. In 'n protesnota van 24 Julie 1870 kla hy dat die grenslyn wat gedurende Desember 1851 vasgestel is, nie deur die Boere gerespekteer word nie. Hierdie protesnota, asook 'n waarskuwing dat dit nie so moet voortgaan nie, word hierlêre afgedruk.

Cop. 7

Protest

Charles John Campbell
Ryds

Aangezien dat kebbens Bondgenoot
schappelyker overeenkomst, getroffen te
Synne by de Insoeken de Voornamen der
Emigrantien Breren en verscheiden Hoof
den der Barolong stammen de Treuslyn
beveid was te Syn: "Schoonsprent" en over
het oog van Schoonsprent met een ry to
lym naar het westelyke punt der stegklyn
bergen: - maar gemelde deyn werd haast
verbroken, -

Aangezien dat de Barolong Hoofden
later, om vriedes wille, stilzwygend tot
de door de Regering der Emigrantie voor
gestelde, lyrn van stationssiesprent
en groot Morico stonden, om helas
ook weder spoedig verbroken te worden

En aangezien dat op de bitterste
klegten van de Iy de der Barolong de
Commandant Genl. A. M. Pretorius luidelyk
op den 30 December 1857, namens het
volk werk maakte, door de Commandant
A. Standers en J. Schoetz twee veldcor
netten en tien burgers, welke tot een
conspiracy denoemd waren, om te lumen
mit de Hoofden der Barolong een defenstie
Treuslyn vast te stellen, dat toen gedaan
werd als volgt "Maar de Wagemweg van
Moroga (Oude Leidelings post) mit de Hoof
den van klein Morico afkomt, langs
den gemelden Wagemweg af, Moricamane
door naar Matopu, by de quopen plaats
van J. Banninan de Wagemweg door,
altz d langs de Wagemweg tot 30 Maand

Bevestigd

Amudelyk van Cholops, by een groote Doorn-
boom; de lyn voortelyk loopt, altyd de
distantie van 30 minuten of langer
de loop van cholops houdende tot waar
een oude Wajunpad van naby het
oog van cholops schuurt naar Elend
fontein gaat, waar van daar de lyn
langs kust gezegden Wajunweg ^{naar} volgt ^{Van}
Elendfontein volgt, dan naar Groot
fontein zoekt de twee Hoofd bronnen
van Hartbe River vormen, dan langs den
loop van Hartbe River of tot waar rare
Waters in de val River stroomen, alle
gronden ten weste van gemelde lyn
werden verklaard te lyn en te blyven het
bonafide eigen dom en grond gebied
der Bevoling Stammen, welke verklaring
achterwaards, volgens brief van den
Gouverneur Sir Cecil Bechuanaland door Zyn Raad
goedgekeurd en bekrachtigd werd, -
doch, helaas! 'helaas!' het was niet
lang eer voor deze lyn op desoakante
wasse en onrege van dijke wyze
vander voeten getreden. (Zie onze
Memorie aan de Volksraad, het Protest
aan Gouv^r Sir Viljoen en brief aan
Gouverneur Paul Kruger in 1863) - met
den lang geleden heeft Zyn Hoog Ed. den
Staats President door Zyne Breukwa-
dige proclamatie van Novr 12. 1869 en
welke de laatste Volksraad goedgekeurd
heeft - en door onderscheidene Land-
spieken nittigenden ons grond getuht
in Breukwa van Hartbe River in platte
optekening

opteinden ('') dit onrecht volkondigd
Doe is het dat ik bymits degen ten
Strengsten Protesteer tegen alle sulke
onwettige en onrechtvaardige inschekken
van tyd tot tyd op de grond Eigendommen
der Barolong stammen gedaan; in het
byzonder protesteer ik tegen voormelde
proclamatie en tegen zekere Land Insee
ken welke onlangs van de Ryken Bond
en Middel. Staat Rovers zyn uitgegaan
en een menich van Bakens op ons Eigen
dom opgericht hebben. En by Marshannen
Ernst, ieder een Burger der 2 a. Rep.
mits te willen Ergens een werk begunen
op de West Zide van Hart Rovers tot tyd
en tyd dat Stares en Jostels Hooge
Commissaris, of zyn plaatsveranger
over dyc zaak zal uitspraak gedaan
hebben.

Gegeven te Moshaneng onder myn
hand en Zegel op heden den 24de day
van July 1890

get/ Montsioa
opperhoofd der Barolong

Leitman of
Selms
die aulompeid

1890

Khama word in 1875 hoofman van die Ngwato. Gedurende 1873-4 is hy deur 'n groep boere gesteur wat via Meer Ngani na die Kaokoveld trek. In 1876 doen hy 'n beroep om Britse beskerming. Hy skryf aan Sir Henry Barkly, „I write to you in order that your Queen may preserve for me my country, it being in her hands. I ask Her Majesty to defend me, as she defends all her people.“¹⁵⁾ Alreeds op hierdie vroeë tydstip wil die nie-blankes onder Britse beskerming kom. Die probleem was dat die Boere se optrede as verkeerd geïnterpreteer is. Die Engelse sowel as die nie-blankes het die gedagte gehad dat daar van samewerking geen sprake was nie en dat die Transvaal op algehele oorheersing afstuur.

In 1877 lei die voorgesette imperialisme van Engeland tot die anneksasie van Transvaal onder verskillende voorwendsels, onder meer die verwarring en armoede wat in die Transvaal geheers het.¹⁶⁾

Gedurende 1878 verklaar sekere van die hoofmanne soos Montsioa en Mankoroane dat hulleself onbevoeg was om die Betsjoeanas as absolute hoofmanne te regeer, en vra om Engeland se ingryping.¹⁷⁾ Al die eise lei daartoe dat die Kaapse regering gedurende 1878 'n klein mag onder Kolonel Langon moes stuur om die vrede in Suid-Betsjoeanaland te bewaar. Langon uiter die gedagte dat 'n protektoraat oor dié gebied die enigste oplossing bied. Dit lyk asof die Hoë Kommissaris, Sir Eartle Frere, daarmee saamstem. Hierdie militêre sending is egter gedurende 1881 teruggetrek.¹⁸⁾

-
- 15) Soos aangehaal Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories Deel V, Bl. 189.
 - 16) Vgl. van der Walt, A.J.H., e.a., Geskiedenis van Suid-Afrika, Bl. 297.
 - 17) Vgl. Imperiale Blouboek, C.3635.
 - 18) Vgl. Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories Deel V, Bl. 189.

Die Britse besetting van Transvaal het egter nie lank geduur nie, want in 1880 kom die Boere in opstand en verslaan 'n Engelse mag by Majuba. Die Pretoria-konvensie van 1881 gee aan die Transvaal volkome self-regering, onderworpe aan die soewereiniteit van Engeland. Reëlins waarby die Wesgrens ingekort word, word getref.¹⁹⁾ Hierdie oorwinning het vir die Boere baie beteken en het 'n invloed op latere betrekkinge uitgeoefen. Die Boere besef dat Engeland nie onoorwinlik is nie, en dit was waarskynlik ook een van die redes waarom hulle so 'n sterk standpunt ten opsigte van die republieke, Stellaland en Goosen, ingeneem het. Hulle het toe geen vertroue meer in die Engelse gehad nie, en dit was moontlik die rede waarom Rhodes later so graag die „Imperiale faktor" wou uitskakel.

Dit was egter nie net Langon wat 'n voorstander van Imperiale uitbreiding was nie. Ook die sendeling John Mackenzie en luitenant-kolonel Charles Warren wat op hul afsonderlike gebiede heelwat met Betsjoeanaland gedurende hierdie tyd te doen gehad het, huldig hierdie mening. In 1879 word Warren administrateur van Griekwaland-wes terwyl Mackenzie in 1882 na Engeland vertrek om sy pogings vir die verkryging van 'n protektoraat daar voort te sit.²⁰⁾ Hulle sou nog albei later 'n groot rol speel in beleidsrigtings en die werklike verkryging van 'n protektoraat. Engeland was egter op daardie tydstip nie ten gunste van gebiedsuitbreiding nie.

Die gebied verval nou in 'n toestand van anergie.

19) Vgl. van der Walt, A.J.H., Geskiedenis van Suid-Afrika, Bl. 317-8.

20) Vir 'n relaas oor hulle doen en late Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 39 e.v.

'n Beeld van die toestande teen 1881 op die Wesgrens van die Transvaal blyk uit die volgende aanhaling van Stuart Cloete in „African Portraits.“ „The border now become a sort of Tom Tiddlers' ground filled with warring Kaffir's and the scum of Europe - discharged and deserting soldiers, Dutch burghers from the Transvaal, the Cape Colony, and Free State whom neither the British nor South African Republic could control.“²¹⁾

Die Boere het hulle in die voorafgaande jare nooit veel aan grense gesteur nie. Wanneer hulle plase te klein geword het, het hulle net verder, dieper die binne-land ingetrek om nuwe weivelde te soek. Dit was gevolglik vir hulle moeilik om hulle aan bepaalde grenslyne te hou. Ongelukkig was die grenslyn dan ook op sekere plekke so vaag dat dit nie aan natuurlike omgewingspatrone gekoppel kon word nie.

Onderlinge twiste van stamhoofde het ook die era gekenmerk. Mankoroane van die Tlhaping was in 'n oorlog gewikkel met Massouw, 'n Koranna-hoofman, terryl Montsioa, hoofman van die Rolong, in gevegte betrokke was met Moshette, hoofman van 'n ander Rolongstam in die Transvaal; „Moshette en Massouw heetten Pro-Boer; Montsioa en Mankoraane waren zoogenaamd Britschgezind. Moshette werd bygestaan door Machabi, evenals hij een Barolong-kapitein; Massouw, in het Zuiden van Beetsjoeanaland, vond ondersteuning bij Gazibone.“²²⁾ Al hierdie hoofmanne het op Europese hulp staat gemaak, wat hulle gewerf het deur beloftes van grond en gebruike vee.²³⁾ Namate die probleme toeneem maak Robinson, lid van die Konink-

21) Soos aangehaal Sillery, A., a.w., Bl. 46.

22) Leyds, W.J., Beetsjoeanaland, Den Haag, 1919, Bl. 12.

23) Massouw het bv. vir 400 vrywilligers gevra, waarvan elkeen 'n plaas van 3,000 morge sou kry.

like kommissie en Hoë Kommissaris, die voorstel dat die Karpkolonie, die twee republieke en die Imperiale regering saam 'n militêre ekspedisie op die been moes bring. Daarvan het egter niks tereg gekom nie, want President Brand van die Vrystaat het laat weet dat sy grondwet nie 'n ekspedisie buite sy grense toelaat nie - heeltemal in ooreenstemming met die maatskapstruktuur, terwyl President Kruger uit Pretoria laat weet het dat Robinson se middel vir hom erger as die kwaal lyk.²⁴⁾ Dit blyk tog later dat President Kruger dit hierdie keer mis gehad het.

Die vrywilligers van Massouw in die Suide het op 6 Augustus 1883 hul hoofkwartiere te Vryburg opgerig en die Republiek van Stellaland uitgeroep. Hulle hys hul eie vlag en G.J. van Niekerk word die eerste president. In die Noorde verslaan Gey von Pittius, Moshette se Europese hulp, gou-gou vir Montsioa en stig die republiek van Goosen by Rooigrond - dit was natuurlik ook nie-blanke gebied. Alhoewel hulle later tot niet gaan, wonder 'n mens tog of hulle ooit hulle bestaan geregverdig het, want in 'n sensusopname gedurende Februarie 1885, is aan die lig gebring dat daar net 354 blankes in Stellaland woonagtig was.²⁵⁾ Die probleem het ook bestaan dat die hoofmanne in elk geval nie die reg gehad het om die stamgrond te vervreem nie. Die Boere het dit egter

-
- 24) Vgl. de Kock, W.J., Ekstraterritoriale vraagstukke van die Kaapse regering (1872-1885) met besondere verwysing na die Transgariep en Betsjoeanaland. (Kort titel: Ekstraterritoriale vraagstukke), Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis, Doktorale proefskrif, U.S., 1948, Bl. 108.
- 25) Vgl. Her Majestys Special Commissioner for Bechuanaland - Census of the Adult Male population (white) of Stellaland, B.C.C. 2.

nooit besef nie, en het die skenkings in goeie trou ontvang. Hierdie twee republiekies is eintlik die brandpunt van moeilikheid wat later oor die grense na die Kaapkolonie, Engeland en die Transvaal versprei.

Livingstone, Mackenzie en Warren het alreeds vroeër versoeke gerig dat Engeland die gebied moes annekseer omdat dit die pad na die Noorde was. Nou kom 'n persoon tevoorskyn wat met alle krag daarvoor werk. Al verskil was dat hy die „Imperiale faktor“ wil uitsluit, om so-doende die gebied by die Kaapkolonie in te lyf. Hierdie man was Cecil John Rhodes wat nog 'n geweldige invloed sou uitoefen.

Hy is in 1853 in Engeland gebore, maar verhuis op sestienjarige ouderdom om gesondheidsredes na Suid-Afrika. Hy word binne enkele jare 'n skatryk man in die diamanthandel, en wend hierdie rykdom aan om die verpersoonliking van Britse imperialisme te word. Hy was egter slim genoeg om te besef dat hy nie té Brits moet wees nie, want die Kaaplandse Afrikanerdom en hulle politieke organisasie was 'n sterk faktor om sy beplanning te stuit. Daarom werk hy soveel moontlik saam met Jan Hendrik Hofmeyr, leier van die Afrikanerbond, en word ook in 1881 lid van die Kaapse parlement. Hy besef dat 'n hovaardige Britse houding hom niks in die sak sou bring nie. Hofmeyr was oortuig daarvan dat die rede vir die veelvuldige botsings die gevolg was van die regstreekse bemoeiing van Brittanje en Suid-Afrika. Hy wou die Imperiale faktore dus uitskakel in die politieke lewe van die Kaapkolonie. 'n Groot aantal Engelse was egter daarteen gekent. Rhodes stem egter met Hofmeyr saam oor die Imperiale faktor. Hierdie vriendskap het Rhodes handig in sy komende Betsjoeanlandpolitiek ge-

bruik.²⁶⁾

Die Kaapkolonie het teen 1882 nog nie aan uitbreiding gedink nie, terwyl Engeland dieselfde beleid gevolg het omdat die Duitse gevaar vanuit die Ooste nog nie bestaan het om hulle tot optrede te dwing nie. Nog net John Mackenzie beywer hom in Engeland vir 'n Imperiale protektoraat.

Teen 1883 begin die Transvaal dink dat die tyd ryp was om die vier vernaamste hoofmanne, naamlik Massouw, Moshette, Mankoroane en Montsioa by die republiek in te lyf, omdat almal alreeds vroeër op een of ander tyd daarom gevra het. Paul Kruger stel dit dan ook so in sy openingsrede op 8 Mei 1883 aan die Transvaalse Volksraad.²⁷⁾ Die oorlog tussen die hoofmanne en die optrede van blanke vrywilligers verydel egter die Transvaal se planne.

Rhodes begin nou sy Koloniale rigting propageer, en verdeel die bevolking van Stellaland in twee groepe, naamlik 'n Transvaalse groep en 'n lojale groep wat by die Kaapkolonie ingelyf wil word. Hy wou veral die handelsroetes na die Noorde beveilig, en beweer dat die Transvaal vir Stellaland en Goosen wil annekseer. Hy telegrafeer dan ook as volg aan Scanlen, eerste minister van die Kaapkolonie:- "They have the pluck of bankrupts, and given the right, they would annex up to Egypt tomorrow! They are moving heaven and earth to annex Stellaland and Goshen."²⁸⁾ Dit was 'n groot wanvoorstelling omdat dit juis die idee van Rhodes was om 'n Imperiale ryk van die Kaap tot in Kaïro uit te roep. Rhodes sien

26) Vgl. van der Walt, A.J.H., Geskiedenis van Suid-Afrika, Bl. 335 e.v.

27) Vgl. de Kock, W.J., Ekstraterritoriale vraagstukke, Bl. 114.

28) Mitchell, L., The life of Cecil J. Rhodes Vol. I, Bl. 159.

die Betsjoeanaland-korridor as baie belangrik vir Engeland in Suid-Afrika. Indien die Transvaal die gebied sou annekseer, en die Duitsers van Suidwes af indring tot by Betsjoeanaland, is die pad na die Noorde vir Engeland gesluit en sy vergesig tot niet. Reeds in 1883 vra hy dat die Kaapse regering moet ingryp, want Betsjoeanaland is die Suez-kanaal vir die handel van die Kaapkolonie, die sleutel van sy pad na die binneland.²⁹⁾

Rhodes het alles in sy vermoë probeer om onverstandige aggressie teen Stellaland of Goosen die hoof te bied. Sy standpunt was van die begin af dat bestaande aansprake op plase wat deur genoeg geryse gestaaf word, erken moes word. Dit sou natuurlik gebeur indien die Kaapkolonie Stellaland sou annekseer. Dit was 'n set van sy kant om ook daardie boere se vriendskap te wen. Hy fouteer egter as hy beweer dat die Transvaal dié gebied op daardie tydstip wou annekseer. 'n Bewys daarvoor is, dat alhoewel van Niekerk en Adriaan de la Rey 'n petisie op 2 Julie 1883 in daardie rigting inhandig, daar niks van gekom het nie. Transvaal het moontlik daar 'n groot fout begaan.³⁰⁾

Generaal Joubert gee nou die raad dat Stellaland en Goosen moes verenig om sodoende 'n aanslag te kon weerstaan, want op hul eie was elkeen maar baie swak. Hy het die Britse regering vir al die moeilikheid verantwoordelik gehou. Die Britse politiek was daarop gemik, skryf hy in sy memorandum van 7 Februarie 1882, om die een naturellestam teen die ander af te speel ten einde 'n toestand te skep wat Engeland instaat sou stel om

29) Vgl. van der Walt, A.J.H., e.a., Geskiedenis van Suid-Afrika, Bl. 337.

30) Vgl. de Kock, W.J., Ekstraterritoriale vraagstukke, Bl. 119.

tussenbei te tree, en uiteindelik die gebied te annekseer:—"De Hoog Ed. Regering mag niet ontkennen den kritieke toestand maar is zich, de politiek en het doel waarmee de vyanden van de Republiek dezen kritieken toestand van zaken in het leven hebben geroepen en zou met diep leed zien die oogmerken bereikt worden en dat daardoor de vrede van dezen staat of van Zuid-Afrika in gevaar word gebracht."³¹⁾ Hy het dus in 'n mate, die toekoms reg voorspel en die probleme gesien wat nog op Suid-Afrika wag.

Terwyl Mackenzie in Engeland hard besig was om vir sy ideaal van 'n protektoraat te veg, vertrek President Kruger met 'n afvaardiging na London om die status van Transvaal te bespreek, wat deur die Pretoria-konvensie met die soewereiniteit van die Koningin beperk is. Ook wil hy probeer om Betsjoeanaland by die Transvaal ingelyf te kry. Hierdie deputasie laat Rhodes so onrustig word dat hy met Scanlen, eerste minister van die Kaapkolonie, in aanraking kom, en hom waarsku om nie 'n duim grond aan die Transvaal af te staan nie. "..... part with the interior road, and you are driven into the desert", is sy waarskuwing.³²⁾ Dit is tog snaaks dat Rhodes so geweldig antagonisties was, want alhoewel hy in 1883 op sy eerste besoek aan Mankoroane en van Niekerk

31) Mouton, J.A., Generaal Piet Joubert in die Transvaalse Geskiedenis, Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis, Doktorsale proefskrif, U.S., 1957, Bl. 87.

32) Williams, B., Cecil Rhodes, Constable and Co., London, 1921, bl. 73. 'n Gesprek tussen Scanlen en Rhodes op 2 Junie 1883 bring tevoorskyn dat Rhodes ten gunste van anneksasie by die Kaapprovinsie is. "The annexation of Mankoroane country and Stellaland is I think the only good solution of the Transvaal question." Vgl. G.H. records 19/12E.

kon sien dat slegs die minderheid ten gunste van inlywing by die Kaapkolonie was, was hulle egter gladnigretig om by die Transvaal ingelyf te word nie. Hulle het dit net as verkieslik bo Engelse oorheersing gesien. Rhodes hamer nou in sy toesprake op inlywing en lê veral die klem op die volgende: Die poort na die binneland moes oopbly, omdat die handel wat daarlangs gevloei het sowat £100,000 per jaar beloop het. Volgens Rhodes was sewentig plase van Mankoroane wederregtelik beset en anneksasie sou hierdie onreg die maklikste oplos. Ook lê hy klem daarop dat Stellaland en sy bevolking 'n gunstige indruk op hom gemaak het. Hiermee wou hy verhoed dat 'n gewelddadige inname deur Engeland plaasvind. Transvaal belemmer die handel met die Noorde, en daarom moes die handelspad geannekseer word - dit sou ook die moeilikheid tussen Mankoroane en die inwoners van Stellaland oplos. Laastens verklaar hy dat die Imperiale faktor uit Betsjoeanaland gehou moes word.³³⁾

Tot op daardie tydstip het Engeland nog maer met trae vingers aan die Betsjoeanaland-kwessie geraak. Nou begin ander faktore hulle wakker skud, afkomstig vanaf die handelinge van 'n ander sterk moondheid. Frankryk het, as gevolg van die uitbreiding van Engeland in Egipte, 'n „entente" met Duitsland aangegaan om sodoende Britse uitbreiding in Afrika te stuit.³⁴⁾ Die sogenaamde „scramble for Africa" het begin. Die handelinge van Duitsland help dus vir Rhodes uit die probleem van Engeland se apatie. Die kolonisasie begin juis toe Rhodes

33) Vgl. Williams, B., a.w., Bl. 80.

34) Vgl. Hailey, Lord., The Republic of South Africa and the High Commission Territories, Oxford University Press, London, 1963, Bl. 7.

opgang maak. Duitsland self was aan die begin nie baie begerig nie, maar teen 1882 begin Bismarck die belangrikheid van Afrika besef. Op 1 Mei 1883 word die Duitse vlag in Namakwaland gehys. Op 24 April 1884 kondig Bismarck formeel 'n protektoraat oor Damaraland en Namakwaland aan. Duitse grondgebied lê nou tot teen Betsjoeanaland, en indien hulle dit wel sou annekseer sou Duitsland se weg oop lê vir 'n verdrag met die Transvaal of 'n gewelddadige oorname, iets waartoe Duitsland wel instaat was.³⁵⁾ Engeland sou dan heeltemal afgesny wees van die binneland. Ons begryp wel dat Engeland se kortsigtigheid verander en President Kruger voel dit spoedig. Engeland kon dit net nie bekostig om Betsjoeanaland te verloor nie, veral nie as Duitsland die mededinger was nie. Hierdie botsende imperialisme het 'n definitiewe invloed op die historiese verloop in Betsjoeanaland gehad.

Op die vooraand van die Londonkonvensie het verskillende toestande en gedagterigtings oor die toekoms van Betsjoeanaland in die gebiede bestaan. In Stellaland was daar sekerlik 'n gees van afwagting, want dit was juis oor hulle dat die stryd gegaan het. In Goosen het dieselfde gevoel bestaan, alhoewel onderlinge struwelinge voorgekom het. In Pretoria heers 'n gees van versigtige optimisme dat die Wesgrens miskien in die guns van die Transvaal verskuif kon word. Daar het 'n afsydigheid in die Kaapkolonie bestaan insoverre dit die Afrikanergroep en die parlement betref wat liefs die vierkleur as die Britse vlag oor Betsjoeanaland sou wou sien wapper. Tog het hulle die situasie fyn dopgehou.

Verskeie ander faktore het die politieke toneel

35) Vgl. Williams, B., Cecil Rhodes, Bl. 74.

beïnvloed. Depressie en naturellevraagstukke het vanaf 1879 al die uitbreidingswyer wat die Kolonie onder Molteno geopenbaar het, op die agtergrond gedruk. Hulle het dus geen begeerte tot uitbreiding gehad nie. Op geografiese gronde was Betsjoeanaland vir Transvaal 'n natuurlike uitbreidingsgebied. Op die vasgestelde kunsmatige grense van 1871 en 1881 kon hulle nie berus nie, want hulle beskou dit as natuurlik dat Betsjoeanaland by hulle ingelyf moes word. Hierdie uitbreidingsbegeerte van die Transvaal kon, volgens ons mening, nie heeltemal in versoening gebring word met die maatskaps-gedagte van neweskikking en die wedersydse erkenning van mekaar se grondgebied nie.

In die Kaapkolonie word die Afrikaners deur die eerste onafhanklikheidstryd in twee groepe gemobiliseer, naamlik eerstens, die rigting van „Die Patriot“, 'n koerant van die Paarl wat die hele Suid-Afrika 'n republiek wou maak, en tweedens die Hofmeyrrigting wat „Het Kolonialisme“ verkondig het - 'n Suid-Afrikaanse „home rule“. In Engeland begin 'n reaksie ontstaan teen die suinige wegwerpbeleid van die Liberale Party en die publieke opinie begin alweer swaai in die rigting van anneksasie van Betsjoeanaland deur Engeland. Robinson begin hom nou saam met Mackenzie aan die kant van die imperialiste skaar. Openbare mening was ook dat Engeland nie meer toegewings aan die Transvaal moes maak nie. Hulle voel nog steeds verneder deur die slag van Majuba.³⁶⁾

Betsjoeanaland het 'n baie belangrike twispunt geword. Dit word, vanuit Britse standpunt, as een van daardie aangeleenthede wat tegelyk 'n parlementêre, huishoudelike, finansiële en buitelandse betekenis het,

36) Vgl. de Kock, W.J., Ekstraterritoriale vraagstukke, Bl. 124 e.v.

gesien.³⁷⁾

Voor die Londonkonvensie het ander onderhandelinge oor die grenslyn al tussen Lord Derby en die Transvaal plaasgevind. Hy wou egter niks te doen hê met 'n verandering in die grenslyn nie, alhoewel 'n deputasie verklaar het dat die 1881 grenslynbepaling eensydig in die guns van Engeland is. Op 17 Januarie 1884 stem hy egter in tot 'n verandering van die grenslyn op voorwaarde dat die grenslyn nie gewelddadig afgebaken sou word nie, en dat die opperhoofde Massouw en Moshette met hul onderdane hul de facto-regte binne die Transvaal sou behou. Verder dat die Republiek nie verantwoordelik gehou sou word vir moeilikhede wat mag ontstaan deurdat 'n deel van die onderdane van die hoofmanne buite die Transvaal val nie.³⁸⁾ Die London-konvensie het egter al hierdie verdrae tot niet gemaak.

Rhodes en Mackenzie begin nou lynreg teenoor mekaar veg. In Suid-Afrika verset Rhodes hom heftig teen die Imperiale faktor. In die tussentyd voer Mackenzie in Engeland 'n geweldige stryd teen die Krugerdeputasie in London.

Die Imperiale regering het nou aan die een kant die Krugerdeputasie se aansprake op Betsjoeanaland teengehou, en aan die ander kant gesoek na konkrete hulp van die Kaapkolonie. ingeval Betsjoeanaland op inisiatief van die Imperiale regering tot Britse protektoraat verklaar word. Scanlen van die Kaapkolonie was juis gedurende daardie tyd in Engeland om 'n lening vir 'n spoorweg te probeer kry. Engeland het dus 'n mate van houvas op hom gehad. Hy wou ook hê dat die Transvaal,

37) Vgl. de Kock, W.J., a.w., Bl. 122 e.v.

38) Vgl. Kruger, D.W., Paul Kruger Deel II, Afrikaanse Pers. Boekhandel Bpk., Johannesburg, 1963, Bl. 35.

by inlywing van Betsjoeanaland, 'n deel van die gelde-
like verpligtinge moes dra. Dit was natuurlik 'n ydele
illusie dat Transvaal so iets sou wou doen. In die
Kolonie self het die gedrag van Scanlen baie teenstand
gekry, en sy optrede is beskryf as 'n politieke flater.³⁹⁾

Die Londonse konvensie is op 27 Februarie 1884 on-
derteken en deur die Volksraad op 8 Augustus van dieself-
de jaar bekragtig. Volgens hierdie konvensie kry Trans-
vaal 'n klein deel van Stellaland en Goosen. Dit is 'n
amendament op die grensverdrag van die Pretoria-konven-
sie. Alhoewel Kruger hard probeer het, kry hy nie die
„sendelinge-pad” nie, en die Suidwestelike grens van
die Transvaal kom aan die Ooste van hierdie pad tot
stand. Alle perke op soewereiniteit verval, maar die
Transvaal belowe om met geen ander staat as die Vrystaat
verdrae te sluit nie – ook nie met die stamme ten ooste
of ten weste sonder toestemming van die Koningin nie.
Die belangrikste resultaat van die Londonkonvensie was
dat hulle besluit, as gevolg van reedsgenoemde faktore,
tewete Duitse uitbreiding, om 'n protektoraat oor die
betwiste gebied uit te roep. President Kruger en sy de-
putasie hethard probeer en baie waarborge aangebied,
maar het weereens, soos dit so dikwels al gebeur het,
deur die groter bedrewendheid en beter diplomatie van die
Britte aan die kortste end getrek.⁴⁰⁾ Na die onder-
tekening van die konvensie kom die nuus dat eerwaarde
John Mackenzie die Britse assistent-kommissaris in
Betsjoeanaland sou word om erkenning van 'n Britse pro-
tektoraat te bewerkstellig, wat sou strek van die

39) Vgl. de Kock, W.J., Ekstraterritoriale vraagstuk-
ke, Bl. 134.

40) Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate,
Bl. 48 e.v. Ook Theal, G.M., History of South Africa
from 1873 to 1884, George Allen and Unwin Ltd.,
London, 1919, Bl. 154 e.v.

Griekwalandgrens tot by die Molopo, en van die voorgestelde konvensie-lyn tot aan die Kalahari. Dit was nie 'n weldeurdagte stap van Engeland om Mackenzie in so 'n verantwoordelike pos te plaas nie, want as gevolg van sy filantropiese neigings en anti-Boerhouding was hy in die Transvaal baie ongewild.

Die dag toe die London-konvensie gesluit is, het Lord Derby aan die waarnemende Hoë Kommissaris in Suid-Afrika getelegrafeer dat dit gelyk het asof daar tevredenheid aan beide kante was. Hierdie tevredenheid was egter maar net 'n vernis waaronder die Boere hulle ontevredenheid en teleurstelling weggesteek het. Verskillende faktore het daartoe gelei dat rustigheid nie op die Wesgrens verkry kon word nie, onder andere die onpraktiese struktuur van die Britse regeringstelsel om 'n uitgestrekte wêreldryk doeltreffend te beheer. Dan was daar ook die onversigtige keuse van koloniale amptenare - hier word veral aan Warren en Mackenzie gedink, en die onvermoë van die Britse skatkis om die koloniale ryk in stand te hou. Hier het dit in die latere jare veral op Betsjoeanaland goed van toepassing geblyk te wees. Die Boere het ook 'n gesindheid van wantroue teenoor sowel die Britte as die Bantoes ingeneem. Die grondoorsaak is miskien te vinde in die tekortkominge van die demokratiese regeringstelsel soos dit toe in Brittanje in swang was. Daar was geen kontinuïteit wat snelle optrede in krisistye kon moontlik maak nie.⁴¹⁾ Ook was hulle kennis dikwels beperk. So

41) Vgl. van der Walt, H.R., Die Suid-Afrikaanse Republiek in die Britse buitelandse en Koloniale beleid (1881-1899), Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis, Doktorale proefskrif, P.U. vir C.H.O., 1963, Bl. 93 e.v.

het die Engelse regering baie maal die vrees uitgespreek dat die Boere na die Weste tot by die see wil deurdring. Nooit het hulle egter ondersoek ingestel of die Boere tot so iets in staat sou wees nie. Dit is te betwyfel of die Boere oor die middele sou beskik om 'n Trans-Kalahari spoorlyn te kon aanlê.⁴²⁾

In Stellaland was van Niekerk verbysterd toe hy die nuus van die Londonkonvensie ontvang. Hy het gehoop dat Stellaland binne die Transvaal sou val, en het dit as 'n oplossing van al sy probleme gesien. Nou val die gebied egter nog steeds buite die Transvaal en boonop wou Engeland dit annekseer. Hy maak juis op daardie oomblik gereed vir 'n oorlog teen Mankoroane toe die nuus van Mackenzie se aanstelling hom bereik. Onmiddellik ontstaan daar by hom 'n antagonisme, want Mackenzie was 'n Boere-hater. Dit is dan ook nie 'n verrassing dat laasgenoemde niks kon uitrig nie. Ook was die Transvaalse regering nie ten gunste van die nuwe grenslyn nie - nog minder met Mackenzie se aanstelling. Van Niekerk neem nou sy toevlug, omdat hy besef dat inlywing by die Transvaal byna onmoontlik is, tot 'n moontlike inlywing by die Kaapkolonie. Hy stuur dan ook 'n petisie in daardie rigting aan die Kaapse Parlement.⁴³⁾ In Goosen bly dit maar onrustig en Joubert skryf aan Von Pittius dat hy sy simpatie het maar „u moet nu maar voor u selfen uitzien wat te doen.“⁴⁴⁾ Van Niekerk se petisie aan

42) Vgl. van der Walt., H.R., a.w., Bl. 95.

43) Vir 'n beskouing van die petisie Vgl. Mackenzie, J., Austral Africa Losing it or ruling it being incidents and experiences in Bechuanaland, Cape Colony and England Vol I (Kant titel: Austral Africa), Sampson Low, Marston, Searle and Rivington, London, 1887, Bl. 280.

44) Soos aangehaal de Kock, W.J., Ekstraterritoriale vraagstukke, Bl. 142.

die Kaapse parlement word buite orde gereël, hoofsaaklik weens refleksies daarin op Mackenzie. Die Scanlen-ministerie val, en Thomas Uppington word eerste minister. Uppington was aan Rhodes se kant en agterdogtig teen Mackenzie. Rhodes het hierdie vertroue van Uppington en die Afrikanerbond in die Kaapkolonie goed gebruik, alhoewel hy hulle nie werklik as sy vriende geag het nie. So antwoord hy, byvoorbeeld, op 'n vraag van Olive Schreiner waarom hy die Bondleiers as vriende kies, as volg:—

„Those men my friends? They are not my friends! They are my tools, and when I have done with them I throw them away.“⁴⁵⁾

Goosen is nou die sentrum van geskille. Daar het in Mei 1884 gevegte tussen Gey von Pittius en Bethell, die sogenaamde skoonseun van Mankoroane plaasgevind. Dieselfde maand kom Mackenzie daar aan, en hy begin onmiddellik met drastiese maatreëls om sy jarelange droom van 'n protektoraat te verwesentlik. Hy gaan dadelik na Taung waar hy Mankoroane ontmoet en op 3 Mei teken hulle 'n dokument waarin Mankoroane aan die Koningin volle mag oor sy land en mense gee.⁴⁶⁾ Vandaar gaan hy na Vryburg waar hy die administrateur, van Niekerk, in kennis stel dat die regering van Stellaland opgehou het om te bestaan, en dat die gebied deel sou wees van Betsjoeanaland onder Britse gesag. Hy sou miskien nie so vinnig te werk gegaan het, indien hy nie 'n petisie van die Stellalanders ontvang het dat hulle dit graag

45) Vgl. Plomer, W., Cecil Rhodes, Peter Davies Limited, Edinburgh, 1937, Bl. 121.

46) Vgl. Mackenzie, J., Austral Africa. Losing it or ruling it Vol. I, Bl. 208 e.v.

sou wou hê nie.⁴⁷⁾ Hy maak egter die fout om te veronderstel dat dit 'n verteenwoordigende opinie was, terwyl dit maar net 'n klein minderheid was wat dit sou wou hê. Toe die burgers hom vra of hulle grondregte gewaarborg word, antwoord hy dat dit voor 'n landkommissie gelê moes word, en verklaar verder dat na sy mening al die oorspronklike vrywilligers hulle grond sou behou of anders kompensasie in een of ander vorm sou ontvang. Van Niekerk word as assistent kommissaris aangestel, en Mackenzie gaan verder noord na Montsioa se grond naby Mafeking. Op Vryburg laat hy vir Majoor Stanley Lowe agter as hoof van polisie. Nadat hy Montsioa geraadpleeg het, wat dieselfde toegeeflike houding as Man-koroane ingeneem het, probeer hy met die inwoners van Goosen kontak maak, maar kon gladnie daarin slaag nie. Hy verklaar egter die gebied ook as onder Britse gesag en vertrek na Vryburg. Met sy aankoms daar, moes hy vind dat die Boere se volkskomitee vir Van Niekerk uit sy amp onthef het. Mackenzie hys die Britse vlag. Oor hierdie daad is hy baie gekritiseer, maar hy verklaar dat hy dit gedoen het na aanleiding van herhaalde versoeke daarvoor.⁴⁸⁾ Mackenzie het in plaas van om die werklike doel van sy sending, naamlik die algemene aanvaarding van die Britse protektoraat in Betsjoeanaland, te bereik, verdeeldheid gesaai en hom so nog meer ongewild by die Boere gemaak. In die Kaapse parlement was die gevoel ook baie sterk teen die soort protektoraat

47) Vgl. Theal, G.M., History of South Africa from 1873 to 1884, Bl. 158.

48) Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 51 e.v. Vir die handelinge van Mackenzie Vgl. ook Campbell, W.B., The South African frontier 1865-1885. A Study in expansion, Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis, Doktorale proefskrif, Universiteit van Kalifornië, 1959(1), Bl. 195 e.v.

wat Mackenzie daar wou stel, naamlik een wat uit Engeland beheer sou word. Op 3 Augustus word hy na Kaapstad teruggeroep. Dit lyk asof hy meer kwaad as goed gedoen het.

In die tussentyd veg Uppington, eerste minister van Kaapland, en Rhodes vir inlywing by die Kaapkolonie. 'n Mosie van Uppington, waarin hy veral die voorwaardes vir anneksasie stel, word aangeneem. Die instemming van die Imperiale regering moes verkry word, en geen verandering moes in Betsjoeanaland plaasvind wat die Kolonie met verantwoordelikheid sou belas nie. Die Londonkonvensie moes deur Transvaal geratifiseer word. Die inwoners van die gebied onder bespreking moes gewillig wees, terwyl daar geen skulde aan Engeland tot op datum moes wees nie - ook geen skuld tydens die oordrag nie. Oor een spesifieke punt was Uppington baie streng, en dit was dat Mackenzie vervang moes word.⁴⁹⁾ Ook Rhodes lewer toesprake waarin hy 'n middeweg probeer vind tussen dié wat ingryping deur die Imperiale regering wou hê (Mackenzie) en dié wat inlywing by die Transvaal wou hê (Hofmeyr). Sy aanval op die Imperiale faktor en die feit dat hy die Imperiale vlag net vir verdediging wou hê, maak hom in Engeland ongewild.⁵⁰⁾ Publieke opinie swaai dus teen hom, wat weer 'n invloed op regeringsbeleid gehad het.

Rhodes vervang Mackenzie op 30 Julie 1884. Hy doen hom voor as koloniale afgesant, terwyl hy maar eintlik dieselfde amp as Mackenzie bekleë het.

Rhodes gaan onmiddellik tot daadwerklike optrede oor. Hy besef dat die Stellalanders eintlik maar net

49) Vgl. de Kock, W.J., Ekstraterritoriale vraagstukke, Bl. 155 e.v.

50) Vgl. Williams, B., Cecil Rhodes, Bl. 171.

hulle toekoms wou verseker, en geen verdere belange gehad het nie. Hy gaan dus baie taktvol te werk toe hy aan die Stellalanders belowe dat hulle transportaktes erken sou word, indien hulle sou toestem tot 'n protektoraat onder Engeland totdat dit finaal deur die Kaapkolonie geannekseer sou word.⁵¹⁾ In Goosen was Rhodes egter nie veel meer suksesvol as sy voorganger nie. Dit lyk asof hulle maar 'n moeilike gemeenskap was. Joubert, wat as kommissaris op Rooigrond aangestel is, laat 'n ongunstige indruk op Rhodes en verswak so die kanse van Goosen. Net voor sy aankoms het Goosen ook 'n aanval op die Ngwaketse uitgevoer, en groot troppe vee buitgemaak. In hierdie aanval word Bethell ook gedood, So eindig die lewe van 'n man wat Britse hoëlui onder sy trawante getel het, en op die ou end met 'n Barolongmeid getroud is.⁵²⁾ Hierdie aanval was een van die groot aanleidende redes vir die val van Goosen. Daar is enkele redes vir Rhodes se mislukking in Goosen. Eerstens was dit te wyte aan die geografiese afgesonderheid wat politieke kontak tussen Rooigrond en die Kolonie feitlik uitgesluit het. Tweedens was dit 'n aanvaarde feit dat die persentasie Transvalers in Goosen bepaald hoër was as in Stellaland.

Die volgende tydperk kan beskryf word as die geleidelike uitskakeling van die Kolonie uit die sake van Betsjoeanaland deur die verskyning van die „Britse Leeu“, Sir Charles Warren, in Suid-Afrika.⁵³⁾

51) Vgl. Gross, F., Rhodes of Africa, Cassell and Co. Ltd., London, 1956, Bl. 93. Hierdie ooreenkoms vind op 5 September 1884 plaas, en dit maak al Mackenzie se dade tot niet.

52) Vgl. de Kiewiet, C., A History of South Africa. Social and Economic, Clarendon Press, London, 1941, Bl. 321.

53) Vir 'n intensiewe bestudering van Warren se optrede Vgl. Williams, R.C., The British Lion in Bechuanaland, Rivingtons Waterloo Place, London, MDCCCLXXXV, Bl. 1 e.v.

Rhodes en Bower doen nog steeds hulle bes om Stellaland by die Kaapkolonie ingelyf te kry - terwyl die Duitsers besig is om hul vlag langs die Weskus te hys. Nuwe ywer ontstaan nou in Engeland om die Britse naam in Suid-Afrika hoog te hou. Die swaartepunt van die hele vraagstuk van Betsjoeanaland word nou van Stellaland na Goosen verskuif, en dit bepaal dan die Imperiale beleid in Betsjoeanaland. In die tussentyd vestig die inwoners van Stellaland en Goosen hulle hoop op Generaal Joubert wat nog steeds geveg het vir inlywing by die Transvaal, alhoewel dit die Londonkonvensie sou verkrag. Hy word vervang⁵⁴⁾ deur Ds. S.J. du Toit op 16 September 1884, waarop Rhodes Goosen verlaat. Montsioa vra om onder Transvaalse beskerming geplaas te word. Die probleem met die hoofmanne was dat hulle nie presies geweet het onder wie se beskerming - Engeland s'n of die Transvaal s'n - hulle wou wees nie. Om bloedvergieting te voorkom, vaardig S.J. du Toit 'n proklamasie uit waarin Montsioa wel onder die Transvaal se beskerming geplaas word. Dit eindig met die woorde „Hierdie proklamasie word voorlopig uitgevaardig, volgens die terme van artikel 4 van die London-konvensie en inagneming daarvan”.⁵⁵⁾ Hy oorskry egter sy magte deur op 3 Oktober 1884 die Vierkleur oor die „geproklameerde” gebied te hys. Nou begin daadwerklike optrede deur Engeland as gevolg van die jingo-gees wat 'n sterk publieke opinie begin vorm. Transvaal het hier 'n lomp

54) Joubert verklaar dat hy bedank het as 'n protes teen die handeling van Transvaal. Hy wou dit op 'n wettige manier doen. Dit lyk egter asof die werklike rede jaloesie en teleurstelling was. Vgl. Mouton, J.A., Genl. Piet Joubert in die Transvaalse Geskiedenis, Bl. 93 e.v.

55) Vgl. Bredell, H.C., e.a., Gedenkskrifte van Paul Kruger, J.L. van Schaik, Pretoria, 1947, Bl. 108.

beleid teenoor Engeland gevolg - dit het soos uittarting gelyk. Ook was daar tekens van Duitse imperialisme in Suid-Afrika.⁵⁶⁾ Hierdie vlaghysing was 'n onbesonne daad van die kant van Du Toit. President Kruger stel dit ook so aan hom. S.J. du Toit sê dat hy tot die daad oorgegaan het om die aandag van die proklamasie af te trek, wat inderdaad 'n baie swak verduideliking was. Engeland verdink Kruger egter nou van onderduimsheid, want die Britse regering het gladnie die gedagte gehad om Transvaal toe te laat om die gebied te annekseer nie.

Sir Charles Warren word hierna as 'n spesiale kommissaris gestuur om die „filibusters" uit Betsjoeanaland te dryf:- „The object of this mission and expedition is to remove the filibusters from Bechuanaland, to pacificate the territory, to re-instate the natives on their lands, to take such measures as may be necessary to prevent further depredations, and finally, to hold the country until its further destination is known."⁵⁷⁾

Die Imperiale regering is nie teen blanke uitbreiding nie - daar is plek vir almal, maar Engeland is teen die onbeheerde uitbreiding in die nie-blanke gebiede. Tot in die kern deurdink, was hulle hier heeltemal reg, want die maatskapsgedagte kon nie ongebreidelde uitbreiding oor jou buurman se grense toelaat nie. Engeland probeer dus sy betrekkinge met die Vrystaat en Transvaal verstewig sodat hulle ook teen die „filibusters" draai. Warren kon dit egter nie regkry nie.

Dit is eintlik ironies dat Duitsland toegelaat word om die hele Wesgrens in te palm, terwyl Transvaal, wat 'n stukkie woestyngrond wou annekseer om vrede te

56) Vgl. de Kock, W.J., Ekstraterritoriale vraagstukke, Bl. 167 e.a.

57) Imperiale Blouboek C 4227.

herstel, gefnuik word. President Kruger was dan ook verplig om die proklamasie nietig te verklaar.

Hierdie daad van S.J. du Toit was egter net genoeg om die Engelse tot daadwerklike optrede aan te spoor. Kruger, Upington en die Afrikanerbond wou geen bloedvergieting en Imperiale oorheersing hê nie, maar deur Robinson is klaar besluit dat Warren die aangewese man vir die oorname was. Upington en die Bond sien dan met onsteltenis hoe die saak al groter afmetings begin afneem. Oordrewe jingoïsme is aan die orde van die dag. Warren gaan na Betsjoeanaland en op 24-26 Januarie 1885 vind 'n byeenkoms te Veertien Strome plaas, waar Warren, Pres. Kruger en Rhodes asook Mackenzie teenwoordig was. Daar word gesê dat Warren 'n fout gemaak het om die onpopulêre Mackenzie saam te neem - Mackenzie was in Transvaal persona non grata.⁵⁸⁾ 'n Verdere fout wat Warren begaan het, was om met 'n vertoon van militêre mag daar op te daag.

Voordat Warren na Betsjoeanaland weg is, het Upington nog 'n laaste desperate poging aangewend om 'n gewapende inval te keer, maar dit het misluk. Dit het plaasgevind op 'n samespreking tussen Upington, die Rooigronders en lede van die Transvaalse regering. Daar was 'n aantal punte waaroor ooreengekom is, naamlik dat sekere gronde aan Montsioa afgestaan sou word, dat regmatige aansprake van vrywilligers by Moshette erken sou word, dat reëlings getref sou word vir die regmatige verkoop of toewysing van onbewoonde grond, en dat die

58) Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 53. Mackenzie probeer op 12 November 1884 sy dade goedpraat in 'n toespraak voor die „Stellenbosch College Cadet Corps". Vgl. in die geheel Mackenzie, J., Bechuanaland. Its lessons to the Cape Colony and South Africa. South African Pamphlets, Murray and St. Leger Printers, Cape Town, 1884.

Imperiale regering genader sou word om die skuld van die Republiek van Goosen oor te neem.⁵⁹⁾ Die Stellalenders word verseker dat hulle regte en aansprake erken sou word. Robinson steun Rhodes in hierdie besluit.

Die uitvloeisel van die konferensie te Veertienstrome was, onder andere, dat kommissaris benoem is om die konvensie-grensllyn af te baken, met die waarborg van Transvaal dat hulle dit sou eerbiedig. In geval van probleme sou President Brand van die Vrystaat die arbiter wees.⁶⁰⁾ Die ontmoeting by Veertienstrome was die eerste tussen Kruger en Rhodes.⁶¹⁾ Vir Kruger wentel alles daarom om sy burgers uit die Britse oorheersing, waaruit hulle weggetrek het, te hou. Hy wou die Weste van Transvaal ook oop hê, indien die wanderlust sy onderdane beetpak, en hulle nêrens gehad het om heen te gaan nie.

Op hierdie konferensie het egter duidelik tevoorskyn getree dat die Engelse regering die gedagte van Kruger vir goed die kop in geslaan het. Rhodes en Warren het ook verskil. Rhodes wou die samewerking van Van Niekerk en die Stellalenders kry, sodat die Kaap maklik die Suidelike gedeelte van Betsjoeanaland kon inpalm. Warren wou weer die Imperiale mag dwarsoor Betsjoeanaland in werking sien.⁶²⁾ Warren laat Rhodes verstaan dat sy pligte as hulpkommissaris van hom weggeneem is.

59) Vgl. de Kock, W.J., Ekstraterritoriale vraagstukke, Bl. 254. Ook Pres. Kruger probeer inderhaas, deur met Upington in verbinding te tree, die Warren-ekspedisie te keer.

60) Vgl. Bredell, H.C., e.a. Gedenkskrifte van Paul Kruger, Bl. 109.

61) Alreeds hier merk Pres. Kruger op dat Rhodes vir hom groot probleme inhou. Let net op sy aanmerking dat 'n resiesperd vinniger is as 'n os, maar dat 'n os groter vragte kan trek daarmee bedoelende Rhodes en hyself. Vgl. Williams, B., Cecil Rhodes, Bl. 86.

62) Vgl. Williams, B., a.w., Bl. 86 e.v.

Warren gaan nou oor tot dae wat hom veel ongewildheid op die hals haal, onder andere die belaglike arrestasie van Van Niekerk op aanklag van moord. Hy is egter later vrygelaat. Hy kondig krygswet oor Stellaland aan, en weier om die transportaktes wat Rhodes erken het, te aanvaar, en stel 'n grondkommissie aan. Hiermee het die Koloniale sekretaris egter nie saamgestem nie, en Warren trek verder noord na Goosen waar hy by sy aankoms vind dat von Pittius met sy onderdane na die Transvaal verdwyn het. Die gevegte wat deur so baie in die vooruitsig gestel is, het tog nie plaasgevind nie.⁶³⁾ As 'n militêre vertoon kom die ekspedisie toe tot 'n end.

In die tussentyd kom die Britse regering ook in paa. Deur 'n bevel-in-rade op 27 Januarie 1885 word voorsiening gemaak vir die uitvoering van 'n Britse protektoraat in die gebiede noord van die kolonie en wes van die Transvaal. Warren het dan ook skaars in Mafeking aangeland of hy ontvang die volgende telegram:-- „German Empire has been informed by Her Majesty's Ambassador at Berlin that Bechuanaland and Kalahari, as limited by first section of Order-in-Council of 27th January, are under British protection. As soon as practicable Warren should communicate with Sechele and Khame, and take care that no filibustering expedition takes possession of country, more especially Shoshong.”⁶⁴⁾

Warren het nie veel probleme ondervind om die hoofmanne te oorreed nie. Hulle het egter almal op te veel grond aanspraak gemaak. So het daar amper onenigheid uitgebreek tussen Khama, Bamangwatohoofman, en Lobengula die Matabele-koning, toe Warren 'n konsessie vir

63) Vgl. Williams, B., a.w., Bl. 88.

64) Soos aangehaal Mackenzie, J., Austral Africa Vol II, Bl. 209.

grond van Khama ontvang wat eintlik aan Lobengula behoort het.⁶⁵⁾ Dit is egter vreedsaam opgelos.

Warren stel gevolglik 'n verslag op vir die toekomstige administrasie van die gebied. Hy maak 'n suggestie dat die 70,000 vk. myl wat deur die hoofmanne Suid van 22° aan Engeland toegestaan is, opgedeel moes word in plase van 600 akkers elk. Verder stel hy voor dat die hele gebied in terme van 'n Kroonkolonie regeer moes word, met 'n luitenant-goewerneur onder die Hoë Kommissaris, maar nie onder die regering van die Kaapkolonie nie. Onder die luitenant-goewerneur moes magistrade, professionele amptenare en 'n polisiemag met 'n jaarlikse koste van £62,210 ressorteer. Die Hoë Kommissaris het hierdie voorstelle veral as gevolg van die hoë kostes as onuitvoerbaar beskou en dit verwerp.

In Augustus 1885 word Warren teruggeroep na Kaapstad - hy het sy deel van die anneksasie voltooi.⁶⁶⁾ Die flater wat Warren begaan het, was dat hy sy antagonisme teen die Boere nie kon wegsteek nie. Hy sê byvoorbeeld, dat net setlaars van Britse oorsprong in Betsjoeanaland toegelaat moet word. Ook is hy die oorsaak dat 'n wig tussen die Kaapse regering en die **Imperiale** faktor ingedryf word.

In die tussentyd, op 30 September 1885, word Brits-Betsjoeanaland suid van die Molopo-rivier verklaar, terwyl die gebied noord van die Molopo tot by 22°, die teenswoordige protektoraat, onder Britse beskerming geplaas word. Op 1 Oktober word Sir Sidney Shippard aangestel as administrateur van Brits-Betsjoeanaland en hulp-kommissaris vir die protektoraat, en een van sy

65) Vgl. Williams, B., Cecil Rhodes, Bl. 88.

66) Vir 'n duidelike uiteensetting van Warren se ekspedisie Vgl. Mackenzie, J., Austral Africa Vol. II, Bl. 298 e.v.

eerste pligte was om 'n grenskommissie aan te stel om 'n ooreenkoms ten opsigte van die grondeise te verkry.⁶⁷⁾

Rhodes is natuurlik baie teleurgesteld en veral ontevrede omdat sy belofte van gronderkenning aan die Boere verbreek is. Hy verklaar in die Kaapse parlement dat hy in een jaar gesien het dat die Engelse regering 'n eed breek, en ook 'n onderskeid maak tussen rasse - dit na aanleiding van Warren se Boere-haat. Hy verklaar verder dat hy geleer het dat dit nooit mag gebeur nie. Hy, wat oorspronklik die bal aan die rol gesit het, is uit die prentjie verwyder.⁶⁸⁾ Dit was sekerlik nie Rhodes se idee om die deur vir Kaapse anneksasie te sluit nie. Tog was die uitslag van die Warren-ekspedisie dat Betsjoeanaland deur omstandighede buite die bereik van die Kolonie geplaas is. Dit sou tien jaar duur voordat die inlywing van die gebied by die Kaapkolonie 'n werklikheid kon word, en dan alleen omdat dieselfde Rhodes 'n nuwe basis vir Kaapse uitbreiding geskep het en nuwe vergesigte geopen het.⁶⁹⁾ Hy besef egter dat sy naam in Engeland beswadder is as gevolg van woorde soos die volgende, „I came down to the House in 1881 a most rabid Jingo, but I have since passed through the fire of Bechuanaland“⁷⁰⁾ Hy moet dus sy naam herstel, want hy het Engeland nog nodig vir sy verdere planne. Hy kry dit ook reg deur verskeie verklarings dat hy net verkeerd verstaan is, en nooit werklik die Imperiale faktor wou vernietig nie. Ook bevestig hy sy geloof in kolonialisme. Van Rhodes word nog baie in die komende geskiedenis van Betsjoeanaland gehoor.

67) Die verslag van hierdie kommissie in Imperiale Blouboek C 4889.

68) Vgl. Williams, B., Cecil Rhodes, Bl. 89.

69) Vgl. de Kock, W.J., Ekstraterritoriale vraagstukke, Bl. 266.

70) Gross, F., Rhodes of Africa, Bl. 105.

HOOFSTUK III

DIE PROTEKTORAAT:- VOLKEREGTELIKE ASPEKTE EN ADMINISTRATIEWE WOELINGE

1. Volkeregtelike beginsels

Die begrip „protektoraat“ word in die Volkereg gebruik om 'n bepaalde verwantskap tussen twee state uit te druk, waarvolgens die een kontrole oor die ander uitoefen:- „The word protectorate usually describes the relationship between a protecting and a protected state, although the term is sometimes used with reference to the relation between a protecting state and an area or people not possessing the status of a state. It is also sometimes used as a term descriptive of the country which is under protection.“¹⁾

Die begrip „protektoraat“ is nie baie oud nie, alhoewel dié tipe verwantskap tog al baie eeue bestaan. Daar was altyd state wat hulle bure gedomineer het, alhoewel hulle nie altyd aan politieke anneksasie gedink het nie. So was die hegemonie van Athene soos dit in 467 V.C. bestaan het, 'n vorm van protektoraat, hoewel die ander state bondgenote genoem is. Dit was juis omdat hulle tog onderworpe was aan die wil van Athene. Wanneer Rome met afhanklike state te doen gehad het, is wel 'n onderskeid gemaak. So is 'n onderskeid gemaak tussen die Foedera aequa en Foedera iniqua. Hierdie laaste federasie was 'n vorm van 'n protektoraat waar die beskermde staat tog vry gebly het.²⁾

1) Hackworth, G.H., Digest of International Law Vol. I, Government Printing Office, Washington, 1940, Bl. 77.

2) Vgl. Encyclopaedia Britannica Vol. 18, Encyclopaedia Britannica Ltd., London, 1958, Bl. 608.

In die middeleeue het hierdie verwantskap ook bestaan, maar die toestand van subordinasie was uitgedruk in die terminologie van feodale reg. Soms is briewe van beskerming aan 'n swakker staat oorhandig. 'n Voorbeeld is die briewe wat Lodewyk XIII in 1641 aan die prins van Monaco oorhandig het. Volgens Grotius en Von Pufendorf bestaan beskerming onder 'n verdrag aangegaan tussen ongelykes, „Where either the promises are unequal, or when either of the parties is obliged to harder conditions.”³⁾

Met die opkoms van Europese nasionale state gedurende die 16de eeu, is die stelsel van protektorate gebruik as voorspel tot anneksasie. Na die Napoleontiese oorloë word die daarstelling van protektorate gebruik om magsewewig te handhaaf. So word die Ioniese eilande deur die Verdrag van Parys in 1815 tot 'n protektoraat van Engeland verklaar teneinde Oostenryk se ambisie van algehele kontrole in die Adriatiese see te stuit.⁴⁾ Die sask van die Ioniese skepe wat volg, is baie interessant.

Gedurende 1854 word skepe wat onder die Ioniese vlag met Rusland handel dryf, deur Engeland gevange geneem op grond daarvan dat hulle Britse onderdane was. Die eilande beweer egter dat hulle vry en onafhanklik was, alhoewel onder die beskerming van Engeland. Tweedens beweer hulle dat, indien Engeland oorlog sou verklaar en vrede sluit, hy dit nie ten behoeve van die eilande as beskermde staat kan doen nie. Dit beteken dat, indien die beskermheer in 'n oorlog betrokke raak, die protektoraat nie ipso facto ook in oorlog verkeer

3) Ibid.

4) Ibid.

nie. Engeland het nie spesifiek ten behoeve van die Ioniese eilande oorlog teen Rusland verklaar nie, en daarom kon hul handel nie as onwettig beskou word nie.

Die uitspraak was dat, alhoewel die eilande nie buitenlandse of selfs binnelandse onafhanklikheid gehad het nie, hulle tog as 'n aparte entiteit in die Volkerereg beskou wou word, en ~~in~~staat sou wees tot afsonderlike buitelandse betrekkinge, sonder tussenkoms van die beskermde staat. Hoewel Engeland groot magte uitgeoefen het, byvoorbeeld om vrede te sluit of oorlog te maak ten behoeve van die eilande, moes die protektoraat tog as onafhanklike politieke entiteit behandel word -

'n afsonderlike subjek van die Volkerereg. In 1864 het die eilande deel van Griekeland geword, ⁵⁾ en toe eers opgehou om selfstandig te wees. Die vermindering, versterking en neutralisasie van Europese state het 'n einde aan die gebruik van protektorate vir magsewig maak.

Teen die einde van die 19de eeu het die koloniserende moondhede Afrika begin okkupeer, maar dit dikwels nie effektief deurgevoer nie. So kom die koloniale protektorate dan tot stand. In dié geval beskryf die woord „protektoraat" 'n verwantskap tussen 'n staat en 'n gemeenskap (native community) wat nog nie ver genoeg ontwikkel is om 'n staat genoem te word nie, en die verwantskap kan dus nie as dié tussen state beskou word nie.

Volgens Lawrence moet 'n land sekere eienskappe besit voordat dit aanspraak kan maak op die benaming

5) (Dr. Lushington, *The Ionian Ships*, 1855, 2 Spinks, 212) Vgl. Cobbett, P., *Cases on International Law Vol. I*, 5de druk, Sweet and Maxwell Ltd., London, 1931, Bl. 50 e.v.

„staat“⁶⁾ Die regering moet gereelde gehoorsaamheid van die grootste deel van die bevolking hê, en dit moet nie onderhorig wees aan 'n aardse meerdere nie. Daar moet 'n redelike mate van beskawing bestaan, en die bevolking moet 'n definitiewe grondgebied hê. Indien 'n mens op die beskawingsargument let, is dit baie moeilik om te glo dat Betsjoeanaland in sy beginjare werklik 'n staat was, en is dit ook moeilik om vas te stel wanneer dié gebied werklik beskawingsmondig geword het, om op die status van staat aanspraak te maak.⁷⁾

Volgens Lawrence is 'n protektoraat 'n soort halfwegstasie na algehele anneksasie. Hy verklaar dat die protektorate in Afrika daaraan geken word dat die gebiede nie 'n beskaafde administrasie het nie, maar dat die hoofmanne in mindere of meerdere mate gekontroleer word. Verder word 'n ander beskaafde staat nie toegelaat om mag daaroor te verkry nie.⁸⁾

Dit kom dus voor asof daar twee soorte protektorate is, naamlik die protektoraat oor 'n beskaafde volk, en dié oor onontwikkelde lande - laasgenoemde die koloniale protektorate of pseudoprotektorate. In die strengste sin van die woord, kan daar nie 'n protektoraat oor 'n gebied wees wat geen georganiseerde regering het nie. Juis in die beginjare van die Betsjoeanalandprotektoraat was daar geen werklike georganiseerde regering nie.

6) Vgl. Lawrence, T.J., The Principles of International Law, Macmillan and Co. Ltd., London, 1937, Bl. 50 e.v.

7) Volgens Westlake is daar in koloniale protektorate „no state to be protected“. Soos aangehaal Lawrence, T.J., a.w., Bl. 70.

8) Ibid.

'n Protektoraat kan 'n soort ~~(van)~~ internasionale „voogdyskap" genoem word. Die posisie van 'n protektoraat kan egter nie onder 'n algemene reël ingebring word nie, want die magte wat 'n protektoraat het, hang af van die verdrag tussen die protektoraat en die proteksionis en, tweedens, van die voorwaardes waarop die protektoraat deur derde partye erken word,⁹⁾ soos byvoorbeeld die erkenning van Betsjoeanaland deur die Transvaalse regering en die voordele wat Betsjoeanaland na Uniewording van Suid-Afrika ontvang het. 'n Kenmerk van 'n protektoraat is egter dat die protektoraat altyd 'n posisie binne die maatskap van volkere het, en altyd 'n internasionale regspersoon en 'n subjek van die Volkereg is.¹⁰⁾ Indien 'n mens egter van Westlake se veronderstelling uitgaan dat so 'n protektoraat gladnie 'n staat is nie,¹¹⁾ dan ontstaan verdere probleme. Die protektoraat is dus nie maar net 'n deel van die protektorstaat nie, en ook nie noodwendig 'n deelgenoot in oorlog, wat die protektor teen 'n derde voer nie - (Vgl. die saak van die Ioniese skepe). Ook is verdrae wat deur die protektor aangegaan word, nie ipso facto van toepassing op die protektorate nie. Wat ookal die graad van ontwikkeling of onafhanklikheid in die protektorate is, hierdie protektorate bly werklike state. Ook Oppenheim maak 'n onderskeid tussen bogenoemde protektorate en die koloniale protektorate wat veral in Afrika aangetref word. Hierdie protektorate wat verkry word deur ooreenkomste met hoofmanne word, volgens hom, net behou

9) Vgl. Encyclopaedia Britannica, Vol 18, Bl. 608.

10) Vgl. Oppenheim, L., International Law a Treatise Vol I, 7de uitgawe, Macmillan and Co. Ltd., London, 1937, Bl. 174.

11) Sien hierbo Bl. 65.

vir toekomstige oorname deur die protektorstaat. Wat Betsjoeanaland betref, slaan hy egter die bal mis, want Engeland wou dié gebied nooit annekseer nie:- „These so-called protectorates are certainly not protectorates in the technical sense of the term, which denotes that relationship between a strong state and a weak state where by a treaty the weak state has put itself under the protection of the strong and transferred to the latter the management of its more important international relations.”¹²⁾

Dit skyn dus asof Betsjoeanaland, veral in sy beginjare, nie 'n protektoraat in die strengste sin van die woord was nie.

Die effek wat 'n protektoraat op die soewereiniteit van 'n staat het, hang af van die graad en die kwaliteit van beskerming wat aangebied word. Party behou, byvoorbeeld, hulle reg om verdrae te sluit - ander nie. Hierdie regte moet egter de facto sowel as de jure wees, want indien die protektoraat binnelands regeer word deur amptenare van die protektor, hou onafhanklike status beslis op.¹³⁾ Dit is dan ook wat aanvanklik met die administrasie van Betsjoeanaland gebeur het. In terme van 'n protektoraat word die soewereiniteit in twee verdeel - die protektor wat buitelandse soewereiniteit beheer, en die protektoraat wat binnelandse soewereiniteit het.¹⁴⁾ In Betsjoeanaland moes Engeland egter, as gevolg van faktore soos beskawingsonmondigheid en instroming van blankes, ingryp in die binnelandse

12) Oppenheim, L., International Law a Treatise, Vol I., Bl. 513.

13) Vgl. Baker, S., Halleck's International Law Vol I, 3de druk, Kegan Paul, French, Trüber and Co. Ltd., London, 1893, Bl. 69.

14) Vgl. Hodgson, M.L., e.a., Britain in Southern Africa (no.2.) Bechuanaland Protectorate, Bl. 25 e.v.

soewereiniteit. In Mei 1891 kry die Hoë Kommissaris dan ook die reg op inmenging ten opsigte van justisie, belasting en die algemene beskerming van die bevolking. In 1892 word vreemde nasionaliteite in Betsjoeanaland onder Britse jurisdiksie geplaas, en inwonende kommissarisse in die gebied aangestel. Naturellereg word egter nog gewaarborg „unless those laws and customs are incompatible with peace, order and good government.”¹⁵⁾ Engeland het naderhand soveel mag gehad dat binnelandse soewereiniteit nie meer bestaan het nie. Engeland het hierdie toestand egter altyd probeer verswyg. Later kom die hoofmanne in opstand teen hierdie oorheersing, en kom binnelandse soewereiniteit weer tot sy reg.¹⁶⁾ Die Betsjoeanaland-protektoraat in sy beginstadium, kan egter nie vergelyk word met die vroeëre Franse protektorate soos byvoorbeeld Marokko nie, want hulle het binnelandse soewereiniteit in die volste sin van die woord gehad: „As long as the protected state is left with a residue of its sovereignty, the status of dependency is still derived from the consent of the protected State, and the exercise of the powers of the protecting State over the protected State is that of a foreign Power.”¹⁷⁾ Betsjoeanaland het uiteindelik baie min binnelandse soewereiniteit oorgehou.

Die inwoners van 'n Britse protektoraat word gewoonlik Brits-beskermde persone, maar verkry nie Britse burgerskap nie, alhoewel 'n Britse onderdaan in die „African Order” alle persone insluit wat Engeland se

15) Hodgson, M.L., e.a., a.w., Bl. 29.

16) Die hoofmanne se handeling sal later meer in besonderheid behandel word. Sien Bl. 103 e.v.

17) Schwarzenberger, G., Power Politics a Study of World Society, Bl. 177.

beskerming geniet.¹⁸⁾ Die inwoners (natives) word gedefinieer as die onderdane van enige land binne die regsgrense wat nie Britse burgers is nie "..... in practice the natives of a protectorate, who do not already enjoy the status of British subjects, have apparently no rights or privileges either within or beyond the limits of the protectorate."¹⁹⁾

Die grondverskil tussen 'n kroonkolonie en 'n protektoraat, is daarin gelee dat 'n kroonkolonie 'n geannekseerde gebied is - 'n integrale deel van die annekseerder wat verkry word deur oorname, ooreenkoms of sessie. Alle inwoners wat daar gebore word, verkry dan burgerskap van die annekseerder. Volgens die wyse waarop Engeland die protektoraat regeer het, kom dit feitlik op 'n kroonkolonieregering neer, behalwe dat die inwoners van die protektoraat nie Britse burgerskap verkry het nie.

Die posisie van die kroonkolonie is dat die uitvoerende gesag nie verantwoordelik is aan die parlement nie. Die hoogste uitvoerende gesag was in Britse gebied die goewerneur-generaal, wat verantwoordelik is aan die kroon, en bygestaan word deur 'n adviserende, of uitvoerende raad. Verder behou die kroon die reg om maatreëls op wetgewende gebied te neem deur die sogenaamde "bevel-in-rade", 'n koninklike prerogatief dus. Die wetgewende raad word gelei deur die goewerneur, en in die kroonkolonie kry die wette eers regsgeldigheid nadat dit deur die goewerneur, in naam van die koning, goedgekeur is.²⁰⁾

18) Vgl. Hackworth, G.H., Digest of International Law Vol I, Government Printing Office, Washington, 1940, Bl. 80.

19) Ibid.

20) Vgl. Stibbe, D.G., Inleiding tot de kennis der bestuursinstellingen in vreemde koloniën, De Erven F. Bohn, Haarlem, 1924, Bl. 80 e.v., 126.

Let daarop dat die verskil tussen die protektorate en 'n kolonie meer 'n saak vir die konstitusionele as vir die Volkereg is. Konstitusioneel is die grootste verskil dat die inwoners van die protektoraat nie die nasionaliteit van die protektor aanvaar nie.

Voor die totstandkoming van die V.V.O. was die state se seggenskap oor hulle koloniale gebiede gesien as binne sy eie jurisdiksie. Onder artikel 23(b) van die Verdrag van die Volkebond onderneem lede van die Volkebond om regverdige behandeling te verseker vir gebiede onder hulle kontrole.²¹⁾ Dit lewer egter nog nie 'n basis waaronder die administrasie van koloniale gebiede 'n internasionale aangeleentheid is nie.

In die Handves van die V.V.O. is hoofstuk XI 'n „Declaration Regarding Non-selfgoverning Territories” wat in 'n sekere sin die administrasie van die self-regerende kolonies 'n saak van internasionale belang maak. Onder artikel 83 het lede van die V.V.O. die verantwoordelikheid vir die administrasie van gebiede wat nog nie 'n volle mate van selfregering verkry het nie op hulle geneem, met 'n toevoeging dat die belange van die inwoners van die gebiede allesoorheersend is²²⁾ (paramount). Hulle onderneem om die politieke, ekonomiese, sosiale en opvoedkundige vooruitgang te verseker en om selfregering aan te help. Al wat die V.V.O. wil hê, is verslae, statistiese en ander inligting ten opsigte van die ekonomiese, sosiale en opvoedkundige toestande in die gebiede. Ons merk egter dat politieke inligting nie gevra word nie - anders as in die trusteegebiede.

21) Vgl. Schuman, F.L., International Politics. The Western State System and the World Community, McGraw-Hill Book Company, Inc, New York, 1958, Bl. 711.

22) Vgl. Schuman, F.L. a.w., Bl. 695.

'n Vergelyking van hoofstuk XI met hoofstukke XII en XIII dui daarop dat nie-selfregerende gebiede op heeltemal 'n ander grondslag geplaas word as trustgebiede.²³⁾ Aan die ander kant is dit moeilik om te glo dat die voorsienings wat in artikel 73 gemaak is, nie wetlike verantwoordelikhede van die lede eis nie, alhoewel geen masjinerie vir hul toepassing daar gestel is nie.

Die algemene vergadering van die V.V.O. het die geregtelike posisie nog nie getoets deur dit aan die Wêreldhof voor te lê nie. Wat hulle wel gedoen het, was om in 1949 'n spesiale komitee op drie-jaarlikse basis aan te stel. Hulle doel is eerstens om inligting te bestudeer en tweedens om aanbevelings in die algemeen te maak, maar nie vir individuele gebiede nie. Tog het daar in debatte in die algemene vergadering heelwat bespreking en kritiek teenoor koloniale regeringsmetodes opgegaan. Dit lei tot onvolwasse eise vir onafhanklikheid, maar gelukkig is hierdie neiging nie te veel in Betsjoeanaland gevind nie. Tog het hierdie besprekings ook sy doel gedien, soos 'n groter begrip van die probleme van koloniale moondhede om onafhanklikheid te verseker:- "At any rate, the United Kingdom and other administrating states, while maintaining that the Charter places them under no obligation to provide political information, have thought it to be in their best interests to supply it."²⁴⁾

Ook bestaan 'n verdere strydpunt of die algemene vergadering seggenskap het oor die vraag of 'n spesifieke

23) Vgl. Schuman, F.L. a.w., Bl. 695-699.

24) Brierly, J.L., The Law of Nations, 6de druk, Clarendon Press, Oxford, 1928, Bl. 179.

gebied 'n „nie-selfregerende" gebied is, al dan nie. . . .
Sekere state, byvoorbeeld Spanje en Portugal, het die
~~posisie~~^{standpunt} ingeneem dat dit by die state wat belang het,
berus. Ook Engeland het, alhoewel hy hoofstuk XI toe-
pas, dié vraag vir homself, buite die algemene ver-
gadering, voorbehou. Dieselfde probleem bestaan ook
wanneer 'n land verklaar dat hy nou selfregerend is of
onafhanklikheid verkry het, en so buite hoofstuk XI
val. Die administrerende lande het saamgestem dat die
sekretaris-generaal in kennis gestel moet word van 'n
politieke verandering, maar hulle stem nie saam dat die
algemene vergadering die bevoegdheid het om oor die
saak te besluit nie.²⁵⁾ Die juridiese vraagstukke
rondom hoofstuk XI bly nog onopgelos.

Uit voorgaande kan dus gesien word dat 'n protek-
toraat en sy wedersydse verhouding met die protektor,
met die mate van soewereiniteit en inmenging, op die
pad na onafhanklikheid of algehele anneksasie, 'n veel-
heid van fasette inhou. Alhoewel daar nie 'n hoofstuk
daaraan afgestaan kan word nie, sal ons 'n deurlopende
beeld probeer gee van hoe Engeland aan die vereistes
van 'n beskermheer voldoen het of waar hy buite sy be-
voegdheid gehandel het. Daartoe sal ons steeds die
nodige begrip probeer toon, in die lig van die protek-
toraat as 'n besondere verskynsel binne die maatskap-
struktuur - daarop ingestel om ook die kleiner state
te respekteer soos die Ioniese saak dan ook illustreer.

Daarom sal ons Engeland se optrede steeds toets
aan die mate waarin hy die struktuur behou of verwoes
het, deur die protektoraat as kolonie te hanteer.

25) Vgl. Brierly, J.L., a.w., Bl. 173 e.v.

2. Historiese oorsig en Administratiewe ontwikkeling tot 1890

Na die woelinge van die vorige jare gaan ons nou 'n tydperk binne waartydens daar nie groot veranderinge plaasgevind het nie. Administratiewe veranderinge vind plaas om die naturelle-administrasie op 'n beter grondslag te plaas. Cecil John Rhodes het met die stigting van die „British South African Company" groot invloed verkry. Die politieke gebeure en veranderinge gedurende hierdie tyd wentel dan ook in hoofsaak om Rhodes en sy vergesigte, wat met die verklaring van Britse heerskappy oor Betsjoeanaland net gedeeltelik vervul is, en hom nog steeds tot verdere handeling sou dryf.²⁶⁾

Met die proklamasie van 30 September 1885 word die kroonkolonie in drie distrikte, naamlik Vryburg, Mafeking en Taung opgedeel. Mnr. Abraham Faure Robertson word as siviele kommissaris in Vryburg aangestel en Mnr. James E. Surmon en John Smith Moffat as magistrats in die ander twee distrikte.²⁷⁾ Die wette van die Kaapkolonie word van toepassing gemaak op die kroonkolonie. In November 1885 besoek Sir Hercules Robinson dié gebied, en bevind geen opposisie van sowel blank as nie-blank nie. Ongeveer vierhonderd inwoners het 'n petisie aan die Imperiale regering gestuur waarin hulle teen die anneksasie protesteer. Die posisie is egter gehandhaaf, en vir tien jaar bly die gebied 'n Britse kroonkolonie.²⁸⁾

26) Vgl. Williams, B., Cecil Rhodes, Bl. 176 e.v.

27) Volgens Lord Hailey was die gebied opgedeel in vyf distrikte, naamlik bogenoemes en ook Kuruman en Gordonia. Vgl. Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories Deel V, Bl. 193.

28) Vgl. Theal, G.M., History of South Africa from 1873 to 1884 Vol II, Bl. 173.

Die inmenging van die Imperiale regering in Betsjoeanaland gedurende 1885, word volgens sekere historici gesien as 'n keerpunt in die geskiedenis van die Britse beleid in Suid-Afrika, insoverre dat dit Engeland dwing tot erkenning van haar verantwoordelikhede as 'n sentrale gesag. Dit word algemeen aanvaar dat Khama en party van die belangrike hoofmanne die deklarasie van 'n protektoraat verwelkom het. Khama het egter sterk gestaan ten opsigte van enkele aspekte. Hy eis nie-inmenging in sy eie gebied ten opsigte van gewoontes en gebruike. Ook vra hy dat sekere voordelige wette behou moes word, asook 'n verbod op alkoholiese drank. Laastens versoek hy dat geen vervreemding van Bamangwato-grond mag plaasvind nie.²⁹⁾

As gevolg van die beskerming van Engeland sou daar ongetwyfeld later van Europese kant eise kom, en 'n gedeelte van die Ngwato-gebied word vir die doel gereserveer, onderworpe aan streng keuring deur 'n beampte van die koningin. Die houding van die Ngwaketse was ongeveer dieselfde. Die beskerming van die koningin is aanvaar, maar hy wou selfregering oor sy onderdane hê.³⁰⁾ Die Kwena-hoofman Sechele het egter probleme opgelewer - hy wou aan die begin geen beskerming aanvaar nie. Later het hy egter tot 'n protektoraat toegestem, en by die ander hoofmanne aangesluit toe hulle grond aangebied het vir inwoning deur koloniste. Die gebied wat hulle aangebied het, kan egter beter beskryf word as invloedssfeer as werklike stamgronde.³¹⁾

29) Vgl. Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories Deel V, Bl. 193.
30) Blouboek 4588, Bl. 45.
31) Sien hierbo Bl. 59 e.v.

Alhoewel die Warren-ekspedisie vir Warren as individu nie so 'n geweldige sukses was nie, het dit tog die goeie bande tussen Engeland en die hoofmanne versterk. Sekere hoofmanne het egter nog nie begryp wat van hulle verwag word nie. In November 1885 vra Sechele, byvoorbeeld, wat 'n protektoraat ten opsigte van sy eie posisie en wette beteken. Hy word meegedeel dat hy nog steeds die hoofmanskap oor sy stat en mense behou, maar dat Engeland hom teen vreemde vyande sou beskerm. Dit is dus duidelik dat Engeland aan die hoofmanne die grootste mate van binnelandse onafhanklikheid wou toestaan. Van die hoofmanne is verwag om die grenspolisie by te staan om vrede en veiligheid te behou. Dit veral omdat daar volgens Shippard nog probleme met die „filibusters" en „freebooters" van Rooigrond ondervind is. Ook was daar agitاسie onder die Hollandse boere in Stellaland. Gevolglik word 'n grenswag in die lewe geroep.³²⁾ Graag wil ons daarop wys dat die maatskapstruktuur nie orent kon kom tussen die Transvaal en Bechuanaland nie. Imperialisme tree in, en sowel Engeland as Transvaal probeer hulle gesag vergroot.

Interstaatlike betrekkinge vind op 26 Februarie 1887 plaas toe Shippard, administrateur van die kroonkolonie, en Pres. Kruger van Transvaal, samesprekings voer. Dit gaan veral oor gesteelde vee, stigting van 'n grenspolisie vir die Transvaal, die pligte van G.J. van Niekerk die grenskommissaris, 'n posooreenkoms en die Rooigrondvraagstuk. Gunstige gesprekke is ten opsigte van al hierdie sake gevoer, en 'n vriendelike atmosfeer het geheers.³³⁾ Tog het die diepliggende antagonisme nog bly voortbestaan.

32) Blouboek C4956.

33) Blouboek C4956.

Die „Grobler-voorval“ het in Julie 1888 spanning tussen die Transvaal en die Britse regering veroorsaak. Khama is in ongunstige lig by Pres. Kruger gestel, en die Ngwato was byna in oorlog met die burgers betrokke. P.G. Grobler het vir 'n tydperk in die Ngwato-gebied handel gedryf en transaksies deurgevoer wat volgens Khama oneerlik was. In hoeverre hierdie aantygings waar was, is moeilik om vas te stel. Nadat Grobler verplig was om die gebied te verlaat, word hy na Lobengula se gebied gestuur as konsul van die Transvaal met die instruksies om 'n verdrag met die Matabelehoof te sluit. Hierdie verdrag word egter deur Lobengula gerepudieer. Op sy pad na Buluwayo gaan Grobler oor die Krokodilrivier, en trek deur die gebied tussen die Motloutsi- en Shashi-riviere. Dit was die gebied waarop Khama sowel as Lobengula aanspraak gemaak het. Met sy terugkeer, kom Grobler op 8 Julie 1888 by Metsemashokane-rivier, in sytak van die Motloutsi, aan.³⁴⁾ Gedurende dieselfde tyd weier Khama prospekterregte aan E. Chapman en J.G. Wood. Hulle probeer toe om Lobengula en Khama teen mekaar af te speel deur van beide minerale konsessies op dieselfde grond te kry. Khama sien dat hulle moeilikheid gaan veroorsaak, en vra hulle om sy gebied te verlaat. Hulle keer egter terug, word in hegtenis geneem, maar ontsnap. Hulle vlug na die Transvaal en kom dieselfde tyd as Grobler by die Krokodilrivier aan. In die tussentyd stuur Khama 'n patrollie onder Mokhutshwane om daardie gebied te gaan patrolleer, en om blankes te verhinder om die gebied tussen die Motloutsi- en die Shashi-riviere te betree. Hulle vind Grobler

34) Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 60.

daar, en gevegte breek uit. Grobler slaag daarin om die Transvaal te bereik, maar sterf as gevolg van 'n wond wat hy in die geveg opgedoen het.³⁵⁾

Vanaf verskeie kante is ontevredenheid gelug, en Sir Sidney Shippard was in Augustus 1888 verplig om 'n ondersoek te Bainesdrif te hou. P.J. Joubert het die Transvaal verteenwoordig. Alhoewel blaam ook op die skouers van Mokhutshwane geval het, bevind Shippard:— „Grobler and the Boers were in the wrong from first to last in everything they did.”³⁶⁾

Die Transvaalse regering was egter gladnie tevrede nie, en Pres. Kruger eis in November 1888 skadevergoeding in die vorm van 1350 beeste.³⁷⁾ Hulle verklaar dat die voorval nie in Khama se gebied of in Britse gebied plaasgevind het nie. Die Britse regering besluit om £200 p.j. aan Grobler se weduwee te betaal, asook £250 aan Latrie, een van die gewondes.³⁸⁾ Shippard verklaar egter verder dat Grobler in elk geval gesterf het van 'n wond wat een van sy eie makkers, A.W. Greef, hom toegedien het;³⁹⁾ die waarheid daarvan is moeilik te bepaal. Hierdie gebeurtenis was een van die weinige kere waartydens die Britse regering vir die Boere in die bresse getree het. Hulle laat Shippard ook verstaan dat hulle nie geglo het dat die blaam vierkantig op die Boere se skouers gerus het nie.

Alhoewel Khama Britse beskerming entoesiasties aanvaar het, en lojaal gebly het tot met sy dood, kan dit nie van die ander hoofmanne, in besonder in die Suide-

35) Vir 'n relaas van die gebeure Vgl. Blouboek C5918.

36) Vir 'n relaas oor die ondersoek Vgl. Blouboek C5918, Bl. 30-44.

37) Blouboek C5918.

38) Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 63.

39) Blouboek C5918.

like deel van die protektoraat, gesê word nie. In 1889 roep Shippard al die hoofmanne na Kopong om 'n verskeidenheid van sake te bespreek. Dit sluit onder andere stam- en belastingprobleme in. Sekere van die voorstelle is aangeneem, maar die idee van belasting is verwerp, en die byeenkoms het in chaos opgebreek.⁴⁰⁾ Die enigste inkomste wat toe uit die protektoraat verkry is, was lisensiegelde - wat in 1890 ongeveer £443 beloop het.⁴¹⁾ Vroeg in 1890 is probleme ondervind toe daar aan die Brits-Suid-Afrikaanse Kompanie (B.S.A.) toestemming gegee is om 'n telegraaflyn deur die gebied te span. Sowel Bathoen as Sechele het alreeds toestemming aan ander maatskappye gegee, en hulle weier nou. Lentswe wou nie 'n telegraaflyn deur sy gebied hê nie, terwyl alleen Ikaneng ingestem het. Die Hoë Kommissaris het hom egter nie hieraan gesteur nie, en die bou van die lyn het ongehinderd voortgegaan.⁴²⁾

Vanaf 1890 het baie veranderinge op administratiewe en regterlike vlak ingetree, maar voordat dit behandel kan word, moet die ideale van Rhodes en die totstandkoming van die „British South-African Company" (B.S.A.), eers in oënskou geneem word.

3. Die „British South African Company" in die geskiedenis van Betsjoeanaland

Rhodes het nog steeds die ideaal van 'n Britse heerskappy van die Kaap tot Kaïro gekoester. In soverre die hele Betsjoeanaland nie by die Kaapkolonie ingelyf is nie, het hy verder noord gegaan om sy planne tot uitvoer te bring. Sy indringing in die teenswoordige

40) Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 63.

41) Vgl. Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories, Bl. 195.

42) Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 63 e.v.

Rhodesië het dan ook toekomsprobleme ingehou. Na die Grobler-voorval word Rhodes onmiddellik tot aksie aangespoor. Moffat word daarheen gestuur, en hy slaag op 11 Februarie 1888 om die wispelturige inboorlingvors oor te haal om met hom 'n traktaat aan te gaan, waarin hy onderneem om aan geen persoon of staat van sy grond af te staan sonder uitdruklike kennisgewing aan die Hoë Kommissaris nie.⁴³⁾ Hierdie traktaat bied nie net aan Rhodes 'n opsie nie, maar ook, as gevolg van die suinige buitelandse beleid van die Engelse, die moontlikheid dat hy met sy miljoene volmag in die gebied sou kon kry. Hy stuur vir Rudd, Maguire en Thompson na die Matabelegebied, en verkry in November 1888 'n omvattende konsessie vir die ontginning van alle delfstowwe in die koninkryk van Lobengula.⁴⁴⁾ Lobengula kry 'n salaris van R2400 p.j., 'n stoomboot op die Zambesi, 1,000 gewere en 100,000 patrone as vergoeding. Rhodes gaan met hierdie verdrag na London, en verkry van Lord Salisbury, as gevolg van finansiële oorwegings, vrywel onbeperkte beheer oor die gebied (29 Oktober 1889). Dit plaas die B.S.A.-kompanie in 'n baie sterk posisie.

President Kruger protesteer namens die Transvaal, maar hulle argumente het geen ernstige oorweginge in Engeland geniet nie.⁴⁵⁾

Die inname van die gebied van Lobengula vind eintlik plaas onder leiding van ene Frank Johnson, lid van die Betsjoeanaland grenspolisie, wat bewus raak van goud in sowel Betsjoeanaland as Matabeleland. Cecil Rhodes

43) Vgl. van der Walt, A.J.H., e.a. Geskiedenis van Suid-Afrika, Bl. 365.

44) Blouboek C5918.

45) Vgl. van der Walt, A.J.H., Geskiedenis van Suid-Afrika, Bl. 365 e.v.

gebruik Johnson toe hy probleme ondervind met Kolonel Carrington van die Betsjoeanaland polisie, wat 'n mag van 2,500 man van Rhodes vir die taak vereis. Johnson onderneem om die taak met 250 man deur te voer teen 'n vergoeding van £97,400. Johnson versamel ongeveer 200 jong manne onder hom en tesame met 500 berede polisie val hy die gebied binne. Sonder om 'n skoot te skiet, bereik die pioniers hulle bestemming en op 11 September 1890 hys hul vlag waar die huidige Salisbury is.⁴⁶⁾

In die tussentyd gaan onderhandelings tussen Pres. Kruger en Rhodes voort, en Kruger doen voorstelle aan die hand om die probleme op te los. Transvaal laat vaar alle belange in die Noorde en help Britse uitbreiding aan in Betsjoeanaland en Matabeleland, mits Engeland hulle onttrek uit Swaziland, die gebied van Zambane en Umbegesa, asook Tongaland insluitende Khosi-baai.⁴⁷⁾ As gevolg van Britse inmenging, het van hierdie plan niks gekom nie.

Cecil John Rhodes het nou sy doel bereik, naamlik om die gebied aan die noorde van Transvaal vir Engeland te verseker. Hy ondervind egter nou die probleem dat hy nie 'n spoorlyn tot in Rhodesië het nie. Ook ondervind hy probleme met die vervoer van goedere deur die Transvaal. Hy besef dus dat hy sy mag in Betsjoeanaland moes verseker, en dit probeer hy doen deur middel van die B.S.A.-kompanie. Die heer Rhodes beskou die Boere, alhoewel hy in die Kaapkolonie goed met hulle saamwerk, tog as minderwaardig. Die Engelse is vir hom 'n meester-ras, en hy was van mening, „that we are the first race

46) Vgl. Colvin, I., The life of Jameson, Edward Arnold and Co., London, 1923, Bl. 147.

47) Vgl. Blouboek C5918, Bl. 190.

in the world, and that the more of the world we inhabit, the better it is for the human race."⁴⁸⁾ Daarom het hy ook gedink dat hy in Betsjoeanaland kon maak wat hy wou. Hy het egter 'n paar foute begaan wat hom duur te staan gekom het.

In 1889 stig Rhodes die B.S.A.-kompanie,⁴⁹⁾ en ontvang van die Britse parlement 'n oktrooi waaronder uitgebreide regeermagte aan die maatskappy verleen is. Soos ons alreeds genoem het, was die eerste doelwit Matabeleland, en Lobengula lug dan ook die gedagte dat in plaas van om vir grond te prospektee hulle gekom het om sy land te steel.⁵⁰⁾ Dit is hierdie selfde gedagte wat Pres. Kruger 'n aantal jare daarna opper. Rhodes het eintlik baie diplomaties te werk gegaan. Deur die stigting van die kompanie skep hy die illusie dat hy teen die Imperiale faktor werk, terwyl die stap in Engeland gesien word as 'n verdere vergroting van die Britse ryk.

Voordat die B.S.A.-kompanie werklik tot stand gekom het, het Cecil Rhodes 'n aanbod aan die Koloniale kantoor gemaak vir die ontwikkeling van Betsjoeanaland en die Noorde. Die grondwet van die kompanie, soos neergelê in Oktober 1889, omskrywe hulle dekkingsgebied as noord van Brits-Betsjoeanaland en die Transvaal en wes van die Portugese besittings.⁵¹⁾ Hiervolgens het die protektoraat dan binne hulle handelingsfeer geval. Die kompanie het ook die reg gekry om van die wetlike

48) Soos aangehaal van der Walt, A.J.H., e.a., Geskiedenis van Suid-Afrika, Bl. 353.

49) Vgl. van der Walt, A.J.H., e.a., a.w., Bl. 344.

50) Vgl. Blouboek C5918, Bl. 224.

51) Vgl. Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories, Bl. 197.

regeerders sekere regeringsmagte oor te neem, sodat die Britse regering in die beskerming van die protektoraat bygestaan kon word. Dit is dus duidelik dat dit van die begin af die gedagte van die Koloniale kantoor was dat die kompanie die gebied moes oorneem, om sodoende die las en uitgawe wat nodig was vir die administrasie te help dra.⁵²⁾

Die kompanie begin onmiddellik met die bou van 'n telegraaf- en spoorlyn na die Noorde, want dit was die grootste behoefte op daardie oomblik. Alhoewel sekere van die hoofmanne aanvanklik beswaar maak, het hulle tog later hul samewerking gegee. Teen 1890 was die telegraaflyn al tot by Tuli opgerig, terwyl die spoorlyn teen 1894 al naby Mafeking was.⁵³⁾

Die hoofmanne sien intussen die kompanie as 'n instansie wat hulle arbeid gaan trek vir hulle myne, en gevolglik ewels sou meebring soos drankmisbruik en die vermindering van standdisipline. Veral Khama het Rhodes met suspisie bejeën omdat hy in 1892 'n „Kalahari-ekspedisie“ georganiseer het om blankes in die Ghanzi-distrik te vestig as buffer teen Duitse indringing. Khama sien dit egter as 'n indringing in sy hinterland.⁵⁴⁾ Alhoewel hy in 1893 hulp verleen aan die grenspolisie, was dit meer na aanleiding van sy vrees vir die Matabeles as aan lojaliteit teenoor die Britse regering.

Die hoofmanne begin ook bekommerd raak oor hul politieke status. Die omvattende magte van die B.S.A.-kompanie wek kommer omdat dit 'n kwasiregering daar

52) Kyk bv. na Bl. 192 van Blouboek C5918. Ook Hodgson, M.L., e.a., Britian in Southern Africa (no.2) Bechuanaland Protectorate, Bl. 21.

53) Vgl. Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories, Bl. 198.

54) Ibid.

stel. Rhodes verdoesel ook nie sy voorneme om die gebied net soos in die geval van Matabeleland oor te neem nie. Hy skryf op 28 November 1894 aan die Koloniale sekretaris:- „it was thoroughly understood that the Chartered Company would relieve Her Majesty's Government of the expense and responsibility of the Protectorate so soon as the Company has satisfied Her Majesty's Government that it was in a position to do so.”⁵⁵⁾

Hy vra dan ook dat Engeland die regering moes oorhandig.⁵⁶⁾ Dit kom op 'n stadium toe Cecil Rhodes groot steun in die Kaapkolonie gehad het, en in Julie 1890 eerste minister word - 'n pos wat hy tot na die Jameson-inval bekleed het.

Uit vrees vir finansiële verpligtinge laat die Engelse regering vir Rhodes weet dat hulle sy voorstelle gunstig sou oorweeg, indien dit offisieël deur die B.S.A.-kompanie voorgelê word. Lord Ripon, Koloniale sekretaris, was ook ten gunste daarvan. Die Hoë Kommissaris, Sir Henry Loch, is egter ten gunste van die behoud van Imperiale kontrole oor die gebied. Hy beweer dat die oorhandiging van die gebied aan 'n kommersiële kompanie „a breach of faith such as no Government should commit”⁵⁷⁾ sou wees. Ook word hierdie oordrag deur verskeie sendinggenootskappe geopponeer. Hierdie morele hulp inspireer die handeling van sekere hoofmanne wat oordrag aanvanklik verwerp het. In die tussentyd volg Mnr. Joseph Chamberlain vir Lord Ripon as Koloniale sekretaris op. Hy is ten gunste van Imperiale kontrole, maar

55) Soos aangehaal Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 66.

56) Ibid.

57) Soos aangehaal Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories, Bl. 198.

besef ook dat hy nie die ontwikkeling van die gebied mag steun nie.

Drie hoofmanne, Khama, Sebele en Bathoen,⁵⁸⁾ besluit om self hulle gebied vir die Imperiale regering te behou. In Julie 1895 lewer hulle 'n petisie aan Mnr. Chamberlain waarin hulle hul afkeer in die moontlike oorname deur die kompanie uitspreek. Hulle wys daarop dat die kompanie tevrede behoort te gewees het met die minerale regte wat hy verkry het.⁵⁹⁾

Na oorhandiging van die petisie gaan die drie hoofmanne na Engeland om hul saak te bepleit en hul regsposisie op te helder.⁶⁰⁾ Aan die begin het Chamberlain dieselfde siening as Lord Ripon gehad, maar die hoofmanne het so sterk op Koloniale kontrole aangedring dat hy sy siening ietwat moes wysig. Daar is derhalwe kompromie - voorstelle aanvaar. Aan die hoofmanne word meegedeel dat Engeland hulle nie vir altyd onder haar kontrole wou hou nie, en dat hulle die een of ander tyd aan die kompanie oorhandig moes word. Hulle moet dus 'n beter verstandhouding aanknoop.⁶¹⁾ Op 6 November 1895 val die hoofmanne in by die planne van die kompanie om 'n spoorweg deur hulle gebied te bou. Hulle stem in om 'n strook land aan hulle Oostekant af te staan sodat 'n spoorlyn daarlangs gebou kon word. Aan hulle word beloof dat elke hoofman „a country in which to live, as before, under the protection of

58) Khama was hooftman van die Ngwato, Sebele van die Kwena en Bathoen van die Ngwaketse. Ook stuur Lentswe van die Kgatla later 'n petisie.

59) Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 67.

60) Vir 'n releas van die bespreking met die Koloniale sekretaris sien Perham, M., e.a., The Protectorates of South Africa, Oxford University Press, London, 1935, Bl. 8 e.v.

61) Vgl. Hodgson, M.L., e.a., Britain in Southern Africa (no. 2) Bechuanaland Protectorate, Bl. 22.

the Queen"⁶²⁾ sou hê. Hulle word toegelaat om hul onderdane op die tradisionele manier te regeer onder 'n beampte wat sy opdragte deur die Koloniale sekretaris en Hoë Kommissaris ontvang. Hierdie beampte sou alle sake van blankes, vreemde nie-blankes en ander belangrike sake behartig. Die hoofmanne stem toe tot belastinge wat die regering moes invorder. Op aandrang van Khama sou die verbod op sterk drank behou word.⁶³⁾

Die hoofmanne het dus grootliks in hulle doel geslaag, en is nie onder die administrasie van die kompanie geplaas nie. Dit was egter net van toepassing op hulle gebiede wat afgebaken sou word. Die gebiede daarbuite sou onder administrasie van die B.S.A.-kompanie kom. Hierdie afbakening het nie finaal plaasgevind voor 1899 nie, maar onmiddellike stappe is geneem om die orige deel onder die Kompanie in te bring - dit is egter deur die Jameson-inval alles omver gewerp.

Omdat die inval in Betsjoeanaland voorberei is, en die mislukking 'n invloed uitgeoefen het op die geskiedenis van Betsjoeanaland, is dit nodig dat ons meer as net 'n verbygaande blik op hierdie inval werp.⁶⁴⁾

Die idee van die inval is oorspronklik afkomstig van die uitlanders aan die Rand, vanweë die ontevredenheid met die behandeling wat hulle in die Transvaal sou ontvang het. Die antagonisme van die Boere was egter te begrype. Die uitlanders vorm nou 'n revolusionêre

62) Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories, Bl. 199.

63) Ibid. Vir 'n volledige uiteensetting van die besluite Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 71 e.v.

64) Vir 'n intensiewe insig in die oorsake en gevolge op rasse-verhoudinge in Suid-Afrika Vgl. Cambridge History of the British Empire Vol VIII, Cambridge University Press, London, 1963 Bl. 552 e.v.

beweging en soek hulp by Rhodes. Hy verskaf die wapens en die invallende groep kom bymekaar in die gebiede van Ikaneng en Montsioa. Die grenspolisie is verminder, en dié wat ontslaan is, word deur die invallers in diens geneem. Op Rhodes se aandrang laat Sir Hercules Robinson die hele mag by Mafeking bymekaarkom. Jameson het 110 man as rekrute vir die inval gewerf, en hy verkry die hulp van die oorblywende honderd grenspolisie. Die kompanie se magte in Rhodesië word naby twee heuwels wat sigbaar is van Pitsani-stasie versamel. Gedurende die nag van 29 Desember 1895 val Jameson die Transvaal binne.⁶⁵⁾ Die inval het op 'n totale mislukking uitgeloop as gevolg van vasberadenheid van die Boere. So ontvang Pres. Kruger van die gewoonlik versigtige Hofmeyr die volgende telegram:- „Ik hoop uw burgers zullen zick kwijten als helden tegen Jameson's vrybuiters“⁶⁶⁾

Onder druk van Hofmeyr vaardig die Hoë Kommissaris 'n proklamasie teen Jameson uit. Met Rhodes het hy finaal gebreek en Cecil John Rhodes moes as eerste minister van die Kaap bedank. Van Boerekant af kry hy nou geen samewerking nie. Advokaat F.S. Malan, redakteur van „Ons Land“ beskryf die Jameson-inval as „een verraderlijke aanslag, nie alleen op de Zuid-Afrikaansche Republiek, maar op die geheele Afrikaner nationaliteit“⁶⁷⁾ Die Jameson-inval en Rhodes se aandeel daarin het 'n groter rol in die politieke geskiedenis gespeel as wat altyd besef word. Die goeie verhoudings

65) Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 77 e.v.

66) Hofmeyr, J.H., Het leven van Jan Hendrik Hofmeyr, Van de Sant de Villiers Drukkers Maatskappij Bpk., Kaapstad, 1913, Bl. 538.

67) Soos aangehaal van der Walt, A.J.H., e.a. Geskiedenis van Suid-Afrika, Bl. 348.

wat deur die jare moeisaam tussen die Engelse regering en die Boere opgebou is, is met een felle slag tot niet gemaak. Die antagonisme teen alles wat Brits was, vlam op soos nog nooit tevore nie. Die Afrikaners oor die hele Suid-Afrika word verenig, terwyl Engeland se aansien daal. Die Engelse regering het ingegryp deur Sir Alfred Milner en die daarop volgende Vryheidsoorlog.⁶⁸⁾

Die maatskapsfiguur is deur hierdie inval 'n ernstige knou toegedien. Tussenstaatlike betrekkinge het verswak, en van vreedsame naasbestaan was daar byna geen sprake nie. Engeland wou nie die bestaan van die onafhanklike Suid-Afrikaanse republieke erken nie. Deurdat Betsjoeanaland in die prentjie ingetrek is, ontwikkel die republieke ook 'n antagonisme teenoor eerge-noemde, en dit benadeel die betrekkinge in 'n groot mate.

Ook in Engeland is die Jameson-inval nie goedgekeur nie. Rhodes se aansien het so gedaal dat die kompanie se kanse om Betsjoeanaland onder hulle administrasie te kry, verval het. Op 18 Januarie 1896 word die kompanie meegedeel dat die oordrag „must stand over for the present.”⁶⁹⁾ Na twee jaar kom dit weer ter sprake toe Rhodes die „Kalahari-ekspedisie” in 1898 wil deurvoer.⁷⁰⁾ Die Hoë Kommissaris wou grondregte aan die koloniste toestaan, maar Cecil Rhodes het verklaar dat dit 'n verkragting sou wees van die voorwaardes waaronder die administrasie aan die kompanie oorhandig wou word. Alleen die kompanie kon transporte

68) Aan Jameson is 'n tronkstraf van vyftien maande opgelê Vgl. Colvin, I., The life of Jameson Vol. II, Bl. 155.

69) Soos aangehaal Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories, Bl. 200.

70) Sien hierbo Bl. 82.

toestaan. Samesprekings het gedurende November 1897 tussen Milner en Rhodes plaasgevind, en daar is besluit dat alhoewel die oordrag sine die uitgestel is, die voorwaardes vir die oordrag nog bestaan het, en Rhodes aanvaar 'n kompromie vir die verskaffing van transporte in die Ghanzi-distrik. Die kompanie se aanspraak op oordrag het vanuit 'n regstandpunt bly lewe tot die verval van die grondwet in 1923.⁷¹⁾

Dit is derhalwe duidelik dat Rhodes en die B.S.A.-kompanie in die tydperk voor die Vryheidsoorlog 'n groot invloed uitgeoefen het. Spekulاسie oor die toekoms van Betsjoeanaland onder die B.S.A.-kompanie is moeilik. Waarskynlik sou Rhodes dit deel van Rhodesië maak het. Dit kan gesien word uit die feit dat eise in daardie rigting in latere jare maak is.⁷²⁾ Nadat Rhodes van die toneel verdwyn, kom inkorporasie-probleme van Suid-Afrika.

4. Administratiewe verandering sedert 1890

Kragtens 'n bevel-in-rade van 30 Junie 1890 word die jurisdiksie van die kroon oor die protektoraat uitgebrei. Duidelikheid oor die algemene administrasie is egter nog nie verkry nie en dit was as gevolg van die vrees vir 'n verkragting van die beginsels van die protektoraat.

Op 9 Mei 1891 word 'n nuwe bevel-in-rade uitgevaardig wat die vorige een van 1890 vervang. Die onsekerheid duur egter voort veral oor die graad van gesag wat oor 'n protektoraat uitgeoefen kan word. In 'n verklaring op 15 Mei 1891 word aangedui dat die jurisdiksie

71) Vgl. Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories, Bl. 200 e.v.

72) Sien hieronder Bl. 147 e.v.

oor blankes was sodat die hoofmanne en hul onderdane uitgesluit is, „for the extent of jurisdiction exercisable by Her Majesty over the Natives has not yet been accurately defined.”⁷³⁾

Die bevel-in-rade van 9 Mei 1891 het die fundamentele wette vir die administrasie van die protektoraat neergelê. Dit gee aan die Hoë Kommissaris die bevoegdheid tot wetgewing deur proklamasie met respek vir die wette en gewoontes van die stamme. Die algemene stelling, „behalwe waar dit onverenigbaar is met die wette vir reg en orde deur Engeland gemaak”,⁷⁴⁾ word behou. Die betekenis van die voorwaarde blyk uit die twisgeskil in 1933-4 ten opsigte van die regskrag van die wetgewing oor die naturelle-administrasie.⁷⁵⁾ Die Hoë Kommissaris kry aanstellingsmagte ten opsigte van kommissarisse, regters en magistrade.

Kragtens 'n proklamasie van 1891 word 'n resident-kommissaris en 'n assistent-kommissaris aangestel. Die bevoegdhede van die beamptes is beperk, en sake waar alleen naturelle betrek is, is uitgesluit, tensy dit in belang van orde en die voorkoming van geweld was. Selfs dan moet naturelle-gewoontes en reg nog geld.⁷⁶⁾ Verder is bepaal dat alle handelaars gelisensieerd moes wees, en dat alle konsessies slegs deur goedkeuring van die koloniale sekretaris sou geskied. Sekere hoofmanne veroorsaak egter probleme.⁷⁷⁾ Voor-

73) Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories, Bl. 202.

74) Vgl. Bechuanaland. A General Survey, South African Institute of Race Relations, Johannesburg, 1957, Bl. 1.

75) Sien hieronder Bl. 103 e.v.

76) Vgl. Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories, Bl. 202 e.v.

77) Hier dink ons veral aan Sebele wat aanspraak maak op Kwenagrand. Hy is met tien beeste beboet. Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 64 e.v.

siening word gemaak vir die wettigheid van huwelike, regulasies vir handel en die heffing van belastinge.⁷⁸⁾ Die hoofmanne het egter die verbod op konsessies geïgnoreer. Dit lei tot die gevolglike nietigverklaring van hul eensydige konsessies deur 'n kommissie in 1893. Alle konsessies wat na 29 Oktober 1889, dit wil sê die stigtingsdatum van die B.S.A.-kompanie, toegestaan is, was derhalwe nietig.

Ten spyte van die bevel-in-rade van 9 Mei 1891 en die proklamasie van 10 Junie, word die protektoraat nog vir 'n tyd vanuit Brits-Betsjoeanaland geadministreer. 'n Assistent-kommissaris, J.S. Moffat, is te Palapye aangestel terwyl 'n offisier van die Betsjoeanaland-polisie as magistraat in Ngami-land aangestel is. Die kommissaris se pligte word geformuleer, en al groter indringing vind plaas in die huishoudelike sake van Betsjoeanaland. Dit lyk asof die hoofmanne dit besef, want die assistent-kommissaris van Gaberones skryf "..... there is a deepseated and resentful conviction that we intend to take the ground from under their feet."⁷⁹⁾ Die inwonende kommissaris en die twee assistent-kommissarisse probeer in 1893 die grond-dispuut tussen die Ngwato, Kwena en Kgatla besleg.⁸⁰⁾ Die jaar 1895 en die afvaardiging na London oorskadu egter alle ander gebeurtenisse.

'n Ander verandering wat plaasgevind het, was die ontbinding van 'n deel van die grenspolisie, en die

78) Vgl. Stevens, R.P., Lesotho, Botswana and Swaziland. The Former High Commission Territories in Southern Africa, Pall Mall Press, London, 1967, Bl. 122.

79) Soos aangehaal Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories, Bl. 204.

80) Sir Sidney Shippard, die administrateur van Brits-Betsjoeanaland, handel nou ook as inwonende kommissaris van die protektoraat. Sy hoofkwartiere bly in Vryburg.

vorming van 'n naturellepolisie wat hoofsaaklik in die Suide gewerk het.

Teen die einde van 1895 kan tereg gesê word dat 'n era in Betsjoeanaland afgeloop het, en 'n nuwe begin toe die skeiding tussen die kolonie en die protektoraat deurgevoer is. Gedurende 1895 word Brits-Betsjoeanaland by die Kaapkolonie ingelyf. Die protektoraat bly onder Britse regering en word geadministreer deur 'n inwonende kommissaris wat aan die Hoë Kommissaris verantwoordelik was. Die hoofkwartier van die administrasie word vanaf Vryburg na Mafeking verskuif. Die inwoners van Betsjoeanaland kom nou eers tot rus. Die bedreiging van die Matabele is verby en die vrybuitersgevaar bestaan nie meer nie.⁸¹⁾

Ons land derhalwe nou eers aan by Betsjoeanaland sonder die kroonkoloniegebied.

In 1896 het 'n proklamasie die jurisdiksie van die assistent-kommissaris en magistrate bepaal. Hooggeregshofstatus word aan die inwonende kommissaris toegestaan. As 'n appélhof kan hy alleen fungeer in sake van die howe van die assistent-kommissaris of magistrate. In moordsake moet hy met twee ander administratiewe beamptes sit.⁸²⁾

Alhoewel die belofte van afbakening van stamme reeds in 1895 gemaak is, is dit eers in 1899 vasgelê deur Kaptein Goold-Adams wat reeds vanaf die begin van 1896 daaraan werk. Die meeste hoofmanne werk saam, be-

81) Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 78 e.v.

82) Vgl. Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories, Bl. 205.

halwe Bathoen en Sebele.⁸³⁾ Bathoen eis 'n hersiening van sy Wesgrens. Sebele protesteer teen die optrede van Lentswe van die Kgatla wat daarop gemik was dat die Kgatla onafhanklik van die Kwena moet leef.⁸⁴⁾ Die besluite in die proklamasie is egter sonder enige verdere noemenswaardige proses aanvaar. Hierdie proklamasie stel die Ngwato, Kwena, Ngwaketse, Tawana en Kgatla reserwes vas. In 1909 is 'n reservaat vir die Maletestam afgebaken, en in 1911 is die gesag wat die B.S.A.-kompanie oor die Tati-gebied het, deur 'n bevel-in-rade (4 Mei 1911) en proklamasie (no.2 van 1911) bepaal.⁸⁵⁾ Die Tlokwareservaat is eers in 1933 tot stand gebring deur proklamasie 44 van 1933.⁸⁶⁾

In 1895 het die gedagte bestaan dat alle grond buite die stamreservate aan die B.S.A.-kompanie oorhandig sou word. Met die onoordeelkundige optrede van die kompanie is die planne egter verander, en alle gronde buite die reservate, behalwe die Tati-gebied, word kroongronde. 'n Bevel-in-rade van 16 Mei 1904 verklaar as kroongrond alle gronde „over which the rights and jurisdiction had been abandoned by the chiefs Khama, Sebele

-
- 83) Let daarop dat Khama gedurende hierdie tyd baie meehelp om wet en orde te handhaaf. Khama word ook 'n Christen en dit bring mee dat hy heelwat veranderings teweeg bring. Een van die mees radikale was die verbod op die „lobola“-stelsel. Hy probeer die Betsjoeanas ook van poligamie af weg lei. Ongelukkig het hierdie veranderings baie laat in sy lewe plaasgevind; en is dit na sy dood nie behou nie. Vgl. Gibbs, H., Background to Bitterness. The Story of South Africa 1652-1954, Philisophical Library, New York, 1955, Bl. 96 e.v.
- 84) Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 79 e.v.
- 85) Vgl. Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories, Bl. 232 e.v.
- 86) Vgl. Hailey, Lord., a.w., Bl. 239.

and Bathoen".⁸⁷⁾ Dit beteken alle grond buite die stam-reservate wat in 1899 afgebaken is. Hierdie gebiede kom onder jurisdiksie van die Hoë Kommissaris wat toekennings maak met toestemming van die Koloniale sekretaris.

In hoofstuk twee het ons alreeds daarop gewys dat Engeland by tye nie streng by die beginsels van die protektoraat gehou het nie. Dit sal nou helder tevoorskyn tree, waar dit aanvanklik enigsins verberg was. Die Imperiale beamptes was self in die tagtigerjare nie seker wat hulle magte was, veral wanneer buitelandse inmenging plaasvind nie. In 'n antwoord op Khama, wat protesteer teen die rebellering van die Baselika en die feit dat die Boere hom bystaan, stuur die goewerneur die volgende antwoord via die administrateur. "Khama is an independent Chief and he cannot be allowed, while retaining his sovereignty, to put us to the trouble and expense of policing his country. Khama is quite strong enough himself to deal with refractory subordinate chiefs, and if any Boers enter his territory and take part against him, we should expel them."⁸⁸⁾ Die aanstelling van J.S. Moffat gaan gepaard met die bevel dat hy alleen in adviserende hoedanighede ten opsigte van buurstaatlike verhoudinge mag handel. Tot op daardie tyd-stip het die Engelse regering die grondslae van die protektoraat eerbiedig, maar begin nou ietwat buite sy perke gaan.

In 'n mate was Engeland egter verplig om hulle beleid te verander. Die redes het ons alreeds genoem.⁸⁹⁾

87) Hailey, Lord., a.w., Bl. 206.

88) Soos aangehaal Hodgson, M.L., e.a., Britain in Southern Africa (no.2.) Bechuanaland Protectorate, Bl. 26.

89) Sien hierbo Bl.67.

Die Britse regering het van die vroeëre veronderstelling uitgegaan dat hulle 'n protektoraat in 'n gebied verklaar waar daar 'n georganiseerde regering bestaan. Hulle het egter gou uitgevind dat die gebied onderontwikkeld was, en dat veranderinge aangebring sou moes word. Die hoofmanne was werklik nie in staat om na binne wet en orde te handhaaf en na buite teen die insypeling van vreemde elemente te waak nie. Laasgenoemde groep sluit die handelaars, jagters en fortuinsoekers in waarvan almal nie onbesproke van karakter was nie. In 1889 neem Engeland die eerste stap weg van die oorspronklike gedagterigting toe hulle die gesag oor hul onderdane binne die grense van die protektoraat behou. Hulle gaan verder deur die bevel-in-rade van Mei 1891 en die proklamasie van Junie 1891. Hulle kry hierdeur al meer mag in die hande, terwyl die hoofmanne se mag ingekort word - 'n ingryping in die binnelandse soewereiniteit van Betsjoeanaland. In 1892 is 'n verdere bevel-in-rade uitgevaardig waardeur die onderdane van vreemde state in terme van die bevel-in-rade van 1889 onder die jurisdiksie van Brittanje kom.⁹⁰⁾

Engeland het dus definitief van sy vroeëre standpunt afgewyk, en het voorsiening gemaak vir die totstandkoming van 'n Britse administrasie wat jurisdiksie binne die grense van die beskermde staat sou uitoefen. Dit is definitief nie in ooreenstemming met die beginsel dat die mag in 'n protektoraat verdeel is tussen die protektor wat in buitelandse sake 'n sekere mate van soewereiniteit het, en die protektoraat wat binnelandse soewereiniteit het nie. Engeland het veral ge-

90) Vgl. Hodgson, M.L., e.a., Britain in Southern Africa, Bl. 27 e.v.

handel met verhoudings tussen blank en nie-blank - dit het nie gelyk asof die hoofmanne daartoe instaat was nie. Ons let byvoorbeeld op die bevel-in-rade van 1891, wat die Hoë Kommissaris se instruksies insluit.⁹¹⁾

Hiervolgens kon die Hoë Kommissaris en sy beamptes alleen in geskille waar die naturellereg nie in staat was om die probleem op te los nie, of waar dit die rus en vrede in algemene belang raak, ingryp. So is moordverhore vir die hof van die inwonende kommissaris gereserveer.

Engeland het nie in die protektoraat ingemeng met die doel om buitelandse beleid te vorm nie, en het so doende die hele basis van hul verwantskap verbreek. Die Britse regering het belastings ingestel, reservate afgebaken, kroongronde vir blankes opgestel en grondregte toegestaan. Ook het Engeland deur proklamasie die hoofmanne se doen en late gereguleer. Gevolglik werd Engeland die bron van stamoutoriteit, en van binnelandse soewereiniteit en ^{van} 'n protektoraat bly min oor. Alhoewel dit in sekere opsigte regverdigbaar was, het Engeland volkeregtelik minstens buite sy perke gehandel. Betsjoeanaland het in daardie jare nooit die geleentheid gekry om op sy eie voort te bou nie. Die maatskapstruktuur van neweskikking is beslis uit die oog verloor. 'n Oorkoepeling het plaasgevind sodat daar van soewereiniteit, buite of binnelands, weinig oorgebly het. Dit kan nie goedgepraat word nie. In die latere jare ontstaan daar dan ook ontevredenheid en frustrasie by die hoofmanne, en hulle kom veral in 1933-34 in beroering.⁹²⁾ Bowendien het Engeland soewereiniteit vir die

91) Sien hierbo Bl. 89.

92) Sien hieronder Bl. 103 e.v.

protektoraat vir baie jare deur middel van 'n dekmantel agterweë gehou.

Aan die keersy het Engeland tog nooit werklik die gedagte van inlywing gehad nie, al moes ons sinies genoeg erken dat die protektoraat te arm was daarvoor en 'n las eerder as 'n bate sou wees. Ons kan wel aanvoer dat dit gedoen is om orde te handhaaf, maar die argument geld nie, omdat ons twyfel of die woelinge gedurende daardie jare werklik so akuut was. Dit lyk asof die Engelse regering maar net nog 'n vastrapplek in Suider-Afrika wou vind, omdat hulle die botsing tussen Boer en Brit verwag het.

5. Die Anglo Boere-oorlog

Alhoewel die Jameson-inval misluk het, en Engeland dit om taktiese redes veroordeel het, was dit tog 'n bewys van die gedagterigting van die Engelsprekendes in Suider-Afrika. Dit was veral die uitlanders wat baie moeilikheid veroorsaak het, maar dit is hier nie nodig om 'n intensiewe bespreking van die oorsake, duur en gevolge van die oorlog te voer nie.⁹³⁾ Op 11 Oktober 1899 het die oorlog begin - „'n oorlog deels ter wille van die groot geld- en mynbelange en deels ter bevordering van die Britse oppermag in Suid-Afrika teen die Boere-republieke, wat die gedagte van 'n eie Afrikanernasionaliteit lewendig gehou het oor die hele Suid-Afrika en daarom as 'n dreigende toekomsgevaar beskou is.”⁹⁴⁾

Betsjoeanaland is nie veel deur die oorlog geraak nie. Die hoofmanne is deur die Engelse regering in kennis gestel dat dit 'n oorlog tussen wit en wit alleen

93) Vir 'n goeie begrip van die oorlog en dit wat daarmee saamhang Vgl. van der Walt, A.J.H., e.a., Geskiedenis van Suid-Afrika, Bl. 380 e.v.

94) Van der Walt, A.J.H., e.a., a.w., Bl. 406.

was, en dat nie-blankes nie daaraan moes deelneem nie.⁹⁵⁾ Dit is so aanvaar en alleen in die koste van die protektoraat rondom Mochudi en Gaberones is die aanslag van die oorlog in 'n mate gevoel. Die hoofmanne is egter daarop gewys dat indien hulle reservate deur die Boere binnegedring word, dit hulle plig as Britse onderdane was om te veg.

Op 12 Oktober 1899 saboteer die Boere die spoorweg ten suide van Mafeking by Kraaipan, en gaan voort om Mafeking te omsingel - die gebied word dus afgesny van die Suide. Die Europese polisiemag van Betsjoeanaland neem stelling in by Kanonkoppe waar die Boere op 31 Oktober 'n onsuksesvolle aanval loods. Ongeveer teen dieselfde tyd verskyn 'n Boeremag naby die samevloeiing van die Taung en die Notwaniriviere en bou 'n fort op die heuwel Sepitsi. 'n Klompie burgers saboteer die spoorweg naby die heuwel Mohahabe, en Boerepatrollies verken die gebied na Gaberones. Op 24 Oktober verlaat die administratiewe staf Gaberones, en die Boere neem dit in. Lentswe, hoofman van die Kgatla, bied sy hulp aan en saam met kolonel Holdsworth word 'n Boerekamp by Derdepoort aangeval. Lentswe se werk was om as reserwemag by te staan. Hy verontagsaam egter hierdie bevel en brand 'n aantal opstalle te Derdepoort af. Holdsworth verklaar dat Lentswe sy magte oorskry het en onttrek toe die Engelse magte. Die Kgatla kom met 'n aantal ongevallen uit 'n moeilike situasie en voel baie gekrenk oor die sogenaamde verraad van die Engelse. Uit weerwraak val die Boere hom aan, en verbrand Sikwane en ander dorpe by die Marico-rivier. Lentswe

95) Vgl. Hailey, Lord., The Republic of South Africa and the High Commission Territories, Bl. 22.

het daarna, in weerwil van instruksies, Transvaal binnegegaan en vee geroof. Hierdie plundertogte het tot 1902 aangehou.

By Sepitsi bestook die Boere by geleentheid 'n gepantserde trein, maar rig nie veel uit nie, en die trein gaan verder suid. Die Boere ontruim Gaberones, en die administratiewe personeel keer terug. Klein skermutselinkies vind nou plaas, en na 'n aanval op die Boere by Sepitsi verloor die Engelse 'n aantal manskappe, en was verplig om terug te trek. Na die geveg ontruim die Boere ook hierdie fort. 'n Troepemag onder kolonel Plumer gaan na Lobatsi wat hulle dan ook sonder teenstand inneem. Die Boere val hulle hier aan, maar na 'n vrugtelose oor-en-weer skietery trek hulle terug, alhoewel 'n aantal ongevallen gely is. Hierdie troepemag van kolonel Plumer bereik Mafeking en loods op 19 Mei 1900 'n aanval. Die beleg is 'n paar uur later opgehoef.⁹⁶⁾

Intussen lewer die administrasie van die protektoraat nie veel probleme op nie en gaan rustig voort. As gevolg van die oorlog maak Lentswe aanspraak op uitbreiding van sy gebied oor die Kgatla van die Transvaal. Dit het egter nooit werklikheid geword nie.

Die afloop van die oorlog is aan almal bekend. Die vredesverdrag word te Vereeniging op 31 Mei 1902 onderteken, en die Oranje-Vrystaat en Transvaal hou op om as onafhanklike republieke te bestaan. In klousule agt van die Vredesverdrag, is bepaal dat die vraagstuk van Bantoestemreg eers na die verlening van selfbestuur

96) Vir 'n relaas oor die gebeure in Betsjoeanaland Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 89 e.v.

aangeroer sou word.⁹⁷⁾ Hierdie houding van die Boere teenoor stemreg aan Bantoes, was steeds 'n stremmende faktor by die oordrag van Betsjoeanaland aan die Unie.

Vanaf Unie-wording gaan Betsjoeanaland 'n heel nuwe tydperk binne. Die ou verwantskappe met die Kaapkolonie, Oranje-Vrystaat en die Transvaal afsonderlik, is tot niet. In die plek daarvan is daar betrekkinge met die Unie van Suid-Afrika deur tussenkoms van Engeland. Daar is in hierdie verwantskap veral een groot faktor wat die verhoudinge bepaal, en dit is die vraagstuk van oordrag aan die Unie. Dit bepaal die verhouding op internasionale vlak vir meer as vyftig jaar, en gee ook aanleiding tot heelwat samesprekings, briefwisseling en probleme tussen Suid-Afrika en Engeland. Voor ons dit bespreek, is dit egter nodig om die aandag te bepaal by die administratiewe ontwikkelinge, ten einde die verdere verloop van die konstitusionele ontwikkeling te verklaar.

6. Administratiewe ontwikkeling tot 1945

Om die begeerte na onafhanklikheid te verstaan, is dit dan nodig om 'n insig in die administratiewe stelsel van Betsjoeanaland te kry. Die uitsluitlike doel is om Engeland se beleid aan die algemeen aanvaarde beginsels van protektorate te toets. Namate die leiers van Betsjoeanaland meer ontwikkel raak, word eise vir onafhanklikheid al sterker. Dit is enersyds in navolging van die ander Afrika-lande, en andersyds, omdat hulle besef dat Engeland te veel gesag uitoefen. Terwyl Betsjoeanaland nog altyd Britse beskerming erken het, is hy self nooit as aparte entiteit behandel nie.

97) Vgl. van der Walt, A.J.H., e.a., Geskiedenis van Suid-Afrika, Bl. 432.

Daar was dus geen wedersydse erkenning nie, en die maatskapsfiguur wat hierdie gedagte as grondslag het, bestaan glad nie. Britse oorheersing gegrond op mag het die beleid bepaal.

Volgens die bevel-in-rade van Mei 1891 kan die Hoë Kommissaris proklamasies uitvaardig, op voorwaarde dat hy die naturellereg en gewoontes, wat op daardie tydstip in werking was, sou respekteer.⁹⁸⁾ Veranderinge is egter geleidelik ingebring wat die jurisdiksie van die hoofmanne verminder en terselfdertyd die mag van die beskermende staat vergroot. In die meeste van hierdie nuwe verhoudings was daar 'n gebrek aan presiesheid en omlyndheid in die konstitusionele posisie. Volgens sekere kritici moes Engeland dit doen om die verandering in beleid vir die buitewêreld te bedek, sonder om terselfdertyd die werklike status van die protektoraat te verander. 'n Verdere gevolg van hierdie beleid was 'n bemoeiliking en vertraging van rasionele politieke hervorming. Hierdie beleid van Engeland, waar sy tog maar die werklike wetgewer was, word gesien as indirekte regering (Indirect rule).⁹⁹⁾

Die jurisdiksie van die hoofmanne word verminder, en deur proklamasie 40 van 1912 word die hof van die inwonende kommissaris vervang deur 'n spesiale hof. Vee-diefstal word deur proklamasie no.3 van 1912 onder die jurisdiksie van die magistrate gebring, alhoewel dit nie noodwendig van die hof van die hoofman uitgesluit is nie. Deur proklamasie no. 1 van 1919 kon persone wat nie met die hoofman se uitspraak tevrede was nie, na die

98) Sien hierbo Bl. 89.

99) Stevens, R.P., Lesotho, Botswana and Swaziland. The Former High Commission Territories in Southern Africa, Bl. 124 e.v.

administratiewe beamptes appelleer. Die hoofmanne kon die aanhoor van die appél bywoon.¹⁰⁰⁾

Om die blankes se belange te beskerm, kom die Europese Adviesraad tot stand. Hierdie liggaam, wat in 1921 sy eerste byeenkoms hou, het 'n groot invloed in die protektoraat uitgeoefen. Die raad het eers net uit ses lede bestaan wat uit die ses stemdistrikte gekies is, maar in 1947 word dit op 'n statutêre basis geplaas met agt verkose lede en sewe offisiële lede. Alhoewel die Hoë Kommissaris en die inwonende kommissaris nie verplig is om hul advies te aanvaar nie, was dit hierdie liggaam se primêre doel om die inwonende kommissaris van raad ten opsigte van die Europese bevolkingsgroep te bedien. Juis daarom het hulle by geleentheid vir inlywing by die Unie gevra.¹⁰¹⁾

Hierdie raad het tweemaal per jaar byeen gekom.¹⁰²⁾

Verdere administratiewe veranderinge vind plaas toe inwonende kommissarisse in nege distrikte¹⁰³⁾ aangestel word met polisie in die Tuli-blok en die Lehutubudistrik.

Die protektoraat word nou in elf distrikte, met 'n inwonende magistraat in elkeen, verdeel wat baie ooreenstem met die distrikte soos dit vandag bestaan. Die twee poste van assistent-kommissaris word afgeskaf, maar 'n assistent-inwonende-kommissaris word as hoofmagistraat vir die protektoraat aangestel.¹⁰⁴⁾

100) Vgl. Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories, Bl. 208.

101) Sien hieronder Bl. 125.

102) Vgl. Stevens, R.P. Lesotho, Botswana and Swaziland. The Former High Commission Territories in Southern Africa. (Kort titel. Lesotho, Botswana and Swaziland), Bl. 127-8.

103) Francistown, Gaberones, Serowe, Ngamiland, Kanye, Ghanzi, Lobatsi, Molepolole en Kasane.

104) Vgl. Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories, Bl. 209-10.

Die hoofmanne se mag word verder ingekort, nadat die finansiële verslag van Sir Alan Pim die lig sien, waarin hy ook sy mening oor die magte van die hoofmanne uitspreek. Hy wys daarop dat hulle magte en die uitvoering daarvan nooit definitief vasgepen is nie. Die insameling van hutbelasting is byvoorbeeld heeltemal aan hoofmanne oorgelaat, en omdat sommige heeltemal onbevoeg was om dit te behartig, neem die magistrade in daardie distrikte die insameling oor. Alhoewel die hoofmanne onbevoeg was, is dit tog 'n indringing in die binnelandse soewereiniteit van Betsjoeanaland. Die verslag wys ook verder daarop dat Engeland verplig was om al meer in te gryp, want sekere van die hoofmanne, in die besonder Khama, word te sterk en ontwikkel 'n praktiese outokrasie.¹⁰⁵⁾ Hierdie groot mag van die hoofmanne was een van die redes vir die lae geestelike en fisiese vitaliteit van die Betsjoeana-volk gedurende daardie tydperk. Dit lyk asof die bevolking opgehou het om vir hulleself te dink, en selfs na die vermindering van die hoofmanne se mag deur Engeland, kon hulle nie vir hulleself sorg nie. Ook het die slawetradisie en die feit dat een stam swakker was as 'n ander aanleiding tot hierdie toestand gegee.¹⁰⁶⁾ Tshekedi Khama begin nou op die voorgrond tree toe hy in Januarie 1926, as gevolg van die minderjarigheid van sy neef, Seretse Khama, hoofman word. Alhoewel hy nie teen hervorming was nie, sien hy die Imperiale inmenging as 'n ondermyning van die Bamangwato-tradisies en kom by verskeie

105) Vgl. Hailey, Lord., a.w., Bl. 210-11.

106) Vgl. Hodgson, M.L., e.a., Britain in Southern Africa (no.2.) Bechuanaland Protectorate, Bl. 51 e.v.

geleenthede in konflik met die Britte.

Moeilikheid ontstaan in September 1933 toe Tshekedi 'n blanke laat afransel, omdat die man met Bamangwato-vroue gelol het. Die waarnemende Hoë Kommissaris, Admiraal Evans, het selfs 'n aantal vlootsoldate vanuit Simonstad opgeroep om die probleem op te los. Suid-Afrika het op Britse versoek deurgang aan die Britse troepe verleen, alhoewel Suid-Afrika nie ten gunste van groter magsuitbreiding deur Engeland in Betsjoeanaland was nie. Engeland moes die troepe stuur om jurisdiksie af te dwing, en ook om Tshekedi se weerstand in 'n mate af te breek, want hulle het verwag dat hy hom teen die proklamasies van 1934 sou verset.¹⁰⁷⁾

Die grootste botsing tussen Tshekedi en die Britse regering ontstaan na 'n proklamasie van 1934 wat daarop gemik was om hoofmanne al meer onder kontrole te bring, en voorbereidings te tref vir nuwe ontwikkelings van indirekte regering. Dit word toegepas deur die naturelle-administrasiewet van 1934.¹⁰⁸⁾ Hierdie proklamasie was veral daarop gemik om die misbruik van mag deur die hoofmanne uit die weg te ruim, maar vir hulle het dit neergekom op 'n verbreking van tradisies. Party van die voorsienings in die proklamasie was in werklikheid so ver weg van die tradisionele, dat dit moeilik in die praktyk toegepas sou kon word. 'n Verdere dryfveer agter Tshekedi was die feit dat hy bang was dat oordrag

107) Vgl. Halpern, J.H., South Africa's Hostages. Basutoland, Bechuanaland and Swaziland, Cox and Wyman Ltd., London, 1965, Bl. 270-2. Tshekedi word uit sy hoofskap verban; maar sy volk weier om iemand anders te aanvaar. Twee weke later word hy in sy amp herstel.

108) Vgl. Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories, Bl. 218 e.v.

aan die Unie te maklik sou plaasvind, indien die Britse regering te veel mag in die hande sou kry.

Tshekedi, ondersteun deur hoofman Bathoen II van die Bamangwaketse, opponeer die proklamasies in 1936 voor 'n spesiale hof, met nadruk op veral twee vrae. Een: Het die Hoë Kommissaris die bevoegdheid om 'n verandering in die naturellereg en -gewoontes aan te bring en Twee: Is die twee proklamasies nie ultra vires nie, en skend hulle nie die regte wat aan die Ngwato en Ngwaketse toegeken is nie?

Ten opsigte van die eerste vraag antwoord die hof dat die reg en gewoontes wel verander word, maar die bevel-in-rade van 9 Mei 1891 vereis bloot dat die reg en gewoontes gerespekteer moet word. Die Hoë Kommissaris het dit wel gedoen. Ten opsigte van vraag twee antwoord die hof dat Artikel 4 van die buitelandse jurisdiksiewet bepaal, dat die Kroon „unfettered and unlimited power to legislate for the government of and administration of justice among the native tribes in the Bechuana-land Protectorate”, het, „and that this power is not limited by Treaty or Agreement”.¹⁰⁹⁾ Na die uitspraak het die hoofmanne saamgewerk, en die proklamasies sover moontlik probeer deurvoer.

Van die basis waarop die protektoraatgedagte berus, naamlik dat die protektor die protektoraat vrylaat ten opsigte van binnelandse soewereiniteit, het weinig oorgebly.

Na hierdie poging van Tshekedi was daar 'n taamlike rustige periode wat ongeveer tien jaar geduur het.

109) Soos aangehaal Stevens, R.P., Lesotho, Botswana and Swaziland, Bl. 132. Vgl. ook Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories, Bl. 217-8.

Die rede hiervoor was die aanstelling van Charles Arden-Clarke (1936) as regeringsekretaris en later as Hoë Kommissaris (1936-42) wat op goeie voet met Tshekedi verkeer het en sy advies in baie gevalle gevolg het. Toe amendemente op die 1934 - proklamasie ingevoer word, is intensiewe samesprekings met die hoofmanne, en veral Tshekedi gevoer. Die finale resultaat was proklamasies 32 en 34 van 1943 wat aspekte van die 1934-proklamasies konsolideer, herroep en vervang.¹¹⁰⁾ In 1946 bots Tshekedi egter weereens met sowel die Suid-Afrikaanse as Engelse regerings ten opsigte van die moontlike inkorporasie van Suidwes-Afrika by die Unie.¹¹¹⁾

Uit voorgaande kom nou duidelik tevoorskyn dat die beleid wat Engeland in Betsjoeanaland toegepas het, nie in linie met die protektoraatgedagte was nie, en na 'n kroonkolonie-regering neig. Al faktor wat die illusie van 'n protektoraat behou het, is die feit dat die inwoners nie by geboorte Britse burgerskap verkry nie.

Nou kom ons by 'n tussenspel wat die inwoners van Betsjoeanaland diep getref het, en op 'n tydstop die betrekkinge met sowel Engeland as Suid-Afrika vertroebel het. Dit is die dispuut oor die huwelik van Seretse Khama, en dit is noodsaaklik dat ons dit behandel omdat Seretse later 'n groot invloed op vele gebiede uitoefen.

7. Die dispuut rondom Seretse Khama

Seretse Khama is op 1 Julie 1921 gebore, en matrikuleer in 1941 te Lovedale. Hy verwerf 'n B.A.-graad aan Fort Hare, en na 'n kort studie aan die Universiteit van die Witwatersrand vertrek hy na Engeland,

110) Vgl. Hailey, Lord., a.w., Bl. 224-8.

111) Sien hieronder Bl. 144.

waar hy aan die Balliol Kollege te Oxford in die staatsleer, filisofie en ekonomie studeer. Later is hy na die „Inner Temple" in London waar hy hom by regstudie bepaal. Dit lyk dus asof hy akademies goed toegerus is. In die tussentyd ageer Tshekedi Khama as hoofman totdat die jeugdige Seretse terugkeer. Sake neem egter skielik 'n ander wending.¹¹²⁾

Terwyl Seretse in London studeer, ontmoet hy 'n blanke meisie, Ruth Williams, met wie hy gedurende 1948 trou. Seretse het besef dat hy volgens tradisie verkeerd handel, maar hy het voortgegaan, soos hy dan ook in 'n brief in September 1948 aan Tshekedi skryf, „Please forgive me Please don't try to stop me, father, I want to go through with it."¹¹³⁾ Geweldige teenstand kom nou uit verskillende oorde. Seretse steur hom nie aan die versoek van Tshekedi om onmiddellik terug te keer nie, en gaan voort met sy eie plan. Die huwelik word op 'n Kgotla in November 1948 verdoem. 'n Wit vrou kan nie so maklik aanvaar word nie.¹¹⁴⁾ Seretse kom gedurende Oktober 1948 in Betsjoeanaland aan om sy saak te stel. Tshekedi verklaar dat hy die Bamangwatogebied sou verlaat indien Seretse dit nie doen nie.

Ook uit Suid-Afrika rig Dr. Malan 'n protesbrief aan die Engelse regering waarin hy sy sterkste afkeur teenoor dié troue uitspreek. 'n Brief in dieselfde trant word deur Sir Godfrey Higgins, die eerste minister

112) Vgl. Gabatshwane, S.M., Seretse Khama and Botswana, Bechuanaland Press Ltd., 1966, Bl. 38.

113) Soos aangehaal Halpern, J.H., South Africa's Hostages. Basutoland, Bechuanaland and Swaziland, Bl. 275.

114) Vgl. Commonwealth Relations Office, Succession to the Chieftainship of the Bamangwato Tribe, Her Majesty's Stationery Office, Maart 1950, Bl. 1 e.v.

van Suid-Rhodesië, aan die Engelse regering gestuur. Die bevolking van Suid-Afrika staan sterk in hul verdoeming van die troue, en dit lyk asof Suid-Afrika gedurende daardie tyd druk op Engeland uitgeoefen het om die terugkeer van Seretse te belet.

In Betsjoeanaland self het die gevoel teen Seretse begin verander. Toe hy in Januarie 1949 van Engeland terugkeer, was daar tekens wat gunstig vir hom was. Op 'n kgotla van Junie 1949 word hy dan aangewys as hulle wettige hoofman, en besluit hulle ook om sy wit vrou te erken.¹¹⁵⁾ Die bevolking staan nou antagonisies teen Tshekedi omdat hulle dink dat sy doel maar net was om die hoofmanskap vir homself in te palm. Na hierdie kgotla sit Tshekedi sy besware in 'n memorandum uiteen. Eerstens wys hy daarop dat Seretse se troue 'n skending van naturellereg is omdat 'n wit vrou nie toegelaat kan word nie. Tweedens vra hy waarom daar nie by die eerste kgotla-besluit berus is nie, en wys daarop dat die laaste kgotla nie verteenwoordigend was nie.¹¹⁶⁾ Die koeël was egter deur die kerk.

In die tussentyd het die Britse regering 'n definitiewe standpunt ingeneem. Na 'n wetlike ondersoek deur die Hoë Kommissaris gedurende Julie 1949, draai die Britse regering ook teen Seretse toe adviseer word teen sy erkenning en terugkeer na Betsjoeanaland.¹¹⁷⁾ Ruth Williams arriveer gedurende Augustus 1949 in Betsjoeanaland.

Seretse word in Februarie 1950 offisieël na Enge-

115) Vgl. Stevens, R.P., Lesotho, Botswana and Swaziland, Bl. 134.

116) Memorandum deur Tshekedi Khama, 1949, Bl. 1 e.v.

117) Commonwealth Relations Office, Succession to the Chieftainship of the Bamangwato Tribe, Maart 1950.

land uitgenooi vir samesprekings met die Koloniale sekretaris vir Statebondsbetrekkinge om die toekomstige administrasie van die Bamangwato te bespreek. Seretse vermoed egter 'n set, en sy vrou vergesel hom nie. Die sekretaris bied Seretse £1,000 p.j. belastingvry aan indien hy alle aansprake op die hoofmanskap laat vaar. Hy weier en word uit Betsjoeanaland verban. In 'n telegram aan Ruth Druk hy die hele situasie pragtig uit:- „Tribe and myself tricked by British Government. Am banned from whole Protectorate. Love. Seretse.”¹¹⁸⁾

Tshekedi word ook uit die Bamangwatogebied verban, alhoewel hy reeds uit sy eie na die Bakwena-reservaat gegaan het.

Gedurende 1950 word Seretse toegelaat om terug te keer om sy sake in orde te kry en sy vrou saam met hom terug te bring. Tshekedi val nou die Britse regering aan oor die wyse waarop hulle die hele situasie hanteer het, en hy staan geweldig antagonisties teenoor die Britse regering. Gedurende Augustus 1951 verklaar hy dat hy bereid is om Ruth te aanvaar - dit was egter toe te laat.¹¹⁹⁾ In Desember 1951 lewer die Koloniale sekretaris in die Britse parlement 'n toespraak waarin hy verklaar dat die bevolking van Betsjoeanaland teen die terugkeer van Tshekedi is, en wel omdat hulle voel dat hy vir die verbanning van Seretse verantwoordelik was, en dat hy gedurende sy hoofmanskap te outokraties en wreed geword het. Verder wys hulle daarop dat Tshekedi nie as private individu kon terugkeer nie, want

118) Soos aangehaal Halpern, J.H., South Africa's Hostages. Basutoland, Bechuanaland and Swaziland, Bl. 278.

119) Vgl. Benson, M., Tshekedi Khama, Faber and Faber, London, 1960, Bl. 246.

hy was tweede op die lys van hoofmänner. Indien hy wel terugkeer, moes hy verskoning van die hoofman vra, en dit kon hy nie doen nie, want Seretse was in ballingskap. Die bevolking was bevrees dat Seretse heeltemal uit die prentjie sou verdwyn.¹²⁰⁾

In 1952 word Tshekedi toegelaat om na sy gebied terug te keer, terwyl dieselfde toegewing in 1956 aan Seretse gemaak word, onder die voorbehoud dat hulle as private burgers sal optree, en nie in die politiek sou inmeng nie. Dit lyk egter asof die Britse regering se plan maar altyd was dat Seretse moes terugkeer, indien daar gelet word op die volgende aanhaling (8 Maart 1950):- „It was to the effect that the High Commissioner has been instructed to withhold his recognition of Seretse Chief for a period of years, sufficiently long for the disappearance of the present tendencies to disruption which threaten the unity and well-being of the tribe.”¹²¹⁾ Hierdie redenasie is egter ietwat van 'n anachronisme, want al die ontevredenheid was juis omdat Seretse verban is. Dr. Malan verbied ook vir Seretse om Suid-Afrika binne te kom - terwyl die hoofkwartier van Betsjoeanaland, naamlik Mafeking, in Suid-Afrikaanse gebied lê.¹²²⁾ Volgens ons mening het Suid-Afrika sy magte oorskry en die latere opbou van 'n maatskapstruktuur benadeel. Die Republiek het met hierdie daad in die binnelandse soewereiniteit van 'n ander land

120) Vgl. Commonwealth Relations Office, Reports of observers on the attitude of the Bamangwato Tribe to the return of Tshekedi Khama to the Bamangwato Tribe, Her Majesty's Stationery Office, Desember 1951, Bl. 1 e.v.

121) Commonwealth Relations Office, Succession to the Chieftainship of the Bamangwato Tribe, Her Majesty's Stationery Office, Maart 1950, Bl. 5.

122) Vgl. Gabatshwane, S.M., Seretse Khama and Botswana, Bl. 9.

ingemeng - wat ons juis nie goedkeur nie. Dit lyk asof Suid-Afrika hier gehandel het in navolging van algemene opinie, want 'n groot deel van die Suid-Afrikaanse publiek was teen hierdie troue, omdat dit teen ons siening van apartheid indruis. Die latere verklaring deur Dr. Verwoerd dat die ban teen Seretse opgehef is, het hierdie saak eers reggestel en die opbou van 'n maatskapstruktuur in vooruitsig gestel.

Op 26 September 1956 kondig Brittanje aan dat beide Seretse en Tshekedi vry is om as private burgers terug te keer.¹²³⁾ Albei werk nou aan administratiewe hervormings, en kap die pad na onafhanklikheid oop.¹²⁴⁾

8. Administratiewe veranderings tot met die onafhanklikheid van Betsjoeanaland

Tshekedi veg, in ballingskap vir stamrade (tribal councils) sodat die bevolking 'n groter insig in die planne van die regering kan kry. Sy suggesties word egter geïgnoreer, en stabiliteit kon nie onder die Bamangwato verkry word nie. Alhoewel Tshekedi in Augustus 1952 terugkeer, was dit nie voor die aanstelling van Rasebolai Kgamane in Mei 1953 as naturelle-outeiteit dat die herstel van ordelike stamlewe verkry kan word nie.

'n Gesamentlike Adviesraad is gedurende 1951 in die lewe geroep wat bestaan uit agt verkose lede van die Europese en agt lede van die Naturelle-Adviesrade onderskeidelik. Hierdie raad kom tot stand om groter

123) Vgl. Stevens, R.P., Lesotho, Botswana and Swaziland, Bl. 138.

124) Vir 'n volledige uiteensetting van die dispuut Vgl. Redfern, J., Ruth and Seretse. A very disreputable transaction, Camelot Press Ltd., London, 1955, Bl. 1 e.v.

kontak tussen blank en nie-blank te verkry. Dit is adviserend van aard en nie parlementêr nie, maar die regering volg tog heelwat van hul besluite.¹²⁵⁾

Na die eise van Dr. Malan vir die inlywing van die protektoraat by die Unie, veg Tshekedi al meer vir politieke hervorming, en wys daarop dat die Hoë Kommissaris-gebiede ongeveer die enigste Britse afhanklikes is waar wetgewende rade nog nie tot stand gekom het nie. Na die terugkeer van Seretse word 'n stamraad in adviserende hoedanigheid vir die Bamangwato in die lewe geroep, met Rasebolai Kgamane as voorsitter en Seretse as ondervoorsitter. Tshekedi word stamsekretaris. Op ekonomiese, politieke en administratiewe gebied word gepoog om vooruitgang te bewerkstellig, maar die belangrikste doelwit was die verkryging van 'n wetgewende raad vir die protektoraat. Hierdie pogings kom sowel van blanke as van nie-blanke kant af. Die Britse regering begin nou 'n positiewe beleid in die Hoë Kommissaris-gebiede toepas. Die Gesamentlike Adviesraad vorm 'n konstitusionele komitee om die protektoraat se eerste grondwet op te stel, wat voorsiening maak vir 'n uitvoerende en 'n wetgewende raad. Laasgenoemde sal uit 31 tot 35 lede bestaan met die inwonende kommissaris as president. Daar sal 3 ex officio-lede wees, 7 aangewese blanke lede, 2 aangewese nie-offisiële blanke lede en 10 lede wat deur die blanke bevolking gekies word. Tesame met die 2 aangewese nie-blankes, 10 gekose nie-blankes en een Asiaat sal die totaal op 35 te staan kom, waarvan twee-derdes blankes sal wees.¹²⁶⁾

125) Vgl. Gabatshwane, S.M., Introduction to the Bechuanaland Protectorate. History and Administration, Bl. 82.

126) Vgl. Stevens, R.P., Lesotho, Botswana and Swaziland, Bl. 136 e.v.

Na jare van stryd veral deur Tshekedi, is Betsjoeanaland nou op pad na 'n konstitusionele regering.

Tshekedi sterf in Junie 1959. Van toe af staan Seretse absoluut op sy eie voete, en is hy onbetwis leier in Betsjoeanaland.

9. Die konstitusionele ontwikkeling wat lei na onafhanklikheid

'n Nuwe nasionalisme begin nou as gevolg van verskeie faktore in Betsjoeanaland ontstaan. Eerstens kom die bevolking al meer met die buiteland in aanraking en beseft dat hulle nie kan voortgaan om die ou tradisies te laat voortleef nie. Engeland se definitiewe beleidsrigting het die nasionalisme ook aangehelp. Tweedens het daar van 1960 tot 1964 meer as 1,400 politieke vlugtelinge uit Suid-Afrika in Betsjoeanaland aangekom, en 'n militante nasionalisme aangewakker.¹²⁷⁾ Hulle werk aktief mee om Betsjoeanaland se onafhanklikheid te verkry. Laastens werk uitgewekenes van die P.A.C. (Pan-African Congress) en A.N.C. (African National Congress) saam met die politieke partye, en dit het die partye se antagonistiese houding teen Suid-Afrika aangevuur. Die onderskeie politieke partye was die „Bechuanaland Federal Party" (1959) met Leetile Disang Ratidladi as leier, die „Bechuanaland Peoples Party" (1950) van K.T. Motsete en die „Bechuanaland Democratic Party" (1962) van Seretse Khama. Splinterpartye is die „Botswana Independence Party" (1964) van M. Mpho en die „Bechuanaland Peoples Party" (1964) van P.G. Matante. Onderlinge waelinge tussen die partye en die bevolking, asook sterker eise vir onafhanklikheid, laat die Britse regering so onrustig voel dat

127) Vgl. Stevens, R.P., a.w., Bl. 141.

Peter Fawcus, inwonende kommissaris, in Augustus 1962 aankondig dat die konstitusionele hersiening wat vir 1968 beplan is, in 1963 sou plaasvind. Daar is eise vir die onmiddellike verwydering van die toe-bestaande konstitusie. Opstande ontstaan en op 18 Augustus 1962 raak opstandelinge en polisie in 'n botsing te Francistown betrokke, met die gevolglike verbod op vergaderings van meer as twaalf persone.¹²⁸⁾ Dit maak die Engelse regering nog haastiger om pad te gee uit die protektoraat.

Op 1 Julie 1963 begin die voorlopige konstitusionele samesprekings wat daarop gemik is om aan die protektoraat selfregering toe te staan, gevolg deur die formele samesprekings wat op 21 Augustus begin en op 18 November geeindig het. Teenwoordig was die inwonende kommissaris en drie verteenwoordigers elk van die „Bechuanaland Democratic Party“, „Bechuanaland Peoples Party“, die hoofmanne en die Europese lede van die Wetgewende Raad.¹²⁹⁾

Hierdie samesprekings het voorsiening gemaak vir 'n groot mate van selfregering en 'n algemene verkiesing is bepaal vir Maart 1965. In hierdie nuwe konstitusie sal daar twee huise, naamlik 'n Hoër- en Laerhuis wees. Die Hoërhuis van hoofmanne sal uit agt stamhoofde en vier addisionele lede bestaan wat deur hulle gekies word, en sal adviserende hoedanighede veral ten opsigte van tradisionele outoriteite hê.¹³⁰⁾ Die Laerhuis sal uit 38 persone saamgestel word waarvan 32 verkies sou word. Prominente persone wat deur die parlement gekies sal

128) Vgl. Stevens, R.P. a.w., Bl. 143.

129) Vgl. Stevens, R.P., a.w., Bl. 146.

130) Vgl. The political development of Bechuanaland, Pamflet verkrygbaar by UNISA.

word, vul 4 setels terwyl 2 vir offisiële setels gereserveer word. Die bestaande uitvoerende raad sal deur 'n kabinet vervang word bestaande uit 'n koninklike kommissaris, 'n eerste minister, 'n plaasvervangende eerste minister, vyf ander ministers en 'n finansiële sekretaris. Vir blankes word geen setels gereserveer nie, en al manier waarop 'n blanke verkies kan word is deur assosiasie met een van die nie-blanke partye.

Die verkiesing sal plaasvind volgens algemene volwasse stemreg, en van rasse word geen melding gemaak nie.¹³¹⁾

Probleme ontstaan van blanke kant toe die konstitusionele samesprekings aan die gang was. Blankes in die Tati-distrik, onder leiding van Louis Mynhardt, dring aan op hulle onafhanklikheid, „so that our land will not be handed over to the natives,”¹³²⁾ Hulle gaan selfs so ver om 'n afgevaardigde op 'n nuttelose sending na die V.V.O. te stuur, dog hulle haal net vir hulleself moeilikheid op die hals toe die nie-blankes nou aandring op oorhandiging van die Tati-blok aan hulle. Dit sou weer probleme met Suid-Afrika veroorsaak het, want twee Suid-Afrikaanse ministers, nl. Ministers le Roux en Serfontein het belange daar gehad. Dit is dan ook hoogs waarskynlik die rede waarom oorhandiging nie plaasgevind het nie. Seretse het egter 'n streng waarskuwing aan die blankes daar gestuur.¹³³⁾

'n Interessante verandering het op 1 Augustus 1964 plaasgevind toe die pos van Hoë Kommissaris verval het. Die posisie was tot op daardie tydstip dat die Hoë Kommissaris vir Suid-Afrika ook die belange van die

131) Vgl. Munger, E.S., Bechuanaland. Pan-African outpost or Bantu homeland?, Oxford University Press, London, 1965, Bl. 33-4.

132) Soos aangehaal Stevens, R.P., Lesotho, Botswana and Swaziland, Bl. 147.

133) Vgl. Stevens, R.P. a.w., Bl. 148.

drie Hoë Kommissarisgebiede moes behartig. Dit lei tot 'n ongesonde toedrag van sake.¹³⁴⁾ Die posisie het verander en alhoewel die Britse ambassadeur in Suid-Afrika nog op hoogte gehou moes word met veral die betrekkinge van Betsjoeanaland met Suid-Afrika, het hy nie meer die verantwoordelikheid vir territoriale sake gehad nie. Die inwonende kommissaris was toe direk verantwoordelik aan die Koloniale sekretaris in London.¹³⁵⁾

Daar word gevolglik naartiglik gewerk om alles in orde te kry vir die komende verkiesing, en een-entertig kiesafdelings word afgebaken.¹³⁶⁾

In November 1964 word aangekondig dat persone van buite Betsjoeanaland nie meer in die staatsdiens in diens geneem sou word nie, behalwe in die mees senior poste. Dit het heelwat Suid-Afrikaners wat daar gaan werk het, benadeel. Die hoofstad verskuif na tagtig jaar van Mafeking in Suid-Afrika na Gaberones in Betsjoeanaland. So word ook hierdie band met Suid-Afrika verbreek.¹³⁷⁾

Die verkiesing wat op 1 Maart 1965 plaasvind, verloop sonder enige voorvalle en loop uit op 'n oorweldigende oorwinning vir Seretse, wat 28 van die 31 setels inpalm. Matante se „Bechuanaland Peoples Party" wen drie setels, terwyl Motsete (B.P.P.) en Mpho (B.I.P.) geen setels wen nie.¹³⁸⁾ Khama word nou deur die kommissaris, Sir Peter Fawcus, gevra om 'n

134) Sien hieronder Bl. 154.

135) Vgl. Bechuanaland. Report for the year 1964.
Her Majesty's Stationery Office, 1965.

136) Vgl. Bechuanaland Government Gazette Vol. IV,
no.7, 11 Februarie 1966.

137) Vgl. Stevens, R.P., Lesotho, Botswana and Swaziland, Bl. 152.

138) Vgl. Gabatshwane, S.M., Seretse Khama and Botswana,
Bl. 27.

regering vir Betsjoeanaland saam te stel met homself as eerste minister. Die eerste parlement word formeel deur Sir Peter Fawcus op 23 Maart in die Hoërhof van Lobatsi geopen.

Vir die blankes in Betsjoeanaland en die Nasionale in Suid-Afrika was Seretse se oorwinning 'n verligting, want sy party was die minste militant en Seretse besef klaarblyklik dat Betsjoeanaland se ekonomiese posisie baie afhang van Suid-Afrika se goedgesindheid. In Suid-Afrika word Ruth Khama nou beter aanvaar en Senator de Klerk, minister van binnelandse sake, kondig op 21 Oktober 1964 aan dat die ban oor Seretse ten opsigte van Suid-Afrika opgehef is. Dr. Verwoerd verklaar dat hierdie stap geneem is, "after it had become clear, despite previous intentions, that Bechuanaland had been placed on the road to independence and after (he) had indicated, on behalf of the government, that since this was in accordance with the policy of separate development, the Republic would desire friendly relations with such a neighbour state."¹³⁹) Dr. Verwoerd besef ook dat dit nodig is om vriendskapsbetrekkinge te behou, want Betsjoeanaland kan heelwat skade aan Suid-Afrika se agterdeur aanrig.

Direk na die verkiesing het Seretse se "B.P.P." 'n moeilike tydjie beleef, want daar was 'n knellende droogte, en politieke opposisie het vanuit drie bronne gekom. Eerstens was daar die parlementêre opposisie wat deur Matante gelei word. Die groot vrees het egter veral bestaan vir 'n nuwe, meer nasionalistiese groep, onder leiding van Dr. Kenneth Koma. Hierdie

¹³⁹) The Star, 4 Maart 1965.

party, wat bekend staan as die „Botswana National Front", is in Oktober 1965 gestig. Dr. Koma het sy akademiese opleiding aan die Universiteit van Moskou voltooi, en alhoewel hy kommunistiese affiliasie ontken, kan daar sonder twyfel aanvaar word dat die kommunistiese ideologie tog wel 'n ^{ingang} ~~inslag~~ by hom gevind het.¹⁴⁰⁾ Alhoewel daar gerugte bestaan het dat hy bande met Peking en Havana het, is hy sterk daarteen dat Betsjoeanaland as militêre basis vir aanvalle teen Suid-Afrika gebruik word. Hy besef dat onafhanklikheid maar net 'n illusie is solank die gebied nie ekonomies vry van Suid-Afrika is nie.¹⁴¹⁾ Derdens ondervind Seretse teenstand van die hoofmanne omdat hulle vermoed dat die regering hulle magte wil verminder.¹⁴²⁾ Veral hoofman Bathoen was sterk in opstand. Hulle word gesteun deur Matante, wat verklaar dat hulle baie minder magte in die toekoms sal hê. Die „Bechuanaland Democratic Party" het die aanvalle egter suksesvol afgeweer.

In Desember 1965 keer Seretse van die V.S.A. terug waar hy 'n ere-doktorsgraad ontvang het, en lê sy regeringvoorstelle voor vir die konstitusie van 'n onafhanklike republiek van Botswana. Daar is geen bewys dat die bevolking hulle goedkeuring daaraan geheg het nie, alhoewel Seretse die hoofmanne die geleentheid gee om die voorstelle aan hulle kgotlas voor te lê. Na wetgewende goedkeuring, word die republikeinse grondwet op die onafhanklikheidskonferensie in London op 21 Februarie 1966 aanvaar.¹⁴³⁾ Matante, wat die opposi-

140) Hy word uit Suid-Afrika as 'n kommunis verban.

141) Vgl. Stevens, R.P., Lesotho, Botswana and Swaziland, Bl. 155-6.

142) Vgl. Gabatshwane, S.M., Seretse Khama and Botswana, Bl. 42.

143) Vgl. Report of the Bechuanaland Independence Conference, Her Majesty's Stationery Office, Maart 1966, Bl. 1 e.v.

sie verteenwoordig, stap egter uit en weier om die dokument te onderteken omdat die regering nie die mandaat het om die land tot onafhanklikheid te lei nie, en die samesprekings met die bevolking in elk geval nie voldoende was nie. Hy stel voor dat 'n spesiale kommissie, bestaande uit verteenwoordigers van al die partye, die hoofmanne, die Britse regering en die Betsjoeanaland-regering, aangestel moes word sodat die volksgevoel getoets kan word. Hy verklaar dat 'n algemene verkiesing noodsaaklik was voor onafhanklikheid.¹⁴⁴⁾ Hy was egter te laat met sy voorstelle en die konstitusie word aanvaar, sodat die pad na onafhanklikheid nou oop was.

Op 30 September 1966, na meer as tagtig jaar onder die Britse heerskappy, word Betsjoeanaland die onafhanklike republiek van Botswana,¹⁴⁵⁾ met Seretse Khama as die eerste president. Nou eers het Betsjoeanaland die bande van Engeland in 'n mate afgeskud, en kan sy buitelandse betrekkinge sonder Britse invloed behandel word. Voortaan is die Republiek van Suid-Afrika en Botswana bure wat in beginsel gelyke status as state het, tussen wie 'n neweskikkende maatskapstruktuur van tussenstaatlike betrekkinge opgebou moet word. Hierop keer ons terug nadat ons die allesoorheersende tussenstaatlike probleem van inlywing behandel het.

144) Vgl. Stevens, R.P., Lesotho, Botswana and Swaziland, Bl. 158.

145) Vir 'n beskrywing van Botswana se nasionale vlag, „coat of arms“ ens. Vgl. Bechuanaland Government Gazette, Vol. IV, no. 45, 16 September 1966.

HOOFSTUK IV

DIE INLYWING VAN DIE PROTEKTORATE - 'N TUSSENSTAATLIKE STRYDVRAAG

1. Die Oordragsvraagstuk

Die tussenstaatlike toneel verskuif nou sodat ook die twee ander Hoë Kommissarisgebiede, naamlik Basoetoland en Swaziland ingesluit word. Dit is onvermydelik omdat by die samesprekings aangaande oordrag die drie gebiede as 'n eenheid behandel is. Sover moontlik val ons klem egter op Betsjoeanaland.

Klousule agt¹⁾ van die Verdrag van Vereeniging (31 Mei 1902) is veral ingevoeg vanweë uiteenlopende sienswyse ten opsigte van die nie-blankes, waar Engeland steeds as beskermheer van die belange van die nie-blankes poseer. Toe die stadium van selfregering in die ou Boere-republieke bereik word, weier Transvaal om aan die naturelle politieke regte te gee. Die houding van die Britse regering was egter dat, afhangende van 'n verlening van verteenwoordiging aan naturelle, geen naturelle-gebied wat op daardie stadium deur die Hoë Kommissaris geadministreer is, onder die beheer van so 'n selfregerende kolonie geplaas sou word nie.²⁾ Oordrag en stemreg was dus ten nouste met mekaar verbonde.

Dit is dan ook so aan die afgevaardigdes na die Nasionale Konvensie gestel. Sir Henry de Villiers, die voorsitter, wat Engeland in 1906 besoek het, verklaar aan die Konvensie dat die Imperiale regering aan die afgevaardigdes 'n vrye hand in alles, behalwe die stemreg-

1) Vgl. Van der Walt, A.J.H., e.a., Geskiedenis van Suid-Afrika, Bl. 432.

2) Vgl. Dundas, C., e.a., Problem Territories of Southern Africa, The South African Institution of International Affairs, 1952, Bl. 30.

kwessie en die protektorate, wou gee. Hy waarsku dat indien die „settlement of the franchise question was regarded as unsatisfactory, then the Protectorates would not be handed over.”³⁾ Sir Edgar Walton, 'n afgevaardigde, wys daarop dat die naturelle sodanige voorsiening vir hulle beskerming en belange in die grondwet moes vind dat hulle uit eie beweging bereid sou wees om by die nuwe staat ingesluit te word.

Die ander provinsies het egter die Kaapse stemreg, selfs enige beperkte vorm daarvan verwerp, en die Kaap probeer oorhaal om sy stemreg af te skaf. Die Kaapse verteenwoordigers het egter sterk weerstand gebied en daarin geslaag om hulle eie stelsel met 'n verskanste klousule beskerm te kry.⁴⁾

Die vraagstuk van die protektorate is vervat in artikel 151 van die Suid-Afrika wet van 1910 wat as volg lui:- „The King, with the advice of the Privy Council, may on addresses from the House of Parliament of the Union, transfer to the Union the Government of any territories, other than territories administered by the South African Company belonging to or under the Protection of His Majesty and inhabited wholly or in part by Natives, and upon such transfer the Governor-General-in-Council may undertake the government of such territory upon the terms and conditions embodied in the Schedule to this Act.”⁵⁾ Die voorwaardes in die skedule

3) Vgl. Perham, M., e.a., The Protectorates of South Africa. The question of their transfer to the Union, Bl. 12.

4) Vgl. South Africa Act, 1909, The Government Printer, Pretoria, 1930, Artikel 35(1) Bl. 13. Ook Negotiations Regarding the Transfer to the Union of South Africa of the Government of Basutoland, the Bechuanaland Protectorate and Swaziland 1910-1939. (Kort titel Negotiations regarding the transfer), Offisiële publikasie G.P. S4846, Pretoria, 1953, Bl. 7.

5) The Government Printer, South Africa Act, Pretoria, 1930, Bl. 50.

lui onder andere dat dit die inboorlinge se grond teen vervreemding sal beskerm, onwettige prospektering sal verbied, 'n verbod op die verkoop van sterk drank sal plaas, die veiligheid van elke gebied sal waarborg, sorg dat hulle hul regmatige deel van die doeana-inkomste kry, en ook staminstellinge sal eerbiedig.

Die voorgestelde skedule maak voorsiening vir 'n spesiale kommissie om die eerste minister van die Unie in sy administrasie van die protektorate by te staan. Oordrag sal aan die goewerneur-generaal-in-rade gemaak word.

Hierdie voorwaardes sal die basis van oordrag bly terwyl die finale beslissing by die Britse parlement berus.⁶⁾

Ons moet daarop let dat artikel 151 nie bepaal dat die inwoners geraadpleeg moet word en dat oorhandiging daarvan afhanklik sal wees nie. Tog het die inwoners versekering daartoe gekry. Dit het later tot probleme aanleiding gegee.

Na die memorandum van Lord Selborne (Januarie 1907) ten opsigte van Unie-wording, is 'n protes onder leiding van Lentswe, hoofman van die Kwena, opgestel. Dit is na aanleiding van hierdie protes dat die Hoë Kommissaris vroeg in 1910 die versekering gee dat oordrag nie in die onmiddellike toekoms sou plaasvind nie, maar dat dit wel in die natuurlike gang van sake eendag moes plaasvind.⁷⁾ Lord Selborne skryf dan ook dat dit by Engeland 'n morele, eerder as 'n politieke oorweging is. Dit behels naamlik die belofte dat die inwoners van die protektooraat se belange behartig sou word.

6) Vgl. a.w., Bl. 52.

7) Vgl. Hailey, Lord., The Republic of South Africa and the High Commission Territories, Bl. 31.

Na hierdie samesprekings is die Suid-Afrika wet in die Britse parlement ingedien. Alhoewel lede ontevrede was met die naturelle-stemreg, voel hulle dat protes daarteen die Uniewording in gevaar sou stel. Daar was geen ander voorbeeld waar so 'n groot groep persone van hulle stemreg ontroof is nie, en die Parlement hoop dat die Kaapse stemreg na die ander provinsies sal deurwerk. Kolonel Seely interpreteer die skedule by die Suid-Afrika wet as bloot vergunnend, en verklaar dat dit nie die oordrag nader bring nie - inteendeel, dit bemoeilik dit. Hy verseker die parlement dat die wense van die naturelle eers deeglik in ag geneem sou word, voordat enige oordrag sou plaasvind.⁸⁾ Dit kom dus daarop neer dat, „Transfer to the Union,, was not promised but made permissive, on condition that the safeguards embodied in the Schedule should be fulfilled.”⁹⁾ Op daardie stadium het dit gelyk asof die oordrag net vergunnend was, maar latere beloftes van Engeland slaan hierdie argument die nek in. Op 27 Julie 1909 verklaar die Koloniale sekretaris, Lord Crewe, dat die Britse regering geen begeerte gehad het om die gebiede te oorhandig nie. Die skedule stel die moontlikheid van oordrag daar, maar geen tydsgrens word vasgestel nie.¹⁰⁾ Hy laat duidelik blyk dat hy nie op daardie tydstip ten gunste van oordrag was nie. Ook was die naturelle nie gretig om onder die Unie te resorteer nie, hewel hulle besef het dat dit moontlik eendag

8) Vgl. Negotiations regarding the Transfer, Offisiële publikasie, 1953, Bl. 7 e.v. en Bl. 24.

9) Pyrah, G.B., Imperial Policy and South Africa, Clarendon Press, London, 1955, Bl. 135.

10) Vgl. Otto, J.H., Die inlywing van die Britse protektorate by die Unie van Suid-Afrika, ('n Staatkundige Studie) M.A. verhandeling, U.O.V.S., 1954, Bl. 274.

kon gebeur, en hulle eis derhalwe voorwaardes wat hulle regte sou waarborg.¹¹⁾

In 1913 is daar aanduidings dat die saak verder gevoer sou word. Dit ontstaan uit 'n verklaring wat deur die „British South Africa Company” op 'n byeenkoms in London (27 Februarie 1913) ten opsigte van hulle belange in die protektorate gemaak het. Genl. Botha verdink hulle dat hulle die gebied wil inkorporeer, en rig op 12 Maart 1913 'n brief aan die Britse Hoë Kommissaris waarin hy aandrang op die oordrag van Betsjoeanaland en Swaziland.¹²⁾ Die Hoë Kommissaris antwoord dat deurvoering deur die parlement op daardie oomblik moeilik sou wees,¹³⁾ omdat daar gedurende 1913 sekere wette deur die Unie-parlement aangeneem is wat in Engeland die skyn gewek het dat die belange van die nie-blankes benadeel sou word.¹⁴⁾

Op 18 Junie 1919 wend Genl. Botha weer 'n poging aan, maar dit was veral op Swaziland gemik, en hy verklaar dat die oordrag van Betsjoeanaland op daardie oomblik nie van dringende belang is nie. So gou as die moontlike insluiting van Rhodesië by die Unie werklikheid geword het, sou daar weer aan oordrag van Betsjoeanaland aandag gegee word.¹⁵⁾ Genl. Botha se dood bring 'n einde aan hierdie spesifieke briefwisseling, en die nuwe eerste minister van die Unie moes die saak verder

11) Vgl. Negotiations regarding the transfer, Bl. 25.

12) Vgl. Doxey, G.V., The High Commission Territories and the Republic of South Africa, Oxford University Press, Oxford, 1963, Bl. 30 e.v. Ook byvoegsel 1.

13) Vgl. Otto, J.H., Die inlywing van die Britse protektorate by die Unie van Suid-Afrika ('n Staatkundige Studie), Bl. 257.

14) Hier dink ons aan die „Naturelle Grondwet” No. 27 van 1913 waardeur nie-blankes net grond binne sekere gebiede mag besit.

15) Vgl. Negotiations regarding the transfer, Bl. 28.

voer.

Behalwe dat Genl. Smuts voortgaan met sekere ontwikkelinge in Swaziland, was dit vir 'n aantal jare stil. Omdat die poging om Rhodesië ingelyf te kry misluk en 'n ekonomiese depressie geheers het, word navrae ten opsigte van inlywing in 1923 deur die Tati- en Tuliblokke ontmoedig. Smuts wou dus die saak op daardie stadium nie verder voer nie.

Genl. Hertzog begin in 1924 weer ernstig aan oordrag dink. Hy rig op 23 Oktober 1924 'n brief aan die Graaf van Athlone waarin hy verklaar dat die tyd aangebreek het om die oordrag ernstig te oorweeg, en hy wys daarop dat die invoere van beeste vanuit Rhodesië verbied is - behalwe in sekere gevalle. Die Unie sou genoodsaak wees om hierdie verbod ook na die protektoraat uit te brei, en dit sou hul ontwikkeling baie strem. Tweedens is binnelandse ontwikkeling in Betsjoeanaland onmoontlik vanweë die beperkte hulpbronne. Inlywing by die Unie is noodsaaklik vir die eie ontwikkeling, en in sekere aspekte soos spoorweë en besproeiing ook vir die Unie. Derdens is petisies vir inlywing van sowel natuurlike-hoofmanne as blankes wat besef het dat hulle vooruitgang by die Unie berus, uit Betsjoeanaland ontvang.

Die Graaf van Athlone het belowe om hierdie argumente aan die Koloniale sekretaris voor te lê. Indien die Britse regering se beleid egter nie verander het nie, sou daar heelwat probleme wees, alhoewel dit miskien minder moeilik sou wees om die blanke blokke op die Transvaalse grens in te lyf.¹⁶⁾

Genl. Hertzog was 'n voorstander van segregasie

16) Vgl. a.w., Bl. 8.

en in Engeland word die gedagte geopper dat hy die gebiede wou inkorporeer om sodoende sy probleem van nie-blanke grond op te los.¹⁷⁾ Daar het selfs by sommige Engelse die gedagte bestaan dat Suid-Afrika hierdie gebied vir sy armblikes wou hê.¹⁸⁾ Aan die keersy het baie Suid-Afrikaners die huiwering van Brittanje as Imperialistiese trots gesien.

Op 10 Desember 1924 ontvang Genl. Hertzog 'n deputasie wat die blanke inwoners van die protektoraat verteenwoordig, en wat hoop op inlywing by die Unie. Hulle verklaar dat daar op drie vergaderings van die Europese Adviesraad in daardie rigting gepraat is en na die onderhoud word 'n kort verklaring uitgereik wat lui dat Genl. Hertzog die Britse regering in die verband wou nader. Die Unie-regering verklaar op 4 Februarie 1925 dat belangrike vrae opgeduik het wat diepgaande studie sou eis voordat samesprekings met die Imperiale regering kon plaasvind. Die vraagstuk sou dus nie in die komende parlamentsitting bespreek word nie.¹⁹⁾ Dit is egter wel op 25 Maart 1925 deur Genl. Hertzog in die parlement aangehaal. Hy verklaar dat die tyd vir inkorporasie aangebreek het, maar dat die inwoners van die protektoraat ook gewillig daartoe moes wees. Indien nie, was hy nie bereid om die oordrag deur te voer nie. Hy wys daarop dat Swaziland ryper vir oordrag was as Betsjoeanaland.²⁰⁾

17) Vgl. Hailey, Lord., The Republic of South Africa and the High Commission Territories, Bl. 56.

18) Vgl. Perham, M., e.a., The Protectorates of South Africa. The question of their transfer to the Union, Bl. 66.

19) Die volledige persverklaring kan gevind word in Negotiations regarding the Transfer, Bl. 30.

20) Vgl. Debates of the House of Assembly, Second session, fifth Parliament, Vol. 3, 13th February-15th April, Cape Times Ltd., Cape Town, 1925, Bl. 1379.

In September 1927 het die vraagstuk van die protektorate die basis gevorm van samesprekings tussen Genl. Hertzog en L.S. Amery van die kantoor van Dominiale Sake. Daar word besluit om die vraagstuk van oordrag voorlopig te laat totdat die Unie se naturellebeleid 'n vaste koers ingeslaan het. In die tussentyd moes gepoog word om die verhoudinge tussen die protektorate en die Unie sover moontlik te verbeter.²¹⁾

Die vraagstuk is nie weer aangeraak tot Mnr. Havenga in 1932 'n konfidensiële samespreking met Mnr. J.H. Thomas, Koloniale sekretaris belas met Dominiale aangeleenthede, voer nie. Mnr. Thomas laat dit deurskemer dat hy geen fundamentele besware teen oordrag gehad het nie, terwyl die tyd daarvoor heeltemal geskik was - hy sien in elk geval geen ander toekoms vir die protektoraat as inlywing nie. Mnr. Havenga handel 'n bietjie haastig toe hy in hierdie trant aan die Unie-regering kabel, en laasgenoemde dit aan die Hoë Kommissaris vir die protektorate oordra. Dit is verstaanbaar dat dit Mnr. Thomas in 'n moeilike posisie geplaas het omdat dit op die stadium gelyk het asof hy toegestem het, en hy wou nie die uitnodiging om die Unie te besoek aanvaar nie. Dit was 'n definitiewe terugslag wat deur oorhaastigheid veroorsaak is.²²⁾

In 1933 voer Genl. Smuts samesprekings met mnr. Thomas en op 21 Julie oorhandig laasgenoemde 'n memorandum aan hom waarin hy die voorwaardes waaronder die Britse regering oordrag sou oorweeg, uiteensit.²³⁾

-
- 21) Vgl. Otto, J.H., Die inlywing van die Britse protektorate by die Unie van Suid-Afrika, Bl. 257.
22) Vgl. Negotiations regarding the transfer, Bl. 10.
23) Vgl. Dundas, C., e.a., Problem Territories of South Africa, Bl. 32 e.v. Ook byvoegsel 2.

Eerstens moes alle beloftes deur die Koloniale sekretaris aan die parlement en inwoners van die protektoraat gehandhaaf word, naamlik dat die wil van die bevolking in ag geneem sou word, en dat die oordrag eers in die Laerhuis vir bespreking oopgestel sou word. Tweedens moes die voorwaardes by die Suid-Afrika wet van 1909 gehandhaaf word, omdat die Statuut van Westminster die toestand effens verander het deurdat aan alle self-regerende gebiede die status van volle soewereine state gegee sou word.²⁴⁾ Twee bepalinge van die bylae moes ook oorweging geniet, naamlik art. 20 wat bepaal dat die Koning bevoeg is om 'n wet van die goewerneur-generaal-in-rade te veto, en art. 25 wat bepaal dat alle wetsontwerpe ter verandering van die bylae Sy Majesteit se goedkeuring moet verkry.²⁵⁾

Voordat oorweging aan oordrag gegee sou word, moes vasgestel word wat die Unie-regering wou voorstel in die plek van die bepaling wat betrekking het op die bevoegdheid van weiering (disallowance). Ook moes vasgestel

-
- 24) Vgl. Wheare, K.C., The Statute of Westminster and Dominion Status, Bl. 239 e.v. Die aanneming van die Statuut van Westminster in die Statuswet (1934) gee Suid-Afrika die reg om wette te maak sonder om die Britse Kroon in ag te neem, en die veiligheidsmaatreël ten opsigte van die Hoë Kommissarisgebiede word dus geaffekteer. Vgl. Doxey, G.V., The High Commission Territories and the Republic of South Africa, Bl. 30 e.v. In die bylae by die Suid-Afrika wet is sekere beveiligingsmaatreëls vir natuurlike ingesluit; onder andere dat geen gedeelte van die natuurelleservate vervreem mag word nie. (art. 24), en die bepaling wat verbied dat differensiële regte of belastinge op produkte van die gebied gehef word (art.17). Met die oog op die Statuut van Westminster kan die bylae tot die Suid-Afrika wet egter nie meer beskou word as 'n wetlike beveiligingsmaatreël op sigself nie, alhoewel oordrag slegs kan geskied as daar ooreengekom word dat die algemene skema van die bylae behou word.
- 25) Vgl. Negotiations regarding the Transfer, Bl. 33 e.v.

word watter alternatiewe vorm in die plek van die bepaling van voorbehoud verskaf kon word.²⁶⁾

Derdens was daar die wense van die bevolking wat in gedagte gehou moet word. Dit word afgelei uit voorge-noemde voorwaardes, en die vraag hoe en wanneer hulle geraadpleeg sou word, moes sorgvuldig oorweeg word, anders kon dit heeltemal op 'n mislukking uitloop.

Op 28 Julie 1933 stuur Genl. Smuts sy antwoord aan mnr. Thomas waarin hy die Unie se argumente uiteensit.²⁷⁾ Hy baseer sy aanspraak op die geografiese, historiese en veral ekonomiese gronde. Hy wys ook daarop dat, alhoewel artikel 151 of enige ander deel van die Suid-Afrikawet geen tydsbeperking stel nie, dit vir almal duidelik was dat oordrag moes plaasvind. Dit blyk ook uit die houding van die Koloniale sekretaris tydens die bespreking van die Suid-Afrika wet. Die wetsontwerp is eerstens deur die Hoërhuis aangeneem, en in die komiteestadium het Lord Courtney van Penwith 'n wysiging van klousule 151 voorgestel wat bepaal dat 'n oordrag van die gebiede slegs kon geskied na verloop van tien jaar na die totstandkoming van die Unie. Die staatsektaris, Graaf van Crewe, wys daarop dat hy nie kon glo dat die Suid-Afrikaanse regering akkoord sou gaan met die voorgestelde beperking nie. Ook uit Engelse oogpunt maak hy beswaar want dan kon geredeneer word dat daar goeie redes was om die bylae te skraap wat voorsiening maak „for a very special form of government of the territories to be transferred, as it could be well foreseen that after effluction of a considerable period the social, cultural and economic conditions of those territories might be

26) Vgl. a.w., Bl. 34.

27) Vgl. byvoegsel 3.

so different from what they were when the Act was passed that the form of government laid down in the Schedule would be impracticable."²⁸⁾ Die voorstel is dus verwerp. Daar kan dus gesien word dat die gedagte nie was dat oordrag so lank sou duur nie.

Mnr. Thomas antwoord Genl. Smuts op 4 Augustus 1933 en wys daarop dat Genl. Smuts te veel klem op die ekonomiese probleem lê, en nie die punte in sy memorandum van 21 Julie aanraak nie.

Genl. Hertzog lê op 1 Oktober 1933 in 'n brief weereens klem op die belangrikheid van die saak, en herhaal sy uitnodiging van 'n besoek aan mnr. Thomas. Mnr. Thomas antwoord op 27 November 1933 dat die saak deur die kabinet ondersoek is, en hulle voel dat die tyd nie ryp was om dit aan die bevolking van die protektoraat voor te lê nie.²⁹⁾ Genl. Hertzog druk sy teleurstelling op 24 April 1934 duidelik uit, en verklaar dat die huidige posisie 'n spanning kan veroorsaak wat die vriendelike betrekkinge sou versteur. Hy skryf, "It can therefore, be seen that if these Territories are still for any length of time to remain outside the administrative control of the Union it will be increasingly difficult, if not impossible, for the Government of the Union to extend to their inhabitants the enjoyment of the rights and privileges of citizens in the labour and other workers of the Union."³⁰⁾ Hy wys veral op die onvermoë van die inwoners van Betsjoeanaland om effektief op te tree teen sprinkaanplae, veesiektes, ens. Ook lê hy klem op die goeie behandeling wat

28) Negotiations regarding the transfer, Bl. 35.

29) Vgl. Otto, J.H., Die inlywing van die Britse protektorate by die Unie van Suid-Afrika, Bl. 257.

30) Soos aangehaal Halpern, J.H., South Africa's Hostages. Basutoland, Bechuanaland and Swaziland, Bl. 54.

arbeiders vanuit die protektorate in die Unie ontvang het, en sê dat daar klagtes in die Unie was as gevolg van die kompetisie van primêre produkte vanuit die protektorate. 'n Verklaring in dieselfde trant is ook deur Genl. Smuts in die Unie-parlement gedoen. Die Britse regering herhaal egter hulle voorwaarde dat die bevolking van Betsjoeanaland eers geraadpleeg moes word. Dit het gelyk asof hulle dit van meer belang geag het as die algemene welvaart van die protektoraat. Op 16 Julie 1934 antwoord mnr. Thomas puntsgewys op Genl. Hertzog se brief, en wys daarop dat die Engelse regering noue samewerking tussen die Unie en die protektorate veral ten opsigte van die ekonomie goedkeur. Na samesprekings met die naturelle-inwoners van Betsjoeanaland voel hulle egter dat oordrag nie kon plaasvind nie. Hy aanvaar weereens nie die uitnodiging na die Unie nie, maar verklaar dat hy die saak verder sou bespreek wanneer Genl. Hertzog in 1935 na Engeland gaan.³¹⁾

Op 15 Augustus 1934 het 'n parlementêre komitee, bestaande uit verteenwoordigers van die politieke partye in Engeland onder voorsitterskap van Lord Selborne die „Selborneverslag" die lig laat sien. In hierdie verslag word daarop gewys dat, as gevolg van die Statuut van Westminster, die skedule nie meer 'n veiligheidsmaatreël vir die naturelle was nie. Hulle wys daarop dat inwoners van Betsjoeanaland geregtig is om te weet wat die naturellebeleid van die Unie is, voordat hulle opinie ten opsigte van oordrag getoets kan word. Mnr. Thomas beloof om hierdie punte deeglik in oënskou te neem.³²⁾

31) Vgl. Negotiations regarding the transfer, Bl. 11.

32) Vgl. Otto, J.H., Die inlywing van die Britse protektorate by die Unie van Suid-Afrika, Bl. 270.

Op 6 November 1934 lewer Genl. Smuts 'n toespraak by die Suid-Afrika-klub in London, en vra vir 'n vroeëre inkorporasie van die protektoraat. Hy wys daarop dat die gebiede gesien word as 'n integrale deel van die Unie, wat ook hulle afsetgebied in die Unie het. Hy waarsku egter dat daar druk uitgeoefen word om die protektorate uitgesluit te kry. Al die eerste ministers van Suid-Afrika het gevoel dat oordrag so gou as moontlik na Unie-wording moes plaasvind en nou het 25 jaar reeds verloop.³³⁾

Die „London Times" publiseer op 10 Januarie 1935 'n petisie deur Tshekedi Khama, waarnemende hoofman van die Bamangwato, wat heelwat invloed uitgeoefen het. Hy spreek eerstens sy tevredenheid met die Britse regering uit, en wys daarop dat Betsjoeanaland verteenwoordigers na die Hoë Kommissaris mag stuur, en indien hulle ontevrede was selfs na die Koloniale sekretaris. Daarteenoor staan die naturel in die Unie wat geen direkte verteenwoordiging gehad het nie. Oordrag kon dus nie plaasvind nie. Ook wys hy daarop dat daar geen waarborg bestaan het dat komende Unie-regerings nie konstitusionele verandering sou aanbring nie. Betsjoeanaland was nog altyd 'n swak en klein landjie, en daarom vra hulle Britse hulp teen die ekonomiese druk van die Unie.³⁴⁾

In dieselfde maand voltooi Sir Alan Pim die laaste van drie verslae, ten opsigte van die ekonomiese en finansiële posisie van die protektorate. Hierdie verslag wys op die insolvensie van die protektorate en die

33) Vgl. Negotiations regarding the transfer, Bl. 11.

34) Ibid. Vgl. ook Gabatwane, S.M., Introduction to the Bechuanaland Protectorate. History and Administration, Bl. 40.

hoë koste van administrasie deurdad elkeen as afsonderlike eenheid fungeer, terwyl hulle natuurlike grensgebiede van Suid-Afrika is. M. Perham en L. Curtis sê van die Pim-verslag:- „Let us face the fact, however unpleasant, that Sir Alan Pim has been able to find no sufficient evidence of a genuine concern on our part for native property and advance. His reports are records of stagnation, a depressing epilogue and commentary on those lofty ideas of trusteeship which the High Commissioner was instructed by a liberal ministry to express to the National Convention a quarter of a century before.“³⁵⁾

Dit lyk dus asof die Britse regering gedurende hierdie tydperk so min vir die welvaart van Betsjoeanaland doen dat die gebied maar netsowel oorgedra kon word. Dit sou vir Betsjoeanaland op ekonomiese gebied van onskatbare waarde gewees het, en hulle uit hul insolvente posisie gehelp het. Dit lyk asof daar 'n mate van hardkoppigheid by die Engelse regering te bespeur was. Oordrag sou onmiddellik die aandag gevestig het op die swak administrasie in die gebied. Aan die ander kant wil ons net daarop wys dat die Unie-regering in daardie jare die administratiewe probleme nie sou kon oorkom nie, omdat hulle self nog maar nie so stabiel was soos hulle graag sou wou wees nie. Die Unie staan in die midde van 'n armblanke vraagstuk. Engeland was nie so kritiek verhewe nie, en word aangeval omdat hy nie 'n sterk beleid teenoor Suid-Afrika wou inneem nie, en sodoende Betsjoeanaland se posisie verswak het. Sir Herbert

35) Perham, M., e.a., The Protectorates of South Africa. The question of their transfer to the Union, Bl.61.

Stanley, vorige Hoë Kommissaris vir Suid-Afrika, verwerp die gedagte dat die naturelle van die protektorate „have to pay the price for the maintenance of cordial relations between the United Kingdom and the Union.”³⁶⁾

'n Deputasie van die lede van die Europese Adviesraad van die Tuli, Gaberones en Lobatsi-blokke roep die hulp van Genl. Hertzog in om Betsjoeanland by die Unie ingelyf te kry. Na hierdie byeenkoms word daar deur die beskermingsorganisasie van die setlaars van Betsjoeanaland 'n skrywe aan al die lede van die Britse parlement en die belangrike nuusblaaie gerig wat daarop wys dat daar net twee maniere was waardeur die blokke van uitwissing gered kon word. Eerstens kon die Europese blokke of die hele gebied by die Unie ingelyf word, of andersins kon die setlaars uitgekoop word en die grond aan nie-blankes oorhandig word. Hierdie vrees van uitwissing was egter ongegrond. In Engeland skryf Prof. Berriedale Keith in 'n brief aan die London „Morning Post” (18 Maart 1935) dat Engeland 'n morele verpligting gehad het om eers die bevolking van Betsjoeanaland te raadpleeg voordat oordrag kon plaasvind. Ook wys hy daarop dat die Unieregering onder Genl. Hertzog uitgegaan het van die gedagte van die oorheersing van die belange van die blanke.³⁷⁾

Daar was dus 'n hele aantal groepe wat lynreg teenoor mekaar te staan kom, alhoewel die toestande vir oordrag gunstiger was. Gedurende Maart 1935 word reëlings deur Sir William Clark, Hoë Kommissaris van Engeland, getref vir samesprekings oor die vraagstuk, tydens Genl. Hertzog se besoek aan London vir die silwerjubileum van

36) Benson, M., Tshekedi Khama, Bl. 119.

37) Vgl. Negotiations regarding the transfer, Bl. 12.

die Koning. Toe die Europese Adviesraad van Betsjoeanaland van hierdie besoek hoor, het hulle daarop aangedring dat Genl. Hertzog alles in sy vermoë doen om die oordrag te laat plaasvind. Volgens hulle het hy die steun van 98% van die drie blanke nedersettings gehad.³⁸⁾

Protes is egter nou vanuit Rhodesië aangeteken in 'n brief van die goewerneur aan die Britse regering waarin hy versoek dat die administrasie aan Suid-Rhodesië oorhandig moes word, eerder as om die gebied by die Unie in te lyf.³⁹⁾ Daar word egter nie op hierdie versoek ag geslaan nie.

Tydens 'n ontmoeting op 15 Mei 1935 oorhandig mnr. Thomas 'n „aide-mémoire" aan Genl. Hertzog wat onder meer behels dat die Britse regering verplig was om sowel die inwoners van Betsjoeanaland as die Britse parlement se toestemming te kry voordat oordrag kon plaasvind, dat die naturelle-opinie op daardie tydstip nog sterk teen inkorporasie was, en onderhandelings met hulle net verleentheid sou bring. Voorts is gesê dat bepalinge van die bylae van die Suid-Afrika wet van 1909 in die lig van latere konstitusionele ontwikkelinge, soos die Statuut van Westminster, beskou moes word. Nouer samewerking moes tussen die Unie en die protektorate verkry word, sodat 'n groter toegeneentheid kon ontwikkel. Laastens sou die Britse regering voorstelle van die Unie ter bevordering van verhoudinge met 'n simpatieke oor aanhoor.⁴⁰⁾

Die „aide-mémoire" bevat as byvoegsel die memorandum van 21 Julie 1933 van die Sekretaris van Dominiale

38) Ibid.

39) Vgl. Hailey, Lord., The Republic of South Africa and the High Commission Territories, Bl. 73.

40) Vgl. byvoegsel 4.

sake aan Genl. Hertzog. Aangeheg was die endossement dat mnr. Thomas ten gunste van oordrag was, terwyl die Britse regering aan sy amptenare in Betsjoeanaland die opdrag sou gee om die regte gevoel ten opsigte van oordrag te kweek.⁴¹⁾ Volgens mnr. Thomas se weergawe van hierdie samesprekings het hy ook gevoel dat die eerste stap die verkryging van goedgesindheid van die nie-blankes moes wees. Dit kon verkry word deur noue administratiewe samewerking tussen die Unie en die protektorate. Dit het Genl. Hertzog toegegee. Op 23 Mei 1935 het mnr. Thomas dan ook 'n verklaring in die Britse laerhuis gedoen, terwyl hy daarop klem gelê het dat samewerking van alle partye alleenlik op bogenoemde manier verkry sou kan word.⁴²⁾

Indien die Engelse regering werklik van plan was om oorhandiging te laat plaasvind, was dit die regte stap, want die gevoel in Betsjoeanaland was definitief nie ten gunste van inkorporasie nie. Indien hulle dit nie regtig wou doen nie, sou dit onwenslik wees om Betsjoeanaland verder by Suid-Afrika in te trek, en so doende sy afhanklikheid te vergroot. Engeland kon egter deur hierdie stap sy verpligting 'n bietjie vermind. Die Unie, daarenteen, voel dat, aangesien nouer samewerking gevra word, die oordrag vanselfsprekend sou volg. Indien oordrag nie gaan plaasvind nie was die vraag waarom nouer samewerking dan beoog word? Die onnodige finansiële las sou nie geregverdig wees nie. Die Unie handel dus asof oordrag binne enkele jare gaan plaasvind.

41) Spence, J.E., British Policy Towards the High Commission Territories, Journal of Modern African Studies, Vol. 2, no.2, 1964, Bl. 237.

42) Vgl. Doxey, G.V., The High Commission Territories and the Republic of South Africa, Bl. 36 e.v.

Van Tshekedi Khama word nou gehoor as hy op 31 Julie Julie 1935 in die London „News Chronicle" weereens sy standpunt teen oordrag stel. Sy belangrikste argument was dat die nie-blanke onderdruk sou word soos trouens deur die geskiedenis van die nie-blanke in Suid-Afrika bevestig word. Hy voel dat die saak eers deeglik met die hoofmanne en bevolking bespreek moes word.⁴³⁾

In Julie 1935 oorhandig Sir William Clarke, die Britse Hoë Kommissaris aan die waarnemende minister van Naturellesake 'n „aide-mémoire" waarin voorstelle vir groter samewerking tussen die Unie en die protektorate uiteengesit word. Hierdie dokument is in drie hoofpunte verdeel. Eerstens, sake waardeur die samewerking tussen die Unie en die protektorate uitgebrei kan word. Hieronder val verteenwoordiging in beheerrade, konsessies vir laer spoorwegtariewe vir verkoelde vleis, groter samewerking op tegniese gebied, regstreekse geldelike ondersteuning vir paaie, brûe en skole, voorkomingsmaatreëls teen epidemies, inrigtings vir melaatses, en die uitruil van inligting tussen die departement van Naturelle-sake van die Unie en die administrasie van die protektoraat. Tweedens, aangeleenthede waarin die Unie simpatieke behandeling gee. Hier word veral gedink aan die opheffing van die beperkings op die minimum-gewig van vee vir invoer vanuit die protektorate na die Unie, en die opheffing van sekere veeartsenykundige dienste. Derdens, bydraes tot samewerking deur die administrasies van die gebiede. Die kapteins en hul onderdane moes telkens onder die indruk gebring word wat die Unie

43) Vgl. Negotiations regarding the Transfer, Bl. 13.

vir hulle doen, en wat hulle sodoende verskuldig is.⁴⁴⁾

Na hierdie samesprekings en briefwisseling bied die Unie-regering die bedrag van £35,000 aan om met die ontwikkeling van die gebied te help - 'n aanbod wat 'n protes van die kant van die Bamangwato uitlok. Hulle verklaar dat aanvaarding hulle 'n definitiewe verpligting teenoor die Unie oplê.

Die saak duik ook in die Unie-parlement op toe die bedrag op die begroting verskyn. In sy verduideliking gaan Genl. Hertzog van die standpunt uit dat oordrag definitief sou plaasvind, en daarom was dit noodsaaklik dat die Unie toe-al begin om nouer met die protektorate saam te werk. Hy sê dat dit 'n gebaar van eerlikheid en toegeneentheid van Engeland se kant was, en volgens die inligting waaroor hy beskik het, sou die oordrag van een van die drie gebiede binne 'n jaar of twee geskied. Daarna sou die ander twee geleidelik volg. Die saak kom nogeens te berde in 'n toespraak van Genl. Hertzog op 16 Junie 1936 in die Parlement waarin hy 'n aanval maak op die Britse regering. Hy verklaar dat die Engelse regering nie die ooreenkoms in die „aide-mémoire" van 1935 nagekom het nie, want die Britse beambtes in die protektorate probeer nie hard om 'n gunstige houding by die naturelle teen Suid-Afrika te kweek nie.⁴⁵⁾ Hulle laat hulle liewers onder die indruk kom dat hulle onder Britse gesag was, en daar sou bly. Ook

44) Ibid. Ons let op die belofte van mnr. Thomas dat die amptenare in die gebied die voordele van Uniehulp aan die Kapteins en inwoners uiteen sal sit. Vgl. Otto, J.H., Die inlywing van die Britse protektorate by die Unie van Suid-Afrika, Bl. 260.

45) Vgl. Debatte van die Volksraad, Vierde sittingsewende parlement, Deel 27, 4 Mei tot 17 Junie 1936, Nasionale Pers Bpk., Kaapstad, Bl. 6366 e.v.

rig Genl. Hertzog 'n dreigement in die sin dat indien die naturelle nie wou inkom nie die Unie-marke vir hulle gesluit kon word. Hy sê dat dit die algemene gevoel onder die blankes, Engels sowel as Afrikaans-sprekend was:— „Ek sê u, en ek wil dit aan die naturelle sê, hoe langer dat hulle probeer om daarbuite te bly, hoe meer sal hulle daarvoor boet. Hulle sal 'n gevoel van vyandskap laat ontstaan waar die blanke man vandag daarop uit is om hulle met ope arms te ontvang en hulle op die beste wyse te behandel.”⁴⁶⁾

Daar was onmiddellike reaksie in Engeland oor hierdie twee toesprake. Die Sekretaris vir Dominiale sake wys daarop dat in die „aide-mémoire” nie verklaar is dat oordrag sou plaasvind nie — alleen dat 'n gunstige klimaat geskep gaan word. Die houding van Genl. Hertzog het die naturelle ook weer antagonisties gemaak sodat die aanbod van £35,000 nie aanvaar kon word nie. Genl. Hertzog se toespraak het so 'n geweldige opskudding veroorsaak, dat hy genoodsaak was om te verklaar dat dit net 'n uitdrukking van sy persoonlike opinie was en dat daar nie oorhaastig tewerk gegaan moes word nie.

Op 7 September 1936 rig die Europese Adviesraad 'n versoek aan die Sekretaris vir Dominiale sake dat groter samewerking tussen die gebied en die Unie moes plaasvind en dat die volgende inwonende kommissaris 'n be-ampte van die Unie-regering moes wees. Dit is egter van die hand gewys.

By die konferensie wat Genl. Hertzog met die Dominiale Sekretaris mnr. Malcolm MacDonald in 1937 gevoer het, spreek hy weereens sy ontevredenheid met die

46) Vgl. Debatte van die Volksraad, Deel 27, 4 Mei tot 17 Junie 1936, Bl. 6367.

houding van die Britse beamptes in die protektorate uit.⁴⁷⁾ Hierdie samesprekings was nie baie suksesvol nie en Genl. Hertzog maak in Bloemfontein melding van sy ontevredenheid en die swak samewerking van die Britse regering.

In die Engelse laerhuis verklaar mnr. MacDonald dat daar klaarblyklik 'n misverstand⁴⁸⁾ tussen hom en Genl. Hertzog ingesluit het, en dat die toestand wat in die „aide-mémoire" van 1935 uiteengesit is, nie veel verander het nie.

In 'n verdere toespraak op 28 Julie 1937 sit mnr. MacDonald die Engelse beleid uiteen, wat weereens neerkom op 'n herhaling van die vroeëre beloftes teenoor die nie-blankes en die Britse parlement. Hulle ontken dat hulle die vorige twee jaar nie eerlik met die uitvoering van hul beleid was nie, en wys verder daarop dat hulle besig was met die opstel van verdere voorstelle vir die uitvoering van hul beleid van 1935.⁴⁹⁾

Op 25 September van dieselfde jaar skryf mnr. MacDonald aan Genl. Hertzog, en sit voorstelle vir die verdere toepassing van die 1935-beleid uiteen. Dit behels verdere sekondering van vakkundige beamptes, verandering en beperkings op slagvee, 'n uiteensetting van die voorgenome administrasie van die protektorate, en die verspreiding van 'n soortgelyke dokument onder die naturrelle om hulle onder die indruk van ekonomiese voordele te bring. Laastens, die opstel van 'n dokument wat die posisie van die blankes na oordrag sou bepaal.⁵⁰⁾

47) Vgl. Otto, J.H., Die inlywing van die Britse protektorate by die Unie van Suid-Afrika, Bl. 260.

48) Vgl. a.w., Bl. 261.

49) Vgl. Spence, J.E., British Policy Towards the High Commission Territories, Journal of Modern African Studies, Vol. 2, no.2, 1964, Bl. 238 e.v.

50) Sien byvoegsel 5.

Hierop het Genl. Hertzog op 29 Desember 1937 geantwoord, en op die volgende gewys: Hy stem saam dat nouer kontak en samewerking moes plaasvind, en spreek weereens sy misnoeë met die Britse beamptes uit as hy daarop wys dat dit nie net hulle werk was om agitatie teen die Unie te ontmoedig nie, maar ook om die Unie in 'n beter lig by die naturelle te stel.⁵¹⁾ Hy wys daarop dat die beleid waarop gesluit is nie ten volle deur die beamptes deurgevoer is nie. Alhoewel daar in 1909 gesê is dat die inwoners in ag geneem gaan word, kom dit nie noodwendig neer op volle berusting van die hele bevolking nie, en in die „aide-mémoire" van 1935 is met die woord „berusting" (acquiescence) niks meer bedoel as goedgesindheid teenoor die gedagte van oordrag nie. Verder sou die Unie-regering nie afsien van die administrasie soos uiteengesit in die Suid-Afrika-wet nie, terwyl die dokumentêre voorligting aan die inwoners gereed was. Die Unie-regering kon nie afwyk van die posisie ingevolge die Statuswet (Art. 20 en 25) wat bepaal dat die Koning proklamasies kan veto nie. 'n Gesamentlike Advieskomitee bestaande uit verteenwoordigers van die Unie en die administrasie van die protektorate sou aangestel word om advies te gee en tegniese samewerking te bevorder. Genl. Hertzog vra dat die openbare mening in Engeland beter ingelig moes word oor Suid-Afrika se naturelle-beleid. Laastens word ooreengekom dat 'n openbare aankondiging ten opsigte van die hele aangeleentheid raadsaam sou wees.⁵²⁾

51) Vgl. Otto, J.H., Die inlywing van die Britse protektorate by die Unie van Suid-Afrika, Bl. 261.

52) Om 'n beter beeld te kry moet die brief van Genl. Hertzog in sy geheel gelees word. Sien byvoegsel 6.

Op 7 Desember 1937 kom Genl. Hertzog en Sir William Clark byeen om weereens die aangeleentheid te ondersoek. Daar is geen nuwe lig gewerp nie, behalwe dat 'n dokument van die Departement van Buitelandse sake aan Sir William Clark oorhandig is waarin sekere punte uiteengesit is, onder andere die voorgename administrasiesstelsel van die Unie, die voordele wat die gebied na oordrag sou ontvang en verdere voordele vir blanke inwoners.⁵³⁾

Die woord „berusting” (acquiescence), of die gedagte rondom die woord, het ook probleme opgelewer maar dit is opgelos deur 'n brief van mnr. MacDonald op 27 Februarie 1938. Hierin verklaar hy dat hy aanneem dat met die woord „berusting” niks meer bedoel is as goedgesindheid teenoor die idee van oordrag aan die Unie nie. Hy het ook geen beswaar daarteen gehad dat Genl. Hertzog dit aldus in die openbaar gebruik nie.⁵⁴⁾ Hy verwys met tevredenheid na die feit dat daar nie sprake was om die beloftes wat tydens die aanneming van die Suid-Afrikawet gemaak is, te breek of iets daaraan toe te voeg nie. Genl. Hertzog spreek self sy tevredenheid met die toedrag van sake uit op 1 Maart.⁵⁵⁾ Dit lyk asof daar op hierdie stadium groter samewerking plaasvind, en 'n gesamentlike verklaring word deur Engeland en Suid-Afrika uitgereik.

Op 29 Maart 1938 word 'n gesamentlike verklaring deur Genl. Hertzog en die Dominiale Sekretaris uitge-

53) Vgl. Negotiations regarding the Transfer, Bl. 17.

54) Om die woord „berusting” beter te begryp vgl. Otto, J.H., Die inlywing van die Britse protektorate by die Unie van Suid-Afrika, Bl. 279.

55) Vgl. Negotiations regarding the Transfer, Bl. 17.

reik.⁵⁶⁾ Hierin word opnuut bevestig dat artikel 151 nog steeds van krag was, maar dat die inwoners van die gebied eers geraadpleeg moes word. Daar word ook bekend gemaak dat 'n permanente gesamentlike advies-konferensie bestaande uit drie departementshoofde van die Unie en drie inwonende kommissarisse ingestel sou word om die samewerking en ontwikkeling wat die gebiede raak, te bestudeer. 'n Memorandum sou deur die Unie opgestel word wat die voorgenome administratiewe patroon sou verduidelik. Daar sou egter streng gehou word aan die bepalings van die bylae van die Suid-Afrikawet. In Engeland was daar wisselende menings oor hierdie verklaring - positief sowel as negatief. Die belangrikste klousule in hierdie verklaring was dat die Unie duidelik uiteen moes sit op watter voorwaardes hulle sou regeer, indien oordrag wel plaasvind.⁵⁷⁾ Heelwat bespiegeling het ontstaan oor die status van die gebiede na oordrag. Genl. Hertzog het in 1925 in die Unie-parlement verklaar dat die Unie nie bereid was om die gebiede te inkorporeer, indien die inwoners nie bereid was om uit eie wil in te kom nie. Dit impliseer tog sekerlik absolute integrasie in die Unie. Aan die ander kant blyk dit egter uit artikel 151 dat net die regering (Government) oorgedra sou word.

Die eerste vergadering van die Gesamentlike Advies-konferensie het plaasgevind en lede vertrek op 'n toer deur Swaziland en Betsjoeanaland. Hulle lê op 4 Mei 1939 hulle eerste verslag voor wat die mate van samewerking tussen die Unie en die protektorate beskryf,

56) Sien byvoegsel 7.

57) Vgl. Dundas, C., e.a., Problem Territories of Southern Africa, Bl. 34.

en voorstelle maak vir verdere samewerking.⁵⁸⁾ Die toestand was toe baie gunstig en dit het gelyk asof oordrag na baie jare tog wel gaan plaasvind.

Op 9 Mei 1939 het Genl. Hertzog aan die Dominiale Sekretaris 'n konsep van die gesamentlike memorandum gestuur, en kommentaar op 16 Junie ontvang. Dit lei daartoe dat vrae in die Engelse laerhuis gestel word en vorige beloftes dat oorlegpleging met die inwoners en die parlement eers sou geskied, herhaal word. Op 26 Augustus 1939 is 'n hersiene konsep waarby die Britse voorstelle ingelyf is, aan Sir William Clark gestuur. Daar word besluit dat die verslag van die Gesamentlike Advieskonferensie eers gepubliseer moes word voordat die memorandum die lig sou sien.⁵⁹⁾

'n Week daarna breek die Tweede Wêreldoorlog uit, en na samesprekings tussen Sir William Clark en die Unie se sekretaris van Naturellesake is besluit dat die oordragsvraagstuk voorlopig moes oorstaan, en so ook publikasie van die memorandum. Die memorandum is toe eers in 1952 gepubliseer.⁶⁰⁾

Vanaf 1910 tot met die uitbreek van Wêreldoorlog II was die natuurlike-beleid van die Unie die grootste struikelblok. Indien daar 'n algemene stemreg vir alle bevolkingsgroepe was, sou oordrag hoogs waarskynlik net 'n paar jaar na Unie-wording plaasgevind het. Wêreldoorlog II breek op 'n tydstop uit toe dit lyk asof oordrag 'n werklikheid gaan word, en gedurende die oorlog is daar geen definitiewe onderhandelings gevoer nie.

58) Sien byvoegsel 8.

59) 'n Afdruk van die finale konsep van die memorandum word as byvoegsel 9 aangeheg.

60) Vgl. Doxey, G.V., The High Commission Territories and the Republic of South Africa, Bl. 40.

Genl. Hertzog spreek egter in 1943 die hoop uit dat die Unie die administrasie van die gebied kon oorneem, al was dit dan ook net in die vorm van vergoeding vir die dienste wat Suid-Afrika gedurende die oorlog gelewer het.⁶¹⁾

In 1946 verskyn daar 'n memorandum deur Tshekedi Khama ten opsigte van die menings van ses hoofmanne oor die inlywing van Suidwes-Afrika by die Unie. Die hoofmanne vra dat Tshekedi dit onder die aandag van die Hoë Kommissaris moes bring sodat dit onder die aandag van die V.V.O. by die sitting in September 1946 kon kom.⁶²⁾ Dit lei tot wrywing tussen Betsjoeanaland en Suid-Afrika. Die hoofmanne voel dat die inlywing van Suidwes-Afrika uiteindelik tot inlywing van die protektoraat by die Unie sou lei. Hulle voel dat hul toekomst nie by inkorporasie lê nie, maar in 'n vrye hawe aan die Weskus van Afrika. Hulle wou eerder onder Britse of V.V.O.- beskerming wees as onder die Unie, en vra dus dat die mandaat oor Suidwes-Afrika aan Engeland oorhandig moes word. Indien die hele gebied nie oorhandig word nie, moes vanaf 25° Suiderbreedte 'n pad na die kus vir Betsjoeanaland en Rhodesië oop bly. Hulle verklaar voorts dat Suid-Afrika haar nie by die bepalinge van die mandaat, ten opsigte van die vooruitgang van die Bantoebevolking, gehou het nie. Ook het Betsjoeanaland die

61) Vgl. Walker, E.A., A History of Southern Africa, 3de uitgawe, Longmans, Green and Co. Ltd., London, 1928, Bl. 375.

62) Tshekedi se poging om persoonlik na die V.V.O. te gaan word deur Engeland verhoed toe hulle verklaar dat dit van geen belang vir Betsjoeanaland is nie. Tshekedi kry egter die hulp van verskeie persone in Suid-Afrika, onder andere Michael Scott wat sy pogings met groot ywer ondersteun het. Vgl. Stevens, R.P., Lesotho, Botswana and Swaziland. The Former High Commission Territories in Southern Africa, Bl. 134.

probleem gehad dat ongeveer 700 Hereros van Suidwes-Afrika hul gebied in 1906 met die inval van die Duitsers binnegekom het. Die Unie sou, voel hulle, nie die belange van hierdie Hereros behartig nie. Ten slotte wys hulle daarop dat 'n spoorlyn na die Weskus die vrees vir 'n ekonomiese versmoring deur Suid-Afrika sou onderdruk.⁶³⁾

In 1949 kom Suid-Rhodesië weer in die prentjie toe Sir Godfrey Higgins, die eerste minister, aanspraak maak op die gedeelte van Betsjoeanaland wat Engeland in 1895 aan die „British South African Company" wou oormaak. Dr. D.F. Malan, nuwe eerste minister van Suid-Afrika, verklaar egter dat dit 'n konflik sou veroorsaak, want die ooreenkoms tussen Engeland en Suid-Afrika in 1909 was dat oordrag spesifiek deur die twee regerings deurgevoer moes word.⁶⁴⁾ Toe Dr. Malan in 1949 by die Statebondskonferensie in Engeland was, verduidelik hy weereens die Unie se standpunt, en sê dat die bevolking van Suid-Afrika ongeduldig begin raak, want net negatiewe antwoorde word verkry. Verder wys hy daarop dat Suid-Afrika op presies dieselfde vlak as die ander Statebondslande staan - tog is hy in die unieke posisie dat daar in sy midde vreemde gebiede is wat deur hom gehelp moet word.⁶⁵⁾ 'n Mens vra jou onwillekeurig die vraag af, of ander Statebondslande dit sou duld en of Suid-Afrika nie 'n bietjie meer drasties moes opgetree het nie.

63) Vgl. hieroor die gehele memorandum van Khama, T., The case for Bechuanaland.

64) Vgl. Hailey, Lord., The Republic of South Africa and the High Commission Territories, Bl. 89 e.v.

65) Vgl. Doxey, G.V., The High Commission Territories and the Republic of South Africa, Bl. 41.

Engeland bevind haar nou in 'n moeilike posisie. Die Unie dring aan op oordrag terwyl die inwoners van Betsjoeanaland gladnie daarvoor te vinde was nie. Die Engelse regering moes óf toegee aan die eise van die Unie, en sodoende die gramskap van die inwoners op die hals haal, óf die oordrag weier en so die antagonisme van Suid-Afrika en sy inwoners verduur. 'n Stap in enige rigting sou daartoe lei dat 'n belofte aan een van die partye verbreek word.

Dr. Malan gaan op 9 Februarie 1951 weer tot die aanval oor. Hy wys op die ongesonde toedrag van sake dat Suid-Afrika lande wat deur ander regeer word ekonomies op die been moet hou - en dit binne sy grense.⁶⁶⁾ Hy waarsku die nuwe Churchillregering dat buitelandse behandeling op nie-blankes van die protektoraat toegepas kan word. Churchill antwoord dat oorhandiging nie kan plaasvind alvorens die bevolking geraadpleeg is, en die parlement sy siening gegee het nie.⁶⁷⁾ Dr. Malan dreig selfs om by die Geheime Raad aansoek te doen vir oordrag. In die Unie was die regering en die opposisie eenstemmig oor hierdie saak.

Betsjoeanaland vertroebel ook die betrekkinge tussen Suid-Afrika en Rhodesië in hierdie tydperk. Dit is veral na aanleiding van 'n lesing wat W.A. Godlonton voor die „Rhodesia National Affairs Association" lewer. Hy verwerp die Suid-Afrika wet van 1910 as 'n „a solemn agreement" van oordrag. Hy verklaar dat die Imperiale regering definitiewe beloftes gemaak het dat Betsjoeanaland vir administratiewe doeleindes aan Rhodesië gekoppel

66) Vgl. Rand Daily Mail 10.2.51.

67) Vgl. Halpern, J.H., South Africa's Hostages. Basutoland, Bechuanaland and Swaziland, Bl. 50.

sou word - hierdie belofte is nog nooit teruggetrek
nie.⁶⁸⁾ In November 1949 kom mnr. Noel Baker, Koloniale
Sekretaris vir Statebondsbetrekkinge, en mnr. Beadle
(Rhodesiese minister van Buitelandse sake) in London
byeen om 'n Sentraal-Afrikaanse federasie te ondersoek.
Mnr. Noel Baker verklaar dat Rhodesië se eise volle oor-
weging sou geniet indien die status van die protekto-
raat verander word. Dr. Malan verklaar egter dat dit
net 'n saak tussen Suid-Afrika en Engeland was, en die
nuwe siening is „not consistent with that good faith
or that good fellowship which has, until now, always
existed between these three states, and which is assured-
ly in the interests of all three to carry on still furt-
her and unabated.”⁶⁹⁾

Mnr. Godlonton baseer Rhodesië se eise daarop dat
in Oktober 1888 Rudd, Maguire en Thompson die Rudd-
konsessie van Lobengula verkry wat die pad in 'n mate
vir die „British South African Company” open. Gedurende
1889 word die grondwet van die „B.S.A.”-kompanie aan-
geneem met as doel die ontwikkeling van Betsjoeanaland
en die gebiede na die Noorde. Hulle kry die reg van
administrasie, onderhewig aan die goedkeuring van die
Koloniale sekretaris. In die tussentyd gee Engeland ook
deur 'n bevel-in-rade op 9 Mei 1891 kennis van die tot-
standkoming van die protektoraat. Daar is toe reeds
vier bande wat Betsjoeanaland, Mashonaland en Matabele-
land bind, want eerstens het die drie gebiede as een-
heid onder die operasie-veld van die „B.S.A.”-kompanie

68) Vgl. Godlonton, W.A., The destiny of the Bechuana-
land Protectorate, Helderuk uit die „New Rhodesia”,
Maart-April 1951, Bl. 1.

69) Vgl. Godlonton, W, A., a.w. Bl. 2.

geval. Bowendien is die protektoraat die enigste eg-Engelse ingang na Mashona- en Matabeleland. Spoorweë, pad- en telegraafdienste deur Betsjoeanaland is onontbeerlik vir Matabeleland. Laastens is 'n protektoraat oor al drie die gebiede deur 'n koninklike besluit verklaar.

Rhodes het die versëkering gekry dat wanneer die tyd ryp is, die gebied onder „B.S.A.”-kontrole geplaas sou word. Teenstand van die hoofmanne en die Jameson-inval het egter hierdie pogings van Rhodes gefnuik.⁷⁰⁾

Vroeg in 1897 reël Rhodes dat boere gevestig word by Ghanzi, maar objektieër toe die Hoë Kommissaris grondregte wou toestaan. Hy sien dit as die begin van 'n kroonkolonie, en 'n verkragting van die ooreenkoms tussen die „B.S.A.”-kompanie en die Engelse regering. Hy kry dan ook die versekering dat dit nie die kompanie van hulle regte sou ontroof nie. Volgens mnr. Godlonton was die posisie teen 1895 dat daar 'n koninklike dekreet uitgevaardig was waardeur Suid-Rhodësië en Betsjoeanaland onder een administrasie saamgesnoer sou word.

Mnr. Godlonton verklaar verder dat die posisie na Uniewording in 1910 gladnie verander het nie, want die Suid-Afrika wet hou die deur net vir verdere samesprekings oop. Ook is artikels 150 en 151, met die nodige wysiginge, identies. Dit is egter onjuis, want artikel 150 lui „the King may admit into the Union the territories administered by the British South African Company” terwyl artikel 151 lui dat „the King may transfer to the Union the Government of

70) Sien hierbo Bl.85 e.v.

the territories later known as the High Commission Territories."⁷¹⁾ Daar is dus 'n verskil. Hy vra ook nou hoe Betsjoeanaland geïnkorporeer kon word, terwyl Rhodesië nooit ingelyf is nie.

Hy verwys verder na 'n toespraak van Sir Starr Jameson, voormalige eerste minister van die Kaapkolonie, gelewer in Salisbury op 22 Desember 1913, toe die moontlike inlywing van Rhodesië by die Unie ter sprake gekom het. Sir Jameson pleit vir die inlywing van Betsjoeanaland by Suid-Rhodesië sodat hulle 'n gebied kon hê wat byna so groot soos die Unie sou wees, en wys daarop dat inlywing van Rhodesië die verlies van identiteit ten gevolg sou hê. Uit die volgende woorde van die Koloniale sekretaris aan die eerste minister van die Unie lyk dit asof Engeland die gedagte lug dat Rhodesië wel 'n reg ten opsigte van Betsjoeanaland het:- „We do not wish to suggest that the principles underlying section 151 of the South Africa Act have been affected except in so far as a self-governing colony has a bearing on the future of, at any rate, part of the Bechuanaland Protectorate."⁷²⁾

Mnr. Godlonton verklaar nou dat Engeland sy magte sou oorskry, en die regte aan die „B.S.A.”-kompanie verkrag, indien Betsjoeanaland aan die Unie oorhandig word. Dit moet onthou word dat die kompanie nie net op kommersiële grondslag berus het nie, maar 'n konstitusionele Britse regeringsinstrument was. Die gedagte was dat die kompanie die belange van die inwoners sou behartig tot-dat die inwoners gereed was vir selfregering.⁷³⁾

71) Negotiations regarding the Transfer, Bl. 7.

72) Sien byvoegsel 4.

73) Vgl. Godlonton, W.A., The destiny of the Bechuanaland Protectorate, Bl. 2 e.v.

Dit kan Suid-Rhodesië wel nou doen, maar die vraag bestaan of Betsjoeanaland net so vinnig as Suid-Rhodesië vooruit gegaan het.

Dit lyk asof Engeland teen 1951 besef dat hulle nie kan bekostig om Suid-Afrika se kwaadwilligheid op die hals te haal nie, en van Suid-Rhodesië se aanspraak het derhalwe nie veel gekom nie. Indien Suid-Rhodesië wel sou geslaag het in hul poging is dit gladnie moeilik om te voorspel dat dit tot groot skeuring tussen Suid-Afrika, Engeland en Suid-Rhodesië aanleiding sou gegee het nie.⁷⁴⁾

Dr. Malan spreek in Augustus 1953 die hoop uit dat die probleem binne vyf jaar opgelos sou word „without any of the assurances which some were demanding that Africans should have a say in Southern African affairs⁷⁵⁾”. Dit is dus duidelik dat indien oordrag wel sou plaasvind die inwoners van Betsjoeanaland nie groter seggenskap in die Unie-parlement sou kry as wat die Unie-naturelle op daardie oomblik gehad het nie. Dit bemoeilik natuurlik die situasie.

In April 1954 loods Dr. Malan 'n mosie vir oordrag deur die parlement (73 teen 31) en senaat (22 teen 7) waarin hy aandring op 'n spoedige oordrag.⁷⁶⁾ Churchill verwerp weereens die besluit, en herhaal die vorige beloftes. Alhoewel daar geen sprake van oordrag was nie, kom Tshekedi Khama geweldig in opstand. In 'n pamflet

74) Ook Dr. Malan spreek sy misnoeë uit vgl. Otto, J.H., Die inlywing van die Britse protektorate by die Unie van Suid-Afrika, Bl. 270. Ook Die Volksblad, 5.10.53.

75) Soos aangehaal Commonwealth Survey, 26 Augustus 1953.

76) Vgl. Debatte van die Volksraad, Tweede sitting - elfde Parlement, 12 April tot 14 April 1954, Nasionale Handelsdrukkery Bpk., Elsie'srivier, 1954, Bl. 4094 e.v.

wat hy vir die Afrika-buro in London voorberei het, verklaar hy dat die tyd vir plaaslike, wetgewende en uitvoerende rade nou ryp was, want van al die Engelse gebiede was hulle ongeveer die enigste wat daarsonder was. Hy bepleit 'n beleid met groter politieke regte as die Unie-naturelle, en verklaar dat die lokale rade soos dit bestaan het niks verskil het van dit wat die Unie deur die wet op Bantoe-owerhede no. 68 van 1951 tot stand gebring het nie. Ters wanneer die status van Betsjoeanaland finaal bepaal is, sou al die probleme opgelos wees.⁷⁷⁾ Sy houding was veral teen Suid-Afrika gemik, en ons kan aanneem dat hy 'n groot groep van die bevolking verteenwoordig het. Dit lyk dus nie of die bevolking sou toestem nie.

Die bedreiging van ekonomiese sanksies deur Suid-Afrika het nog altyd vir Betsjoeanaland bestaan. Moreel sal dit egter verkeerd van die Suid-Afrikaanse regering wees om tot so 'n stap oor te gaan. Dit sou nie in ooreenstemming wees met die maatskapsgedagte nie. Mnr. Strijdom verklaar dan ook op 13 September 1955 in Bloemfontein, „Dit sou onvanpas, onverstandig en ongepaste wees om sanksies toe te pas teen einde die oorhandiging van die Protektorate af te dwing.“⁷⁸⁾

In 1956 woon mnr. Strijdom die Statebondskonferensie van eerste ministers by, en bring die oordrag weer ter sprake. Waar die eise op inlywing voor 1956 op sentiment en die tradisionele argumente van geografie en ekonomie berus het, begin daar nou 'n groter

77) Vgl. Stevens, R.P., Lesotho, Botswana and Swaziland, The Former High Commission Territories in Southern Africa, Bl. 137.

78) Soos aangehaal Scholtz, G.D., Die Republiek van Suid-Afrika en die Nuwe wêreld, Voortrekker Pers Epk., Johannesburg, 1962, Bl. 108.

realisme intree. Volgens die Tomlinson-verslag van 1954 was die insluiting nodig vir die suksesvolle deurvoering van die projek van tuislande.⁷⁹⁾ Die klem begin nou vanaf inlywing na samewerking verskuif. Dr. Verwoerd, toe minister van Bantoesake, verklaar in die Unieparlement gedurende Mei 1956 dat die insluiting van die gebiede nie basies essensieël is vir die deurvoering van die beleid van segregasie nie, maar dat die inwoners van Betsjoeanaland daarby sou baat.⁸⁰⁾ Dr. Verwoerd het nooit sentiment aan die vraagstuk gekoppel nie, en het nie met die Tomlinson-verslag ten opsigte van Betsjoeanaland saamgestem nie.⁸¹⁾

Die leiers in Suid-Afrika moes seker in 1959 ook al opmerk dat Engeland toe 'n positiewe beleidsrigting in Betsjoeanaland begin toepas het. Hier word veral gedink aan die aanstelling van Sir John Maud as Hoë Kommissaris in 1959 wat 'n voorstander van selfregering is, en wat dui op die aanvaarding van 'n meer definitiewe beleid.⁸²⁾ Die pogings tot inlywing by Suid-Afrika neem af.

Soos genoem, het Dr. Verwoerd nooit ten volle met die gedagte van inlywing saamgestem nie. In 1961 verwerp hy dit dan ook, en wys daarop dat die ekonomiese verwantskap tussen Betsjoeanaland en Suid-Afrika in elk geval van so 'n aard is dat Betsjoeanaland nie maklik los van Suid-Afrika kan bestaan nie.⁸³⁾ Hierdie noue

79) Vgl. Samevatting van die verslag van die Kommissie vir die Sosio-ekonomiese Ontwikkeling van die Bantoe-gebiede binne die Unie van Suid-Afrika (Tomlinson-verslag), 1954, Bl. 181, e.v.

80) Vgl. Hailey, Lord., The Republic of South Africa and the High Commission Territories, Bl. 94.

81) Vgl. Spence, J.E., Republic under Pressure. A Study of South African Foreign Policy, Bl. 90.

82) Vgl. Stevens, R.P., Lesotho, Botswana and Swaziland. The Former High Commission Territories in Southern Africa, Bl. 139.

83) Vgl. Spence, J.E., Republic under Pressure. A Study of South African Foreign Policy, Bl. 90.

ekonomiese bande, tesame met die onsekerheid van Engeland oor die toekoms van Betsjoeanaland, laat Suid-Afrika 'n sekere mate van houvas oor Brittanje kry. 'n Aanval van Engeland kon Suid-Afrika dwing tot die opsegging van die Republiek se belange in Betsjoeanaland. Dit kon Engeland nie bekostig 'nie, want selfs in die vyftigerjare het Brittanje ekonomiese probleme ondervind. Betsjoeanaland was een van die faktore wat bygedra het tot die meer gematigde houding van Engeland teenoor Suid-Afrika.

Dit is teen hierdie agtergrond dat Dr. Verwoerd se gedagte van 'n gemeenskapsmark vir Suidelike Afrika tot stand kom. Suid-Afrika sal in hierdie gemeenskapsmark ekonomiese voordele aan goedgesinde buurstate lewer in ruil vir 'n vriendelike houding. Dr. Verwoerd wys veral op die feit, dat van die afrikalande, ook Betsjoeanaland, as ontsnaproete deur politieke vlugtelinge gebruik word wat dan as opgeleide saboteurs terugkeer.⁸⁴⁾

Dr. Verwoerd besef ook sekerlik toe dat oordrag nooit sou plaasvind nie, want die hoofmanne was nog steeds teen inlywing. Khama III het tot met sy dood in 1923 net aan Engeland getrouheid beloof en was absoluut teen inkorporasie by die Unie. Sy opvolger Sekgoma II (1923-25) het 'n definitiewe antwoord aan die Unie gegee „We are a contented people, not like those under the Union Government We strongly oppose any effort to include the Bamangwato reserve in the Union.”⁸⁵⁾ Tshekedi Khama se antagonisme teenoor Suid-Afrika kom duidelik tevoorskyn uit sy hande-

84) Vgl. Spence, J.E., a.w., Bl. 94.

85) Soos aangehaal Benson, M., Tshekedi Khama, Bl.45.

linge en die memorandum wat hy aan die Engelse regering voorlê.⁸⁶⁾ Van belang is die uitlating van Seretse Khama dat selfs absorbering deur Suid-Rhodesië verkiesliker is as inlywing by die Unie.⁸⁷⁾

Suid-Afrika stap in 1962 uit die Statebond, maar Dr. Verwoerd verklaar dat dit nie die betrekkinge met Betsjoeanaland sal verander nie. Hy wys egter daarop dat die betrekkinge teenoor Betsjoeanaland in die toekoms gebaseer sal word op die veronderstelling dat die protektoraat 'n vreemde moondheid is, omdat hy waarskynlik beseft het dat die gebied wetlik vir Suid-Afrika verlore was. Paspoorste word nou benodig om die grens oor te steek. In 1962 is aan die inwoners van Betsjoeanaland die geleentheid gegee om binne 'n jaar te besluit watter burgerskap hulle wou aanvaar. Die blanke verteenwoordigers van Betsjoeanaland het Britse burgerskap verkies, maar Dr. Molema, 'n nie-blanke lid van die wetgewende vergadering het om Suid-Afrikaanse burgerskap gevra. Ontevredenheid ontstaan onder die nie-blankes van die drie Hoë Kommissarisgebiede omdat Sir John Maud 'n dubbele rol moes vertolk. Eersyds was hy Britse ambassadeur in Suid-Afrika, en moes hy as gevolg van Brittanje se ekonomiese posisie goeie betrekkinge met Suid-Afrika handhaaf. Aan die ander kant moes hy, as Hoë Kommissaris, die drie gebiede se belange bevorder terwyl hy in 'n vyandelike kamp gebly het. Hy het in 'n baie netelige posisie verkeer wanneer die inwoners van Betsjoeanaland hom beskuldig dat hy Brits-Suid-Afrikaanse belange bo die van die protektoraat gestel het.⁸⁸⁾

86) Sien hierbo Bl. 144.

87) Vgl. Daily Express, 28 Februarie 1962.

88) Vgl. Halpern, J.H., South Africa's Hostages. Basutoland, Bechuanaland and Swaziland, Bl. 110.

Eise om die onafhanklikheid van die Hoë Kommissaris-gebiede word nou gestel. In 1962 kom die „Pan-African Freedom Movement" (PAFMECSA) te Addis Ababa bymekaar en eis onafhanklikheid vir die Hoë Kommissaris-gebiede.⁸⁹⁾ Wat egter nie deur die inwoners van die protektoraat besef is nie, was dat die militante bewegings en partye se doelwit die vernietiging van tradisionele naturelle owerhede was. Die probleem bestaan ook vir die leiers van Betsjoeanaland hoe om hul volk tot politieke onafhanklikheid te lei, sonder om Suid-Afrika se gramskap op die hals te haal.

Die gedagte dat Suid-Afrika 'n imperialistiese beleid gevolg het, vloei uit die pogings vir inkorporasie vanaf 1910. Dr. Verwoerd verklaar egter in September 1962 op die kongres van die Nasionale party van Transvaal, dat inlywing nie meer praktiese politiek was nie.⁹⁰⁾ Op 3 September 1963 maak hy op dieselfde kongres 'n verdere verklaring. Hy sien 'n oornamie op dieselfde riglyne as wat in die Transkei toegepas is. Die Hoë Kommissaris-gebiede sou demokratiese state gemaak word wat nie deur klein outoriêre groepe regeer word nie. Die beginsel van veelrassigheid sou verwyder word, en die grensindustrieë ingevoer word. Dr. Verwoerd verklaar verder dat gebiede in Betsjoeanaland wat eintlik by Suid-Afrika hoort, verruil sou word vir Suid-Afrikaanse gebiede wat by Betsjoeanaland hoort.⁹¹⁾ Hy

89) Vgl. Hailey, Lord., The Republic of South Africa and the High Commission Territories, Bl. 103.

90) Vgl. Lawrie, G.G., South Africa's World Position, The Journal of Modern African Studies, Vol. 2, no.2, Maart 1964, Bl. 44.

91) Hier dink hy hoogs waarskynlik aan Betsjoeanastamme wat in twee gesny is. In die Suid-ooste van Betsjoeanaland is 'n deel van die Bakgatla-stam, bv. afgesny deur die Suid-Afrikaanse grens. Ook word die Barolongs deur die Suidgrens geskei.

daag Brittanje ook uit om 'n verkiesing te hou.⁹²⁾ Ons let daarop dat Dr. Verwoerd 'n bedekte waarskuwing gerig het:- „If they decide to go their own way, in growing isolation, so well and good“⁹³⁾

Hierdie verklaring van Dr. Verwoerd is grootliks deur die wêreldpers verdraai sodat Suid-Afrika daarna weer aangeval word as gevolg van sy „imperialistiese“ strewe, terwyl die werklike gedagte, naamlik afsonderlike ontwikkeling met uiteindelijke onafhanklikheid verswyg is. Die pers het selfs aandag gegee aan die moontlikheid van 'n militêre oorname deur Suid-Afrika. Dit lyk asof verskeie lande hul hoop daarop gevestig het, sodat met 'n internasionale aksie teen Suid-Afrika begin kon word. 'n Onderliggende rede vir Engeland se protes was dat ontwikkeling onder Suid-Afrika moontlik vinniger sou voortgaan as wat dit die geval onder Engelse administrasie was. Dit sou Engeland in 'n swak lig stel. Suid-Afrika het gevoel dat indien hulle die geleentheid kon kry om Betsjoeanaland tot onafhanklikheid te lei, dit die opregtheid van hul beleid van afsonderlike ontwikkeling sou bewys.⁹⁴⁾

Die geweldige reaksie op Dr. Verwoerd se aanbod het hom egter daartoe gedwing om te verklaar dat hy maar net 'n suggestie gemaak het, en nooit werklike samesprekings in die rigting gevoer het nie. Dit lyk asof die antagonistiese Britse publieke opinie teen inkorporasie die regeringsoptrede in 'n groot mate bepaal het.

92) Vgl. Munger, E.S., Bechuanaland. Pan-African outpost or Bantu Homeland?, Bl. 79 e.v.

93) Soos aangehaal Halpern, J.H., South Africa's Hostages. Basutoland, Bechuanaland and Swaziland, Bl. 343.

94) Vgl. Munger, E.S., Bechuanaland. Pan-African outpost on Bantu Homeland?, Bl. 81 e.v.

In Julie 1963 het die spesiale komitee vir kolonialisme van die V.V.O. voorgestel dat 'n verklaring van Suid-Afrika verkry moes word dat hulle geen gedagte gehad het om die protektoraat te annekseer nie. Die komitee wys daarop dat Betsjoeanaland, na onafhanklikheid, geen vrees teenoor Suid-Afrika hoef te koester nie, want Betsjoeanaland sou al die regte, soos in die Handves van die V.V.O. teen buitelandse aanvalle geniet.⁹⁵⁾

Suid-Afrika besef dat onafhanklikheid vir Betsjoeanaland 'n onafwendbare feit was, en wend geen verdere pogings tot inlywing aan nie. Daar word nou probeer om beter betrekkings te bewerkstellig om so die toekoms te verseker. Tog verklaar Dr. Verwoerd op 5 Junie 1964 in die Senaat dat rus en vrede alleen verkry sou word, indien sy plan van inlywing gevolg word. Solank Engeland die mag in die hande het, sou Betsjoeanaland vyandig teenoor Suid-Afrika staan. Weereens rig hy die waarskuwing dat die probleme uitgestryk moes word -- anders sou die gebied die ekonomiese gevolge moes dra.⁹⁶⁾ Die gevolg was 'n meer passiewe houding teenoor Suid-Afrika.⁹⁷⁾

Indien ons die argumente van alle kante bestudeer, besef ons dat Suid-Afrika wel genoegsame rede het om ontevrede te voel. Engeland het nooit waarborg vir oordrag aan Suid-Afrika gegee nie, maar dit het tog altyd gelyk asof oordrag op 'n „geskikte” tyd sou

95) Vgl. Spence, J.E., Republic under Pressure. A Study of South African Foreign Policy, Bl. 98.

96) Vgl. Debatte van die Senaat, Vierde sessie - eerste Senaat, 2 Junie tot 5 Junie 1964, Nasionale Handelsdrukkery, Bpk., Elsie'srivier, 1964, Bl. 4906 e.v.

97) Vgl. Halpern, J.H., South Africa's Hostages. Basutoland, Bechuanaland and Swaziland, Bl. 435 e.v.

plaasvind. Dit het egter nooit werklikheid geword nie. Miskien is dit in Suid-Afrika se voordeel, want sy eie naturelle-vraagstuk sou groter wees, en die internasionale druk feller.

Ons wil net baie kortliks die Britse en Suid-Afrikaanse argumente teen en vir oordrag noem. Ngeland het veral drie redes vir hulle weiering aangevoer. Eerstens die wetlike argument wat berus op artikel 151 van die Suid-Afrikawet, dit wil sê „The King may transfer“. Dit is gladnie bindend nie. Tweedens moes die inwoners van Betsjoeanaland hul toestemming gee, terwyl die Britse parlement se mening verkry moes word. Laastens sou die Britse publiek nie bereid wees om die oordrag te aanvaar nie, as gevolg van Suid-Afrika se rasse-beleid.⁹⁸⁾

Suid-Afrika se eis kan in verskeie hoofpunte saamgevat word wat ons in 'n latere hoofstuk meer volledig behandel.⁹⁹⁾ Onder die historiese eis word geargumenteer dat die doel van artikel 151 tog maar was dat die gebied oorgedra moes word. Geografies val Betsjoeanaland binne Suid-Afrika, terwyl dit op die gebied van militêre veiligheid 'n blinde kol in Suid-Afrika se verdedigingsnetwerk skeep. Ten opsigte van binnelandse beveiliging word die klem op kommunistiese insypeling, en die feit dat politieke vlugtelinge deur Betsjoeanaland ontsnap, gelê. Ekonomiese oorweginge is een van die belangrikste dryfvere, omdat Betsjoeanaland op 'n verskeidenheid gebiede nie in staat is om sonder Suid-Afrika se hulp voort te gaan nie. Laastens sal die

98) Vgl. Barker, W.E., South Africa's six-Point Claim to the Protectorates, Tydskrif vir Rasse-Aangeleenthede, Vo. 8, no.1, Oktober 1956, bl. 20.

99) Sien hoofstuk V.

welvaart van die inwoners op ekonomiese, opvoedkundige en gesondheidsgebied verbeter, terwyl hulle ook sal baat ten opsigte van lone, belastings en politieke regte.¹⁰⁰⁾

2. Clausula rebus sic stantibus

Ten slotte wil ons net graag wys op 'n probleem wat ontstaan het toe Suid-Afrika 'n republiek geword het.

Deur die aanname van die Suid-Afrikawet no. 32 van 1961 (Republikeinse grondwet) is die hele Suid-Afrikawet van 1909 herroep, behalwe afdelings 56, 115, 150 en die skedule tot die wet. Vir hierdie studie het ons hierbo telkens na artikel 150, 151 en die skedule verwys.¹⁰¹⁾

In die laaste artikel (25) van die skedule word bepaal dat enige wysiging van die bylae vir die goedkeuring van Sy Majesteit voorbehou word, en Betsjoeana-land alleen met die Koning se toestemming by Suid-Afrika ingelyf kan word. Aangesien hierdie bepaling nog steeds deel van ons reg uitmaak, skyn dit asof voorbehouding van die Koning in dié een geval nog vereis word, ten spyte van die feit dat Suid-Afrika 'n republiek geword het.¹⁰²⁾ Dit skep natuurlik vir sowel Suid-Afrika as Engeland probleme wat vergroot word na Botswana se onafhanklikheid, want uit die Suid-Afrikawet van 1961 lyk dit asof Botswana met goedkeuring van die Koning en regering by Suid-Afrika ingelyf kon word. Dit is natuurlik onmoontlik.

100) Vgl. Barker, W.E., South Africa's six-Point Claim to the Protectorates, Tydskrif vir Rasse-Aangeleenthede, Vol. 8, no. 1, Oktober 1956, Bl. 28 e.v.

101) Sien hierbo Bl. 20.

102) Vgl. Schmidt, C.W.H., Die grondwet van die Republiek van Suid-Afrika Wet no. 32 van 1961, Tydskrif vir Hedendaagse Romeins-Hollandse Reg, Jrg. 25, no. 1, Februarie 1962, Bl. 44.

Die vraagstuk word dus nou 'n Volkeregtelike probleem wat op die beginsel van Clausula rebus sic stantibus berus. Hieronder word verstaan dat in elke verdrag 'n stilswyende bepaling of klousule opgeneem is dat die verdrag slegs sal geld solank die bestaande toestand van sake wat aanleiding tot die verdrag gegee het, voortbestaan. Sou dit ophou om te bestaan, vervall die verdrag. Wanneer 'n groot verandering dus plaasvind, is die verdrag nie meer geldig nie en bind dit geen party nie.¹⁰³⁾ C.W.H. Schmidt wys daarop dat artikel 150 eintlik 'n verdrag is, alhoewel dit die vorm van 'n staatsregtelike reëling gekry het.¹⁰⁴⁾ Die rede hiervoor is dat ons in artikel 150 nie te doen het met die bevoegdhede en funksionering van owerheidsorgane nie, maar met die moontlike inlywing van Britse gebiede, en ook omdat die Koning in 1909 nie 'n verdrag met homself kon sluit nie.¹⁰⁵⁾ Die saak moet dus vanuit die Staatsreg na die Volkereg geneem word.

Daar bestaan egter geen aangehaalde hofsaak waar die toepassing van die leerstuk van rebus sic stantibus deur beide partye erken is nie.¹⁰⁶⁾ Tog word dit

103) Vgl. Brierly, J.L., The Law of Nations, Bl. 335.

104) Vgl. Schmidt, C.W.H., Die grondwet van die Republiek van Suid-Afrika et no. 32 van 1961, Tydskrif vir Hedendaagse Romeins-Hollandse Reg, Jrg. 25, no. 1, Februarie 1962, Bl. 44.

105) 'n Verdere aanduiding hiervan is dat die Koning nie die advies van die Suid-Afrikaanse ministers in hierdie saak aanvaar nie, en die Britse regering het aangedui dat hulle die inwoners sou raadpleeg. Vgl. Schmidt, C.W.H., a.w. Bl. 45.

106) 'n Voorbeeld van die toepassing van die leerstuk was die eensydige opsegging deur Rusland op 31 Oktober 1870 van die neutralisasie van die Swartsee wat Rusland opgelê is na die Krim-oorlog. Vgl. Schwarzenberger, G., International Law, 3de uitgawe Stevens and Sons Ltd., London, 1957, Bl. 545. Ons let daarop dat die wettigheid van die leerstuk van rebus sic stantibus by die Verdrag van Versailles erken word, maar dat die eensydige toepassing daarvan verwerp is.

redelik duidelik gedefinieer. Ons let egter daarop dat elke verandering van omstandighede nie 'n einde sal maak aan die verantwoordelikhede van 'n verdrag nie, maar alleenlik die verdwyning van die basis (foundation) waarop dit berus, „or , the treaty is ended because we can infer from its terms that the parties, though they have not said expressly what was to happen in the event which has occurred, would, if they had foreseen it, have said that the treaty ought to lapse.”¹⁰⁷⁾ Die vraag duik nou op of Engeland in 1909 sou gevoel het dat die verdrag vandag moes verval, indien hulle vooruit sou kon weet van die Republiek van Suid-Afrika en Botswana se onafhanklikheidswording. Hoogs waarskynlik sou dit die geval gewees het, en sou die probleem opgelos gewees het. Die gevaar van hierdie leerstuk is dat, in die afwesigheid van 'n onpartydige liggaam wat uitspraak lewer, die betrokke staat in elk geval moet besluit of 'n belangrike verandering in die omstandighede 'n eis om die opheffing van 'n verdragsverpligting regverdig. Die leerstuk kan misbruik word en dit wat 'n werklikheid ongeregverdigde skending van verdrae is, kan agter 'n mantel van regverdigheid verberg word. Dit is egter hoogs onwaarskynlik dat Suid-Afrika of Engeland die leerstuk sal misbruik, omdat dit tot niemand se voordeel sal strek nie.

Volgens E. Kahn is die insluiting van artikel 150 en die skedule meer van simboliese betekenis. Wanneer ons hierdie artikels beskou, lyk dit asof „the fleeting appearance of life is given to something that died a

107) Vgl. Brierly, J.L., The Law of Nations, Bl. 336.

long time ago."¹⁰⁸⁾ Dr. Verwoerd het tog immers duidelik daarop gewys dat daar van inkorporasie geen sprake meer is nie.¹⁰⁹⁾ Selfs al sou bogenoemde redenasies ontken word, word die voorbehoudsvereiste vir die Engelse Koning tog op geldige wyse deur die 1961-Grondwet verwyder. Voorbehoud is dan deel van ons interne staatsreg, en die voorbehoud is dan vir die Koning as staatshoof van Suid-Afrika en nie van Engeland nie. Nou is die President in elk geval staatshoof waar die Koning dit vroeër was.¹¹⁰⁾

Met die onafhanklikheidswording van Swaziland stap die laaste van die drie Hoë Kommissaris-gebiede onder die mantel van Engeland uit. Al drie die gebiede is dus onafhanklik en die artikels eintlik van geen waarde is nie.

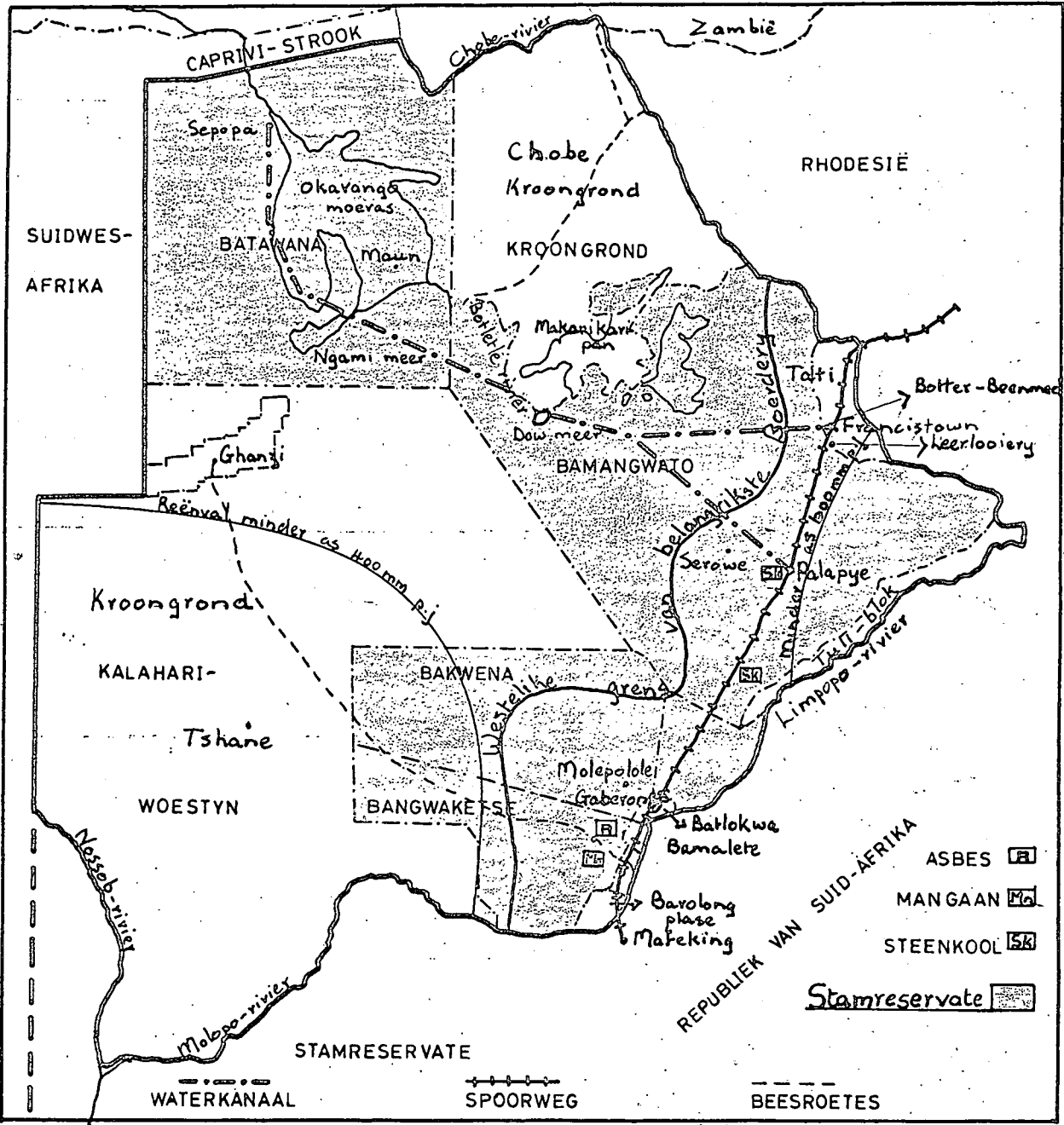
Dit lyk dus asof daar op die oomblik geen probleem bestaan nie, alhoewel artikel 150 en die skedule in die Suid-Afrikaanse grondwet opgeneem is.

108) Kahn E., The new constitution. Being a supplement to the Union of South Africa: The development of its laws and constitution, Juta and Co. Ltd., Wynberg, 1962, Bl. 14.

109) Sien hierbo Fl. 152.

110) Vgl. Schmidt, C.W.H., Die grondwet van die Republiek van Suid-Afrika, Wet no. 32 van 1961, Tydskrif vir Hedendaagse Romeins-Hollandse Reg, Jrg. 25, no. 1, Februarie 1962, Bl. 45.

BOTSWANA

HOOFSTUK V

DIE TUSSENSTAATLIKE BETREKKINGE VAN DIE
REPUBLIEK VAN BOTSWANA

Botswana staan vandag in konfrontasie met meer as een buitelandse mag, wat daartoe lei dat haar beleid op 'n kriskras lyn deurgevoer word. Die belangrikste magte is die Pan-Afrikanisme wat in Afrika al groter invloed uitoefen, die kommunisme wat nie so suksesvol is nie, die Weste, met die V.S.A. as leier, wat die kommunisme teenstaan, en Suid-Afrika wat op internasionale vlak nog nie baie groot invloed uitoefen nie, maar ten opsigte van Botswana in 'n magsposisie is. Laastens, is daar die opkomende nasionale gevoel in Botswana wat kan lei tot 'n beleidsrigting wat heeltemal onafhanklik staan. Dit kom veral tevoorskyn as gevolg van buitelandse opleiding, 'n groter kennis van die buitewêreld, en die besef van hul onderontwikkelde ekonomie wat alleen deur eenheidsopptrede opgebou kan word. Die onderskeie politieke partye probeer alles in hul vermoë doen om die nasionale gevoel in Botswana aan te wakker, maar ongelukkig is die leiding wat gegee word nie in dieselfde rigting nie, en dit kan tot onsekerheid by die bevolking aanleiding gee.

1. Die betrekkinge met die Republiek van Suid-Afrika

Suid-Afrika het voor die onafhanklikheid teenoor Botswana in 'n driehoekige konfrontasie, naamlik Suid-Afrika - Engeland - Botswana, gestaan.¹⁾ Na onafhanklikheid en die verdwyning van Brittanje as mag in Suider-Afrika staan Suid-Afrika en Botswana ^{onbemiddel} ~~lyn~~ teenoor mekaar, met eers⁵genoemde in die magsposisie. Alhoewel

1 Vgl. Spence, J.E., Republic under Pressure. A study of South African Foreign Policy, Bl. 89-90.

Botswana in 'n moeilike posisie verkeer, weier hy tot dusver om 'n definitiewe hand van vriendskap na Suid-Afrika uit te steek, en verkies om 'n beleid van neutraliteit te volg. Hulle gaan tog sover om Suid-Afrika ietwat op die vingers te tik in 'n verklaring wat lui dat Botswana weier om die prooi van groter lande ten opsigte van wêreldopinie te word.²⁾ Die agterdog teenoor Suid-Afrika bly egter bestaan, en Botswana is partykeer bang om selfs met onderhandelings te begin. Tshedeki Khama sit hierdie diepgewortelde antipatie netjies uiteen, alhoewel hy dit spesifiek op die kwessie van oordrag van toepassing gemaak het.³⁾ Hy wys daarop dat daar van die vroegste tye af al by samesprekings die tendens bestaan dat Botswana, as swakste party, maar net agterna gesleep word met Suid-Afrika in die leidende posisie. Die bevolking van Botswana is nog steeds bevrees dat dit met hulle kan gebeur.

Omdat Botswana en Suid-Afrika op verskeie terreine nou met mekaar verbind is, kan hul interstaatlike betrekkinge gerig, en tot 'n groot mate deur faktore bepaal word, waarin die Republiek van Suid-Afrika die dominante posisie beklee.

Ons hanteer vervolgens die verskillende faktore wat die betrekkinge tussen die twee lande bepaal.

A. Die Historiese aspekte

Die historiese eis van Suid-Afrika, dat die gewese protektoraat onder artikel 151 van die Unie-grondwet aan hulle oorhandig sal word,⁴⁾ en die wyse waarop

2) Vgl. Munger, E.S., Bechuanaland. Pan-African outpost or Bantu Homeland?, Bl. 84.

3) Vgl. Khama, T., Bechuanaland and South Africa, An African Bureau Publication, Grange Press, Sussex, 1955, Bl. 1 e.v.

4) Sien Hoofstuk Vier.

Brittanje ⁵⁾ haar beloftes ontduik het, het 'n bitter nasmaak in die monde van die Suid-Afrikaanse leiers gelaat. So intens was die gevoel dat meer as een Suid-Afrikaanse eerste minister dreigemente geuiter het dat betrekkinge moontlik verbreek sou word, en dat Botswana dan die gevolg self sal moes dra.⁵⁾ Ook het die antagonistiese houding van die bevolking van Botswana bygedra tot die kwade gevoelens. Ons dink veral aan Tshekedi Khama wat alles in sy vermoë gedoen het om die Suid-Afrikaanse regering in 'n slegte lig te stel, en om sodoende te verhoed dat die oordrag plaasvind.⁶⁾

Soos hierbo aangedui, was die vraagstuk van oordrag meer as vyftig jaar in die sentrum van die betrekkinge tussen Suid-Afrika en Brittanje, waar Botswana se toekoms die pion op die skaakbord was. Met die onafhanklikheid van Botswana is hierdie vraagstuk opgelos, terwyl Suid-Afrika nooit enige dank ontvang het vir die ekonomiese en ander toegewings gedoen in belang van oordrag nie. Vandag is dit nie meer die basis waarop die interstaatlike betrekkinge berus nie, en is artikel 151 in ons grondwet nutteloos en kan gerus verwyder word.

B. Die Geografiese aspekte en Ekonomiese vervlegting

Die geografiese faktore is egter meer ^{veel} ~~veel~~ in die bepaling van die tussenstaatlike betrekkinge. Botswana se landsgebied strek vanaf sy mees noordelike punt ongeveer vyftien myl noord van 18° S.B., tot by 26° 50' S.B. Op sy wydste strek die gebied oor nege grade, naamlik vanaf 20° O.B. tot ongeveer 29° 20' O.B. Die gemiddelde hoogte bo seespieël is ongeveer 3,300 voet,⁷⁾ en

5) Sien hierbo Bl.138 en 156

6) Sien hierbo Bl.136 en 144.

7) Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 195.

die oppervlakte word bereken op ongeveer 275,000 vk. myl.⁸⁾ Aan die noorde vloei die Zambesi en aan die suide die Molopo. Aan die suide en ooste lê Suid-Afrika. Aan die weste lê die woestyngebied van Suidwes-Afrika terwyl die gebied aan die noorde deur die Caprivi-strook geknyptang word. Botswana is dus byna heeltemal deur Suid-Afrika omring. Aan die noord ooste lê Rhodesië wat noue betrekkinge met Suid-Afrika handhaaf. Die enigste deurgang wat Botswana na sy noordelike buurstate het, is 'n strook land waar sy noordelike grens die Zambesi raak. Dit is 'n strook land van ongeveer 500 treë waardeur Botswana vir Zambië kan kontak. As dit nie vir hierdie onbeduidende stukkie grond was nie, sou Botswana heeltemal afgesny gewees het van die swart state wat vyandig teenoor Suid-Afrika staan en sou Suid-Afrika strategies in nog 'n veel beter posisie gewees het.

Geografies beoordeel, het Botswana dus eintlik geen bestaansreg nie, en is die natuurlike geografiese eenheid deur politieke faktore geskei. 'n Mens kan nie help om jou die vraag af te vra wat een van die ander groot moondhede se houding sou wees, indien so'n groot gebied in sy midde onafhanklik bestaan het nie. Hierdie vraag is ook al deur Suid-Afrikaanse eerste ministers gestel.⁹⁾

Hierdie staat binne die grense van 'n ander staat is egter nou al deur Suid-Afrikaners aanvaar, en hulle het geleer om daarmee saam te leef en te berus.

8) Vgl. Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories, Bl.149. Die grootte van Botswana se aangrensende gebiede is as volg. S.W.A. 317,725 vk. myl, Kaap-provinsie 277,113 vk. myl, Transvaal 110,450 vk. myl, Rhodesië 150,333 vk.myl. Volgens die jongste opmetings is die grootte van Botswana 276,667 vk. myl.

9) Sien hierbo Bl. 145.

Suid-Afrika is in die gelukkige posisie dat hulle, in tyd van oorlog, 'n knyptangbeweging op Botswana kan uitvoer waarteen die gebied magteloos sal staan. Botswana bevind hom grootliks in 'n posisie van 'n enklave sonder 'n hawe of werklike kontakpunt met ^{sy} ~~haar~~ bondgenote.

Die ekonomiese vervlegtheid van Botswana met Suid-Afrika is die mees dinamiese faktor wat Botswana se optrede bepaal en vereis dus ons meer volledige aandag. Vanaf die totstandkoming van die protektoraat in die vorige eeu, kon Botswana nog nooit sonder Suid-Afrika se hulp voortbestaan nie, en hierdie hulp is slegs in uitsonderlike gevalle geweier. Suid-Afrika het dus die maatskapsgedagte van naasbestaan sover moontlik nagekom, en natuurlik steeds in gedagte gehou dat, met die oog op inlywing, hy eintlik besig is om homself te help.

Indien 'n mens 'n blik op die binnelandse geografie van Botswana werp, is dit duidelik waarop die gebied ekonomies onderontwikkeld is. Dit is 'n land van kontraste en die reënval wissel van 'n woestynneerslag in die Kalahari tot 27 duim in die noorde. In die ooste is 'n Savanna-veld met reënval van $\pm$ 20 duim, waar meesal blankes woonagtig is, saam met stamme soos die Bakwena, Bangwaketse en Bamangwato. In die weste kry ons die Kalahariwoestyn wat, behalwe vir sy watertekort, tog oordek is met gras en bome. Bo in die noorde is water meer volop en kry ons die Okavango-moeras en die Ngamimeer.¹⁰⁾ Min riviere word aangetref. In die ooste is daar die Ngotwane- en Shashi-riviere wat gedurende die reënseisoen in die Limpopo vloei. In die sentrale

10) Vgl. Britse Inligtingsdiens, Land of Opportunity. Basutoland, Bechuanaland Protectorate, Swaziland, Bl. 17 e.v.

en suidelike gedeelte het die Molopo-, Nosop- en Oupriviëre vroeër jare gevloei. Die enigste redelik standhoudende riviere tref ons in die noorde aan by name die Okavango, Chobe en Zambesi. Hier word van die grootste moerasse in Suidelike en Sentraal-Afrika aangetref, en daar is reeds voorgestel dat dit vir besproeiing gebruik word. So vroeg as 1949 verklaar Prof. J.H. Wellington, "Two million to three million acres of Swampland await drainage and development..... (what could be) a great food producing area.... (is) now only the playground of crocodiles, hippos and fish-hawk. There seems to be no other place in Africa where so much agricultural development is possible at so little cost."¹¹⁾ Botswana het egter net nie die finansiële middele om so iets aan te pak nie. Daar kan dus verstaan word dat die waternood groot is, en al wat tot dusver deur die regering gedoen is, was om 'n aantal boorgate te sink waar pompstasies opgerig is.¹²⁾

Die winters is gematigd, maar die somers straf, en in die noorde kom dan ook heelwat gevalle van malaria en slaapsiekte voor. Gedurende die wintermaande is die statte vol, maar in die somer gaan die mans na die vee-poste of na Suid-Afrika.

In 'n studie deur F. Debenham behandel hy die moontlikheid van ontwikkeling in ooreenstemming met die verslae van twee groepe wat in 1949 en 1950 deur die Koloniale ontwikkelingskorporasie daarheen gestuur is, en waarvan hy 1950 self die leier was. Hy kom tot die gevolgtrekking dat daar in die noordooste en

11) Soos aangehaal Stevens, R.P., Lesotho, Botswana and Swaziland, Bl. 161-2.

12) Daar is ook besproeiing-skemas by Mogobane en Kanye.

suidweste veral met beeste geboer kan word, indien genoeg water voorsien kan word. Die Okavango-gebied het die grootste moontlikheid, maar indien 'n skema daar nie met groot ywer en genoeg geld aangepak word nie, sal dit 'n mislukking wees.¹³⁾

Van die minerale in Botswana is daar nog nie veel bekend nie, alhoewel Botswana binne die gebied val wat die rykste in sekere strategiese minerale is. Goud is vroeër jare al ontdek, terwyl silwer-neerslae ook gevind is. Geologiese opnames het aanduidings gegee van kalksteen, asbes, antimoon, chroom, koper, yster, kio-
niet en lood.¹⁴⁾

Dit lyk asof daar genoeg steenkool van die Karoo-are, (dit wil sê lae- en mediumgraad met stoomwekkende krag) in die Bamangwato-stamlande is. Antrasiet is egter nog nie in voldoende hoeveelhede gevind nie.¹⁵⁾

Die „Rhodesiese Trust Eksplorasië Maatskappy, die „Standard Vakuum Olie Maatskappy van Suid-Afrika" en „De Beers" stel belang in die minerale rykdom van Botswana. Dit is dus moontlik dat mynwese nog 'n groot ekonomiese faktor kan word.¹⁶⁾

13) Vgl. Debenham, F, Development in Bechuanaland, Bl. 1 e.v.

14) In 1959 voer Botswana die volgende minerale uit:

	Hoeveelheid	Waarde
Mangaan (klein)	15,905	£ 92,004
Goud (ons)	198	2,434
Silwer (ons)	42	13
Asbes (klein)	1,112	95,268
		£ 189,719

Vgl. Offisiële Jaarboek van die Unie, Basoetoland, Betsjoeanaland-Protectoraat en Swaziland, No.30, 1960, Bl.682

15) Vgl. Boocock, C., Mineral Resources of the Bechuanaland Protectorate, Bl. 400.

16) Vgl. Stevens, R.P., Lesotho, Botswana and Swaziland, Bl. 163.

In 1967 is ook aangekondig dat nikkel- en koper-neerslae in Botswana gevind is. „Anglo-American" is terselfdertyd besig om by Palapye en Mamabula na steenkool te soek, terwyl hulle ook 'n Kimberlietpyp by Letlhekane, ongeveer 120 myl wes van Francistown, vir diamante ondersoek.¹⁷⁾

Die bevolking is wydverspreid en die opvoedkundige instellings so gebrekkig dat dit die ekonomiese vooruitgang geweldig strem.¹⁸⁾

Die opvoedkundige sisteem vergelyk swak met die moderne vereistes wat gestel word. Van die 160,000 - 200,000 kinders van skoolgaande ouderdom was daar in 1962 ^{slegs} ~~alleenlik~~ 46,300 in die skool. Die enigste nabygeleë ^{Bantoe} ~~universiteit~~ is in Lesotho, terwyl studente ook by Fort Hare en die Universiteit van Suid-Afrika kan inskryf. Hierdie tekort skep 'n groot probleem, want die moderne lewe eis al meer ontwikkelde leiers. Ook mediese dienste is beperk, soos gesien kan word uit die feit dat daar in 1962 maar akkomodasie vir 200 betalende

17) Vgl. The Friend, 30 November 1967.

18) Hier volg 'n tabel wat die bevolkingsgroei vanaf 1911 duidelik uitbrei.

	Blank	Bantoe	Asiaat	Kleurling	Totaal
1911	1,692 (1.3%)	123,303 (98.4%)	-	355 (.3%)	125,350
1936	1,899 (.7%)	160,064 (97.9%)	66	3,727 (1.4%)	265,756
1955	2,659 (.7%)	372,276	116	1,109 (.3%)	375,940

Vgl. Offisiële Jaarboek van die Unie van Suid-Afrika, no. 27, 1952-3, Bl.1311.

Volgens 'n sensus-opname vir 1964 is daar 510,000 bantoes, 24,000 boesmans, 4,000 blankes en 2,000 asiate. Vgl. Jansen, J.P., Ons arm, belangrike buurman: Botswana, Die Huisgenoot, 7 Oktober 1966.

en 1,000 nie-betalende pasiënte was.¹⁹⁾

Op landboungebied is daar in Botswana nog nie veel uitgerig nie, veral as gevolg van die tekort aan water, sodat slegs 5% van die beskikbare grond gebruik word. Beeste is die belangrikste uitvoerproduk en lewer ongeveer 70-90% van die totaal. Daar is 'n romery, beenmeel- en seepfabriek en leerlooierij opgerig, terwyl daar in 1954 'n abbattoir by Lobatsi gebou is wat 80-90% van die karkasse vir uitvoer hanteer.²⁰⁾

Botswana se ekonomie is baie swak, en Suid-Afrika verskaf op verskillende terreine hulp. Op administratiewe terrein is veral baie gedoen voordat die hoofkwartier van Mafeking na Gaberones verskuif is.

Op landbou, geologiese en biologiese gebied word baie hulp verskaf, soos die bestudering en kontrolering van veesiektes deur Onderstepoort. Ook word daar gehelp met ekologiese studies, terwyl hul mynwese geweldig baat by die hulp wat Suid-Afrikaanse geoloë bied. Samewerking vind plaas op die gebied van gronderosie, visserij en bek- en klouseer. Vir die uitvoer van heeste is Suid-Afrika ook van groot waarde, alhoewel daar reeds in 1933 gedink is dat Walvisbaai die natuurlike uitlaatklep vir Ghanzi sowel as Ngami-land is.²¹⁾ Gedurende Februarie 1968 het 'n span van vyf landbou-

-
- 19) Vgl. Stevens, R.P., Lesotho, Botswana and Swaziland, Bl. 164. In 1967 was daar ongeveer 2.8 beddens vir elke 1000 van die bevolking. Vgl. Information Service of Botswana. The facts about Botswana, New Commonwealth, no. 4, April 1968, Bl. 140.
- 20) Vgl. Stevens, R.P., Lesotho, Botswana and Swaziland, Bl. 165 e.v.
- 21) Vgl. Verslag van die byeenkoms van die Europese Adviesraad, 1933.

kenners na Botswana vertrek om President Khama ten opsigte van landbou-ontwikkeling van advies te bedien.²²⁾

Ook is daar 'n gesamentlike grenskommissie aangestel wat verskillende aangeleenthede ten opsigte van die Botswana-Suid-Afrikagrens sal bestudeer.²³⁾

Op finansiële gebied doen Suid-Afrika veel om Botswana te help. Daar word 'n gemeenskaplike geldstelsel gebruik en bankdienste word deur Suid-Afrika verskaf. Botswana het 'n doeaneverdrag met Suid-Afrika wat daarop neerkom dat hulle 'n vasgestelde bedrag van alle doeane-gelde kry.²⁴⁾ Ook besit Suid-Afrika private beleggings in Botswana.

Op die gebied van kommunikasie het Botswana heelwat geriewe, maar ook hier word Suid-Afrika se hulp veral op die gebied van radio-uitsendings en pos- en telegraafdienste, benodig. Ons in Suid-Afrika hoor, byvoorbeeld, nog elke dag dat Botswana se weervoorspelling saam met dié van Suid-Afrika gelees word. Alhoewel Botswana op 1 Januarie 1957 die beheer oor alle pos-, telegraaf- en telefoondienste van Suid-Afrika en die Federasie van Sentraal-Afrika oorgeneem het, is hulle

22) Vgl. News Check, 23 Februarie 1968, Bl. 5.

23) Regter P.M. Cillie, Dr. M.C. Lambrechts, C. van der Spui, W.C. Hugo en D. Korsten is aangestel om Suid-Afrika te verteenwoordig. Vgl. S.A. Staatskoerant, Vol. 29, no. 1888, 10 November 1967. Die verslag word op 27 Junie 1968 onderteken. Dit verander nie die grens van die London-konvensie van 1884 nie. Die grense word net duidelik gestel, en heinings opgerig om sodoende dierebewegings te bekamp. Vgl. Africa Research Bulletin, Political, Scientific and Cultural, Vol. 5, no. 6, 15 Julie 1968, Bl. 1089 C.

24) Vgl. Khama, S., Country of the future, New Commonwealth, no. 4, 1968, Bl. 125.

nog van Suid-Afrika afhanklik. Suid-Afrikaanse en Rhodesiese koerante soos die „Mafeking Mail" en die „African Echo" wat vanaf 1958 in Johannesburg gedruk word, word gelees.²⁵⁾

Ook vir hul vervoer is Botswana van die Republiek afhanklik. Daar vind samewerking plaas vir die bou van hoofpaaie, en lugvervoerreëlins word onderling getref. Hulle het lughawens by Gaberones, Mahalapye, Francistown, Maun, Serowe, Tsabong, Ghanzi, Lobatsi, Molepolole, Palapye en Rakops,²⁶⁾ maar is afhanklik van Suid-Afrika se goedgunstige toestemming vir oorvlugte. Op hulle spoorweë werk heelwat Suid-Afrikaners.

Suid-Afriks is een opsig baie belangrik vir Botswana. naamlik dat Botswana sy arbeid kan gebruik as uitvoerprodukt na Suid-Afrika. Dit is nie souseer 'n surplus-arbeid as wat die arbeiders baie meer in die Republiek verdien nie. Daar is 'n Bantoe-idioom wat die ~~(tee)~~ stand van sake pragtig uitdruk, naamlik „If you want to find out where the food is, watch where the ants go."²⁷⁾ Dit is 'n baie mooi toepassing, indien 'n mens let op die geweldige toestroming van Bantoes na Suid-Afrika om werk te vind. Dit is baie moeilik om die getal vreemde Bantoe te bepaal, maar daar word geskat dat een miljoen 'n konserwatiewe berekening is, waarvan 'n groot aantal ook uit Botswana afkomstig is. Die tendens bestaan ook dat baie van hulle hulself na lang inwoning as Suid-Afrikaanse bantoe beskou.

25) Vgl. Offisiële Jaarboek van die Unie, no. 30, 1960, Bl. 684.

26) Vgl. a.w., Bl. 683.

27) Soos aangehaal Froneman, G.F. van L., Report of the Committee re Foreign Bantu, Bl. 6.

Vanuit die vroeëre Hoë Kommissarisgebiede het die meeste na die myne gegaan, naamlik soveel as 82.7%. Ander arbeidsbronne is die landbou, vervaardiging, huishoudelike dienste, steenmakery en kleinskaalse boerdery rondom stede.²⁸⁾ Ten opsigte van die geografiese verspreiding is dit vanselfsprekend dat die vreemde Bantoe na die gebiede sal gaan wat die naaste aan hulle is, en daarom werk 75% van Botswana se werkers in die Wes-Transvaal (Rustenburg, Brits, Waterberg en Marico). Ongeveer 47% van die vreemde Bantoe kom van die Hoë Kommissarisgebiede en hiervan is 10.5% van Botswana afkomstig. Slegs ongeveer 1/5de van die bevolking van Botswana vind in hul eie land werk.

Botswana verkry definitiewe voordele uit hierdie uitvoer van arbeid deurdat Suid-Afrika sy surplusbevolking absorbeer, terwyl die werkers op Suid-Afrikaanse bronne teer, in plaas van op die ontoereikende bronne van Botswana. Finansiële voordele verkry van die administratiewe aktiwiteite van die werwingsorganisasies bring inkomste vir Botswana. Wanneer die arbeiders na Botswana terugkeer, het hulle 'n hoër mate van opleiding en bruikbaarheid. Laastens dra Botswana se werkers in 1964 ongeveer 30% van hulle kontant-inkome na Botswana terug.²⁹⁾

Hierdie vreemde nie-blankes benadeel ~~baie keer~~ ^{dikwels} die Suid-Afrikaanse nie-blankes - tog is dit 'n stimulus.

28) Vgl. Leistner, G.M.E., Foreign Bantu Workers in South Africa. Their present position in the Economy, The South African Journal of Economics, Vol. 35, no. 1, Maart 1967, Bl. 34.

29) Vgl. Leistner, G.M.E., a.w., Bl. 36 e.v. Indien in aanmerking geneem word dat die totale inkome van vreemde Bantoe in Suid-Afrika in 1964-5 op R133,427,000 te staan gekom het, kan die omvang van die Botswana-inkomste besef word.

Suid-Afrika staan dus in 'n magsposisie teenoor Botswana wat die ekonomiese aspek van die verhouding tussen die twee lande betref. Die Republiek moet egter altyd daarop let dat hierdie posisie nie misbruik mag word nie. Dan verkrag hy die beginsel van die maatskapstruktuur wat as basis die vreedsame naasbestaan van state, en die wedersydse erkenning van mekaar se regte en probleme het. Dit is Suid-Afrika se plig om Botswana te help in die behoud van ^{Sy}haar soewereiniteit, want in die finale instansie, indien enige verbreking van die kant van Botswana kom, het ons nog altyd die magsposisie.

'n Faktor wat Botswana se buitelandse betrekkinge op heeltemal 'n ander grondslag kan plaas, is 'n spoorwegverbinding heeltemal onafhanklik van Suid-Afrika. 'n Moontlike spoorlyn is die Zambië-Tanzanië lyn wat vanaf Dar-es-Salaam by die bestaande spoorlyn in Zambië kan aansluit. Indien Botswana ^{Sy}in staat is om ~~haal~~ eie spoorlyn deur die bottelnek aan die punt van die Caprivistroom op te rig, is die pad na ^{Sy}haal Noordelike buurstate oop. Vervoer sal dan onafhanklik van Suid-Afrika fungeer, en ekonomies sal dit Botswana se probleme in 'n groot mate oplos. Vir Zambië en Tanzanië sal dit ook voordelig wees, maar dan om heeltemal ander redes. Dit is bekend dat opleidingskampe vir terroriste in Zambië opgerig is, en een van die redes waarom invalle nog nie op groter skaal plaasgevind het nie, is die gebrek aan vervoergeriewe. Dit sal uitgeskakel word deur die bou van 'n spoorlyn. Selfs al word die Botswana-gedeelte nie opgerig nie, en die lyn tussen Botswana en Zambië wel, sal dit Botswana en die terroriste van hulp wees.

Hierdie spoorlyn sal van groot waarde wees indien voldoende steenkoolreserwes, waarvan daar aanduidings is, in Botswana ontdek word. Op die oomblik is Zambië in 'n groot mate vir sy steenkool uit Rhodesië se Wankie-reservaat afhanklik. Die neerslæ in Botswana sal groot moet wees om die plek van Rhodesië in te neem.³⁰⁾ Indien die steenkoolreserwes genoeg blyk te wees, kan dit weer die betrekkinge tussen Zambië en Rhodesië vertroebel, want eersgenoemde sal dan minder afhanklik van Rhodesië wees, en 'n vyandige houding kan ingeneem word.

'n Verdere skema wat die ekonomie van Botswana kan aanhelp, is die voorgestelde waterkanaal vanaf die Okavango-moeras tot by Palapye aan die Oostekant van Botswana. As so'n waterkanaal ^{gebou} ~~opgerig~~ kan word, sal die nypende watertekort in die Ooste opgelos wees, en sal beesboerdery ook plek maak vir ander aktiwiteite. Met die ontginning van steenkool en ander minerale sal so'n kanaal van ontskatbare waarde wees.

Selfs al word die spoorlyn en waterkanaal ^{gebou} ~~opgerig~~, is dit te betwyfel of Botswana werklik tot daadkragtige aksie teen Suid-Afrika sal oorgaan, want geografies word Botswana nog steeds oor groot afstande deur die Republiek omring. Suid-Afrika staan dus in 'n magposisie, maar let daarop dat 'n troefkaart net eenmaal gespeel kan word - dan is dit uitgedien en nutteloos.

30) Die „Wankie Colliery Company" produseer teen ongeveer 60% van sy kapasiteit van 5.2 miljoen ton per jaar. 'n Langsame vermindering vind egter plaas, en vandag word minder as 3 miljoen ton per jaar gelewer. In Botswana is vasgestel dat daar noord van Lobatsi 'n steenkoolveld van + 250 miljoen ton lê. Ook in die Morapule-kom is ongeveer 150 miljoen ton. Dit lyk dus asof Botswana in die behoeftes sal kan voorsien. Vgl. De Kun, N.; The Mineral resources of Africa, Bl. 161, 164.

Ekonomiese chaos kan die krag van die opposisie-partye vergroot, en hulle in die saal plaas. 'n Verandering in die houding teenoor Suid-Afrika sal onmiddellik ontstaan, en die moontlikheid van Botswana as 'n gewapende basis teen Suid-Afrika, kan nie uitgesluit word nie.³¹⁾

C. Veiligheidsaspekte

Die houding wat Botswana teenoor Suid-Afrika se militêre beveiliging inneem, het ook al heelwat spanning in die betrekkinge veroorsaak.

Vanaf Unie-wording het die Suid-Afrikaanse regerings daarop gewys dat Botswana 'n swak plek, 'n sogenoemde „blinde kol" wat oor 'n groot gebied strek, in Suid-Afrika se verdediging last. Dit is dan ook een van die groot redes waarom Suid-Afrika so aangedring het dat oordrag moet plaesvind. Vir Suid-Afrika se radar-netwerk lewer hierdie gebied van meer as 270,000 vk. myl heelwat probleme op, veral as invalle vanaf Suidwes-Afrika kom. Die Republiek sal in 'n moeilike posisie geplaas word as Botswana in tyd van oorlog weier om oorvlugsregte aan Suid-Afrikaanse vliegtuie toe te staan, en hier word veral gedink aan aanvalle op die Caprivistroom. Indien Suid-Afrikaanse vliegtuie nie die roete oor Botswana kan volg nie, kan kosbare strategiese minute gemors word.

Die grootste probleem ontstaan egter ten opsigte van invalle uit die Noorde, met Botswana as afspringplek. Dit sal vir 'n invallende mag vanuit Zambië of verder noord van Dar-es-Salaam maklik wees om Botswana binne te trek, omdat geen vreemde grense

31) Vgl. Jansen, J.P., Ons arm, belangrike buurman: Botswana, Die Huisgenoot, 7 Oktober 1966.

die taak bemoeilik nie. Zambië en Botswana is direk in kontak waar Botswana se noordelike grens die Zam-besi raak. Indien 'n invallende mag so ver gevorder het, kan hulle die Republiek vanuit die weste inval. 'n Gerusstellende faktor is die houding van Seretse Khama en die „Bechuanaland Democratic Party“, wat teen die gebruik van Botswana vir 'n inval is. Hierdie party is op die oomblik meer toegespits op vooruitgang as op 'n anti-Suid-Afrikaanse houding.³²⁾ Hulle beleid is meer op neutraliteit gebaseer. Die onderpresident van Botswana verklaar gedurende Julie 1968 in Perth, Wes-Australië, dat Botswana gematigde invloed in die stryd tussen die magte van Afrika-nasionalisasie en die blanke bewind in Suid-Afrika wil uitoefen. Weens die ekstremiste aan albei kante is dit egter 'n moeilike taak.³³⁾ Indien P. Matante met sy „Bechuanaland Peoples Party“ aan bewind kom, is dit moontlik dat die houding van die hele bevolking kan draai, want diep binne hulle sluimer 'n antagonisme teen Suid-Afrika. Matante erken openlik dat hulle nie 'n ekonomiese beleid het nie.³⁴⁾ Hulle probeer eerder 'n anti-Suid-Afrikaanse houding aanwakker, en hulle sal sekerlik aanbied dat Botswana as basis vir aanvalle gebruik word. Tog betwyfel ons dit of hulle tot so'n stap sal oorgaan, want dit sal neerkom op 'n vernietiging van Botswana.

Alhoewel bogenoemde net bespiegeling is, wil ons daarop wys dat die toelating van vreemde magte in Botswana die maatskapstruktuur sal skend. Die erkenning

32) Vgl. Munger, E.S., Bechuanaland. Pan-African outpost or Bantu-Homeland?, Bl. 85.

33) Vgl. Die Volksblad, 12 Julie 1968.

34) Vgl. Munger, E.S., Bechuanaland. Pan-African outpost or Bantu-Homeland?, Bl. 85.

van die reg wat Suid-Afrika het om vreedsaam voort te bestaan, word hom dan misken. Alleen wanneer die Republiek 'n beleid van onderdrukking teenoor Botswana volg, sou laasgenoemde die reg hê om tot so'n stap oor te gaan.

Dit is hoogs te betwyfel of Suid-Afrika sal toelaat dat Botswana as basis gebruik word. Waarskynlik sal die mag alreeds by die knyptang by die Caprivistroom teruggedryf word. Ons moet egter altyd daarop let dat 'n sterk mag in Botswana kan intrek.

Die posisie van Botswana is dus geweldig netelig ten opsigte van verdediging. Suid-Afrika is nie bevrees vir Botswana as militêre mag nie, maar vir die houding van Botswana en sy rol in 'n moontlike oorlog. Insluiting van Botswana by die Republiek sou hierdie probleme opgelos het, want groter beheer sou dan uitgeoefen kon word.³⁵⁾ In die huidige omstandighede is Suid-Afrika ietwat in die duister omdat Botswana se houding nie definitief gepeil kan word nie. 'n Vyandige houding mag Suid-Afrika nie inneem nie, want dit kan Seretse se neutrale houding verander. Andersyds kan Botswana weer nie bekostig om vyandig teenoor Suid-Afrika op te tree nie, omdat hulle nie naastenby teen die Republiek opgewasse is nie.

Met die guêrilla-oorlogvoering van die hedendaagse terroriste lei Suid-Afrika se binnelandse beveiliging meer onder die houding van Botswana as sy buitelandse beveiliging.

Vanaf die totstandkoming van die protektoraat was die gebied al deur een of ander groep as 'n pad na die

35) Vgl. Scholtz, G.D., Die Republiek van Suid-Afrika en die Nuwe Wêreld, Bl. 108.

Noorde gebruik. Ons dink aan sendelinge en handelaars, Cecil Rhodes wat die strook land gesien het as die „Suez-Kanaal" van Afrika, en vandag is dit die pad wat deur politieke vlugtelinge gevolg word vir 'n ontvlugtingsroete na die swart Afrika-state.

Heelwat probleme het al tussen Suid-Afrika en Botswana ontstaan as gevolg van hierdie politieke vlugtelinge wat deurgangsreg in Botswana vind. 'n Goeie voorbeeld vind ons in ~~dr.~~ Kenneth Godfrey Abrahams wat in 1963 in Suidwes-Afrika gaan praktiseer het, maar aangekla word dat hy onwettig in die gebied was. Die Suid-Afrikaanse polisie probeer hom arresteer, maar hy vlug na Botswana. Op 11 Augustus het hy eenvoudig spoorloos verdwyn terwyl hy van Ghanzi na Lobatsi op pad was, en die volgende wat van hom gehoor is, was dat hy in Kaapstad aangehou is om verhoor te word. Hy verklaar dat hy in Botswana deur lede van die Suid-Afrikaanse polisie in hegtenis geneem is, maar Kommissaris Keesy verwerp dit toe hy sê dat Abrahams in die Gobabis-distrik van Suidwes-Afrika naby die Botswana-grens deur 'n polisiepatroillie in hegtenis geneem is.

Heelwat polemieë word oor hierdie saak gevoer, en Kolonel Van der Bergh, hoof van die Suid-Afrikaanse veiligheidspolisie op daardie stadium, loods in Augustus 1963 'n giftige aanval op die Britse regering omdat hulle toelaat dat Botswana as hawe vir politieke vlugtelinge gebruik word. Hy verklaar „In fact, there is one continuous red carpet for South African saboteurs from Lobatsi to Northern Rhodesia (vandag Zambië). Bechuanaland is not only a haven for political refugees but a base for sabotage against South

Africa." ³⁶⁾ Hiermee ~~word~~^{versleg} die betrekkinge tussen Suid-Afrika en Engeland. ~~versleg~~.

As gevolg van die geweldige protes verklaar mnr. Vorster, Minister van Justisie, op 30 Augustus 1963 dat Abrahams vrygelaat sal word in die belang van goeie betrekkinge. Weereens ontken hy dat die Suid-Afrikaanse polisie verantwoordelik was vir die ontvoering. Alhoewel dit moeilik is om vas te stel wat presies gebeur het, lyk dit asof dit die werk van burgerlikes was. ³⁷⁾ Uit hierdie ontvoering kom tevoorskyn dat daar binne Botswana persone is wat vir die Republiek veg. Verdere tekens hiervan is die sabotasie van 'n aanloopbaan vir ligte vliegtuie in die noorde om vlugtelinge te vervoer, en ook die byna-vernietiging van 'n vlugtelingskamp in Julie 1964 wat die „Amnesty International" naby Francistown laat bou het. ³⁸⁾

Hierdie persone wat uit Suid-Afrika vlug, is vir die Republiek geen verlies nie. Die groot probleem ontstaan egter wanneer hulle na Suid-Afrika terugkeer, nadat hulle opleiding in guerilla-oorlogvoering en sabotasie ontvang het, en probeer om die bestaande orde omver te werp. Suid-Afrika kan hierdie insydeling nie toelaat nie want dit sal sy ondergang beteken. Deur die „Fabian Society" word in 'n memorandum gepleit dat persone die reg het om na hulle eie gebiede terug te keer, ³⁹⁾ maar vergeet om by te voeg dat dit

36) Soos aangehaal Halpern, J.H., South Africa's Hostages. Basutoland, Bechuanaland and Swaziland, Bl. 45.

37) Vgl. Munger, E.S., Bechuanaland. Pan-African outpost or Bantu Homeland?, Bl. 108 e.v.

38) Vgl. Halpern, J.H., South Africa's Hostages. Basutoland, Bechuanaland and Swaziland, Bl. 50.

39) Fabian Society Study, The unprotected Protectorates, London, Desember 1965.

vir Suid-Afrika 'n bedreiging inhou. Hulle gebruik die absurde redenasie dat Suid-Afrika die reg het om sy eie gebied te verdedig, maar hierdie is 'n buitengewone situasie. Verder versoek hulle dat Botswana se veiligheidsmagte vergroot moet word, en wys daarop dat 'n groot aantal van die Botswana-polisie Suid-Afrikaners is, en dit bemoeilik die deurgang van vlugteling.

Hierdie vlugtelingkwessie was een van die redes vir Dr. Verwoerd se verklaring op 3 September 1963.⁴⁰⁾ Hy bied ekonomiese voordele aan vir vriendelike of passiewe swart state wat nie die politieke vlugteling help nie.

Binne Botswana self, is daar ook groepe wat propaganda teen Suid-Afrika aanhef. Dit lei tot die sogenaamde Engelse „violence abroad” - wet van 1963 wat op die Hoë Kommissarisgebiede van toepassing is, en bepaal dat alle persone wat verantwoordelik is vir onrus teen enige buitelandse staat, skuldig is aan 'n oortreding met 'n straf van 3 jaar of £500. Dit is moeilik om Engeland se houding te verstaan, want hulle laat tog oogluikend toe dat politieke vlugteling die land binnekom. Ook Suid-Afrika neem stappe toe 27 lughawens in September 1962 aangewys word waarop vliegtuie wat van of tussen die Hoë Kommissaris-gebiede vlieg, moet land. Indien die loods hierdie bevel nie gehoorsaam nie, verloor hy sy lisensie, en word sy kompanie uit Suid-Afrika verban.⁴¹⁾ Na Botswana se onafhanklikheid kan Engeland nie meer sy invloed laat geld nie, en opstoking teen Suid-Afrika kan vryelik plaasvind. Die „African National Congress” of Pan-Afrikanisme kan nou maklik

40) Sien hierbo Bl. 155 e v.

41) Vgl. Halpern, J.H., South Africa's Hostages. Basutoland, Bechuanaland and Swaziland, Bl. 53.

'n tweede Jameson-inval vanaf Botswana laat plaasvind.⁴²⁾ Engeland gee egter die versekering aan Suid-Afrika dat die radiosenders wat teen Rhodesië gebruik word, en by Francistown opgerig is, nie gebruik sal word om vyandelike nuus teen Suid-Afrika uit te saai nie, en ook die minimum Suid-Afrikaanse gebied sal dek.⁴³⁾

Let daarop dat hierdie vlugtelinge wat vanuit die buiteland terugkeer, meestal kommunistiesgesind is, en in Suid-Afrika groot onrus kan saai. Gelukkig het die kommunisme nog nie groot invloed in Botswana nie, veral omdat Suid-Afrika se invloed so sterk gevoel word.

Die wedersydse vertroue wat so nodig is om die maatskapstruktuur suksesvol te maak, ontbreek hier. Hoe kan Suid-Afrika 'n vertroue jeëns Botswana openbaar wanneer daar soveel toegelaat word om Suid-Afrika te skaad? Vreedsame naasbestaan is 'n illusie, indien 'n aanval uit jou buurstaat kan plaasvind wat jou hele struktuur kan laat wankel. Tog word probeer om goeie betrekkinge van beide kante te behou.

D. Welvaart van die inwoners

Alhoewel Botswana onafhanklik geword het, verdien Suid-Afrika se bewering dat die welvaart van die inwoners by inlywing verhoog sou word, tog vermelding.

Hier word veral gedink aan vooruitgang op ekonomiese gebied.⁴⁴⁾ Op opvoedkundige gebied is dit net nodig om daarop te let dat daar in 1950-51 net 1 uit 136 kinders in Botswana op skool was, terwyl die verhouding in Suid-Afrika 1 uit 40 was. Botswana se

42) Vgl. Lawrie, G.G., South Africa's World Position. The Journal of Modern African Studies, Vol. 2, no. 1, Maart 1964, Bl. 46.

43) Vgl. Sunday Times, 11 Augustus 1963.

44) Sien hierbo Bl. 168 e.v.

jaarlikse^{onderwys} uitgawe per kop in 1950-51 was 48c teenoor Suid-Afrika se R1.26 per kop.⁴⁵⁾ Ons let ook daarop dat die lone en geleenthede vir Bantoe-werkers in Suid-Afrika baie hoër is as in Botswana.⁴⁶⁾

Dit lyk asof daar 'n oorbeklemtoning ten opsigte van politieke regte bestaan, teenoor oorweginge op ander gebiede soos die ekonomiese. Daar is 'n verkeerde sin vir waardes in die onderontwikkelde gebiede wat nog nie vir politieke regte ryp genoeg is nie. Dit is wel waar dat die bevolking van Botswana nie stemreg in die Suid-Afrikaanse parlement sou kry nie, maar tog wel in hul eie gebiede, waarvan die Transkei 'n goeie voorbeeld is.

Selfs voordat die gedagte van Bantoe-tuislande in Suid-Afrika begin posvat het, sou daar geen twyfel bestaan het oor die keuse tussen Engelse oorheersing en inlywing by Suid-Afrika nie. In die protektorate het Engeland die hoofmanne se mag ingekort,⁴⁷⁾ terwyl die tendens in Suid-Afrika was, en nog steeds is, om die tradisionele te behou terwyl geweldig baie gedoen word om Bantoe-leiers op te lei. Engeland het nooit werklik sulke daadkragtige pogings aangewend om die hoofmanne en inwoners se posisie te verbeter nie. In Suid-Afrika is daar 'n geleidelike uitbreiding van hul politieke regte sodat hulle nie verstrik raak in die eise van die moderne staatkunde nie.

Daar kan dus verstaan word waarom Suid-Afrika nie altyd die weiering ten opsigte van inlywing kon verstaan nie, en dan waarskuwings gerig het.⁴⁸⁾

-
- 45) Vgl. Barker, W.E., South Africa's six-point claim to the Protectorates, Tydskrif vir Rasse-aangeleenthede, Vol. 8, no. 1, Oktober 1956, Bl. 29.
46) Vgl. Barker, W.E., a.w., Bl. 30 e.v.
47) Sien hierbo Bl. 99 e.v.
48) Sien hierbo Bl. 138 en 156.

Nadat die faktore wat die betrekkinge bepaal onder oë geneem is, is dit duidelik waarom daar by tye 'n vyandigheid ontstaan het. Daar sal opgemerk word dat Suid-Afrika die leidende rol speel, as gevolg van die magsposisie waarin hy verkeer. Daar is dus wesentlike ongelykheid, naas strukturele gelykheid, en dit plaas Suid-Afrika in 'n posisie dat hy sy mag kan misbruik. Hierdie magsposisie rig tegelykertyd 'n waarskuwing aan Botswana om realisties te wees en ten volle te besef dat wat mag, ekonomie, ens., betref hy nie Suid-Afrika se gelyke is nie. Ons let daarop dat die liefde vir 'n buurstaat nie te ver gevoer kan word nie, want dit is die begin van 'n verrotting aan die staatkundige wortels van jou eie land wat uitloop op 'n uiteindelijke oorname deur 'n vreemde ideologie.

2. Die betrekkinge met Brittanje

Botswana en Engeland was vanaf die totstandkoming van die protektoraat baie nou aan mekaar verbonde, as gevolg van verskeie faktore soos hulp op administratiewe vlak, finansiële hulp, beskerming teen invalle, versneling van ontwikkeling op verskeie terreine, ens. Dit is duidelik dat Botswana baie aan Engeland verskuldig is, en hy vereffen ook hierdie skuld in 'n mate deur sy deelname aan die Tweede Wêreldoorlog. Teen Desember 1941 was daar meer as 4,400 Tswana-soldate in die Midde-Ooste wat heelwat bygedra het tot die uiteindelijke oorwinning van Engeland, terwyl hulle ook in Afrika gehelp het.⁴⁹⁾ Engeland het egter op sekere terreine sy magte oorskry. Hier dink ons veral aan die ontneming van mag van die hoofmanne.⁵⁰⁾ Hierdie gebeure is egter reeds

49) Vgl. Sillery, A., The Bechuanaland Protectorate, Bl. 213 e.v.

50) Sien hierbo Bl. 99 e.v.

vergete, en Engeland word as hulle toevlugsoord gesien. Tog word die kreet van anti-kolonialisme gehoor, hoewel afkomstig van 'n klein minderheid. Alhoewel Engeland heelwat ekonomiese hulp verleen het, was dit nie voldoende nie, soos ons ook uit die Pim-verslag van 1935 kan aflei.⁵¹⁾ Hierdie verslag het egter nie verhoogde ekonomiese hulp teweeg gebring nie, want die finansiële hulp wat Engeland in die jare 1945-63 gebied het, kom op £12.4 miljoen te staan,⁵²⁾ wat nie veel vir so'n lang periode is nie. Indien die gebied by Suid-Afrika ingelyf was, sou die Republiek waarskynlik heelwat meer uitgerig het.

Dit is onmoontlik om die verhouding tussen Engeland en Botswana te bepaal sonder om ook die invloed van Suid-Afrika te noem. Die redes vir hierdie invloed het na die onafhanklikheidswording van Botswana glad nie afgeneem nie. 'n Kwart van Engeland se oorsese beleggings, dit wil sê £1,000 miljoen, is in Suid-Afrika. Engeland moet dus op die Republiek se wense ag slaan. Verder bestaan daar die militêre belangrikheid van Kaapstad en die Simonstadvlootbasis, en dit, tesame met die groot aantal Britte in Suid-Afrika, plaas 'n definitiewe veiligheidsklep op Engeland se antagonisme teenoor Suid-Afrika. Engeland kom dus partymaal in 'n moeilike posisie te staan, as gevolg van eise vanaf Botswana en die V.V.O. wat Suid-Afrika sal skaad. So versoek die V.V.O.-komitee van vier-en-twintig lede, in November 1964, die Sekretaris-generaal om 'n komitee aan te wys

51) Sien hierbo Bl.131 e.v. Ook Perham, M., e.a. The Protectorates of South Africa, The question of their transfer to the Union, Bl. 61.

52) Vgl. Commonwealth Survey, Vol. 10, no. 15, 21 Julie 1964, Bl. 750.

om 'n studie te onderneem „as to the ways and means of ensuring independence of Basutoland, Bechuanaland and Swaziland vis-a-vis the Republic of South Africa.“⁵³⁾ Suid-Afrika wou op daardie stadium nie 'n onafhanklike swart staat op sy grense hê nie, maar wêreldopinie het Brittanje gedwing om onafhanklikheid so gou moontlik toe te staan.

Dit word oorsee vermoed dat Suid-Afrika tydens die Seretse Khama-dispuut⁵⁴⁾ sy mag gebruik het, en 'n invloed uitgeoefen het sodat Seretse Khama uit Botswana verban is. Dit het Suid-Afrika steeds benadeel, en ook die betrekkinge tussen Engeland en Botswana versteur. Tydens die Abrahamsgeval was dit weer Suid-Afrika wat moes toegee, om sodoende goeie betrekkinge te handhaaf.⁵⁵⁾ Dit was een van die gevalle waar Engeland nie 'n kompromis wou aangaan nie.

Alhoewel dit onmoontlik is om die Britse invloed na soveel jare uit die weg te ruim, het Engeland nie meer die mag om as beleidmaker op te tree nie. Op Statebondsvlak is Engeland egter nog altyd die leier, en kan sy 'n invloed op Botswana uitoefen. Die vraag is of Engeland nie te haastig was met die oorhandiging van onafhanklikheid aan Botswana nie. Was die gebied werklik al gereed vir onafhanklikheid? Was die beskawingsmondigheid genoegsaam om die las van tussenstaatlike betrekkinge te kan dra? Moes Engeland die gebied nie maar nog 'n aantal jare gelei het nie? Die wêrelddruk het Engeland egter in daardie rigting gedwing, want die neiging om afhanklike lande te bevry, word al groter.

53) Vgl. Commonwealth Survey, Vol. 11, no. 21
12 Oktober 1965, Bl. 989

54) Sien hierbo Bl. 105 e.v.

55) Sien hierbo Bl. 181.

'n Verdere rede was dat die Britse administrasie in Botswana van die swakste in Afrika was, omdat Engeland geen groot wins kon maak nie.⁵⁶⁾

As lid van die Statebond, met Engeland aan die spits, kan Botswana op internasionale gebied tog 'n invloed uitoefen. Dit is ook te verstane, want Engeland bly nog steeds, alhoewel nie soos in die verlede nie, een van die leierlande in die wêreld.

Op die Statebondskonferensies word daar gewoonlik heelwat besluite, ten opsigte van Afrika, en ook die rol van Afrika in die internasionale politiek geneem. Sover moontlik word probeer om Afrika in 'n sterker lig te stel as op die oomblik. Botswana trek dus voordeel hieruit. Daar is heelwat ekonomiese sowel as politieke organisasies in die lewe geroep, wat met die vooruitgang van Botswana kan help. Ons dink byvoorbeeld aan die „Statebonds Ontwikkelingskorporasie" (C.D.C.), „The Commonwealth Economic Consultative Council," „The Commonwealth Scholarship and Fellowship Plan" „The Commonwealth Development Finance Company Ltd." (C.D.F.C.), „Statebonds Tegnieke Hulpskema," „Die Parlementêre Assosiasie van die Statebond," „Die Statebond se Landbou-buro," „Lugvervoer-raad," en „Immigrante Adviesraad." Gedurende 1966-67 word Botswana lid van die „Commonwealth Telecommunications Board" (C.T.B.).⁵⁷⁾

3. Die betrekkinge met Zambië

Die feit dat Botswana eers in die sestigerjare met Zambië kontak gemaak het, veroorsaak dat betrekkinge nog nie so sterk is nie. Eers in Desember 1963 ontmoet Khama vir Kenneth Kaunda, die eerste minister van

56) Vgl. Scholtz, G.D., Die Republiek van Suid-Afrika en die Nuwe Wêreld, Bl. 110.

57) Vgl. Survey of British and Commonwealth Affairs, Vol. 2, no. 6, 15 Maart 1968, Bl. 281.

Zambië, by die land se onafhanklikheidsfeesvierings in Nairobi. Botswana bly egter in geografiese afsondering sonder 'n hawe of belangrike lughawe.⁵⁸⁾

Die samevloeiing van die Zambesie en Chobe-riviere met die noordelike grens, verskaf sy enigste kontak met die noordelike swart state.

Zambië is een van die rykste swart Afrikastate, volgens die „per capita“ - inkome van die bevolking, en kan ekonomiese sowel as militêre hulp aan Botswana verskaf. In vergelyking met Suid-Afrika is die gebied egter arm, en Zambië het nog maar min hulp verskaf, maar goeie samewerking vir die toekoms moet nie uitgesluit word nie. Hier dink ons veral aan die uitvoer van beeste deur Botswana, terwyl Zambië se koperbronne nie maklik uitgeput sal raak nie.

Kaunda se houding teenoor Suid-Afrika kan nog moontlik 'n groot invloed op Botswana uitoefen. Hy is een van die groot vegters teen Suid-Afrika. Hy besoek Botswana in 1968 en verklaar in Gaberones dat die hele wêreld apartheid haat, en dat alleenlik die vernietiging daarvan die antagonisme tussen blank en nie-blank tot niet sal maak: - „Ons haat nie die blankes in Suid-Afrika nie, maar hulle moet besef hulle kan nie langer toelaat dat hulle mislei word nie.“⁵⁹⁾ Hy verklaar dat dit die plig van Botswana en Zambië is om die wêreld op die gevare van rasse-diskriminasie te wys.

In 'n toespraak voor die „Bechuanaland Democratic Party“ op 23 Mei 1968, sê hy dat die dag sal aanbreek

58) Vgl. Munger, E.S., Bechuanaland. Pan-African outpost or Bantu Homeland?, Bl. 99.

59) Soos aangehaal „Die Transvaler,“ 24 Mei 1968.

dat die Bantoe in Suid-Afrika nie meer die brandende begeerte na vryheid sal kan onderdruk nie, en verklaar, „Zambië en Botswana bekleë 'n strategiese plek in Suider-Afrika wat sal wys of mense van verskillende rasse in harmonie, vrede en kalmte kan saamleef of nie.”⁶⁰

Ook glo Zambië en Botswana in nie-inmenging in huishoudelike sake, maar hy besef dat Botswana onafskeidbaar van Suid-Afrika is, en des te meer bewonder Afrika vir Botswana vir sy moed en vasberadenheid.

Suid-Afrika hoop egter dat so 'n toespraak nie 'n invloed op Seretse Khama en die bevolking van Botswana sal hê nie, want dit het algehele minagting vir die maatskapsgedagte. Kaunda se toespraak mik op die uiteindelijke vernietiging van die blanke in Suid-Afrika, en die gedagte van wedersydse erkenning kom glad nie tevoorskyn nie.

Dat Kaunda al wel 'n invloed op Seretse uitgeoefen het, kan gesien word uit die verklaring van laasgenoemde in 1965^{nl} dat dit moeilik is om te sien hoe Botswana en Suid-Afrika diplomatieke verteenwoordigers kan uitruil, indien so 'n aanbod van Kaunda alreeds deur Suid-Afrika geweier is. Terwyl hy in Washington in die Zambiese ambassade as gas vertoef, sê hy Botswana en Zambië „understand each other more than a good many countries elsewhere because (they) are situated in a part of Africa which is turbulent, a part of Africa which has various racial conflicts.”⁶¹)

Dit is nie te betwyfel dat die invloed wat Kaunda in Afrika uitoefen, ook by Botswana ingang sel vind nie.

60) Soos aangehaal „Die Transvaler,” 24 Mei 1968.

61) Soos aangehaal Stevens, R.P., Lesotho, Botswana and Swaziland, Bl. 160.

Veral onder die onontwikkelde lae van die bevolking sal sy haat teenoor die blanke Suid-Afrika 'n definitiewe inslag vind.

4. Tussen-Afrika verhoudinge

Daar is nog geen positiewe aanduidings dat Botswana betrekkinge met ander Afrika-lande wil aanknoop nie. Dit is vir Suid-Afrika 'n bemoedigende teken, omdat daaruit afgelei kan word dat Botswana nie graag sy betrekkinge met die Republiek wil laat skade lei nie. Goeie betrekkinge met Malawi sal egter Suid-Afrika se goedkeuring wegdra, omdat President Banda van Malawi nog altyd 'n vriendskapshand na Suid-Afrika uitgesteek het, en indien Botswana hierdie houding volg, sal dit 'n groot slag vir die ander swart Afrika-lande wees.

Al kontak wat Botswana met die Bantoe-tuislande van Suid-Afrika gehad het, was toe Kaiser Matanzima van die Transkei teen die end van 1967 'n besoek aan Botswana aflê. Aantygings dat hy 'n swak behandeling ontvang het, word ten sterkste deur hom ontken en hy verklaar, „I had a very warm and cordial reception from the State President of Botswana.“⁶²⁾ Daar kan maar net gehoop word dat hierdie vriendskapsbande versterk sal word, want dit sal as 'n groot skok vir swart Afrika kom as die vrye anti-Suid-Afrikaanse Botswana bande met die Suid-Afrikaanse „onderdrukte“ Transkei aanknoop.

Dit is baie moontlik dat Botswana in die toekoms al meer na Pan-Afrikanistiese riglyne sal neig, om sy beleid te vorm. Pan-Afrikanisme het heelwat vorms, maar is verag militaristies georiënteerd, met die doel die uitwissing van kolonialisme en die beëindiging

62) Soos aangehaal „The Daily News,“ 4 Januarie 1968.

van Portugese en Suid-Afrikaanse mag in Afrika.

Omdat Botswana aan Suid-Afrika grens, word die gebied as ideaal vir die Pan-Afrikanisme gesien wat uit Sentraal- en Noord-Afrika afkomstig is. Dit is so dat albei die belangrikste partye in Botswana die Pan-Afrikanistiese kulturele, ekonomiese en politieke doelwitte goedgesind is. Die „Bechuanaland Democratic Party" is egter nie so militant as die „Bechuanaland Peoples Party" nie, en is nie ten gunste van 'n militêre oorname van Suid-Afrika nie.⁶³⁾ Die Pan-Afrikaniste besef dit en op die O.A.E.-kongres.⁶⁴⁾ (Organisasie vir Afrika-eenheid), Oktober 1965, wat eintlik maar net hul platform was, gee hulle hul steun aan die verslane opposisiepartye in Botswana. Hulle besef dat hulle op militêre gebied meer deur daardie partye sal vermag. Let ook op die Pan-Afrika-voorstel aan die V.V.O. om 'n Suid-Afrikaanse oorname van Botswana teen te staan.⁶⁵⁾ Die „Organisasie vir Afrika-eenheid" is een van die beste metodes waardeur Botswana kontak met die ander Afrika-lande kan maak, en Botswana verkry dan ook in November 1966 lidmaatskap.⁶⁶⁾

Weereens moet Botswana egter let op die houding van Suid-Afrika. Die Republiek kan nooit die Pan-Afrikanisme of sy doelwitte goedkeur nie. Botswana besef dat

63) Vgl. Stevens, R.P., Lesotho, Botswana and Swaziland, Bl. 141 e.v.

64) Die Organisasie vir Afrika-eenheid (O.A.E.) kom in Addis Ababa tot stand tydens 'n konferensie van 30 Afrika-lande vanaf 22-25 Mei 1963. Hulle ver naamste doelwitte is Afrika-eenheid en die verwydering van kolonialisme in Afrika. Vgl. Britse inligtingsdiens, Pan-Africanism, Augustus 1965, Bl. 30.

65) Sien hierbo Bl. 157.

66) Vgl. Information Service of Botswana, New Commonwealth, no. 4, 1968, Bl. 138.

Suid-Afrika nooit sy goedkeuring sal heg aan 'n te noue verwantskap met die kommunisties-geïnspireerde Pan-Afrikanisme nie, en doen dus 'n beroep op die lidlande van die O.A.E.-kongres (1967) om Botswana nie as af-springplek vir „vryheidsregte" te gebruik nie.⁶⁷⁾ Die O.A.E. staan dan ook simpatiek teenoor hierdie beroep.⁶⁸⁾

Botswana staan dus nog betreklik geïsoleerd teenoor selfs haar nie-blanke noordelike state. Vir Botswana sal dit baie beteken om beter betrekkinge aan te knoop.

Ons let daarop dat die Pan-Afrikanisme die maatskapstruktuur skade aandoen. Hulle erken nie die bestaansreg van Suid-Afrika nie, en van vreedsame naasbestaan en naasteliefde is daar geen sprake nie. Die doelwit is die algehele vernietiging van die blanke Suid-Afrika.

Botswana probeer egter om nouer betrekkinge met ander Afrika-lande aan te knoop, alhoewel die antagonistiese houding van 'n groot aantal Afrika-organisasies teenoor Suid-Afrika hul pogings dwarsboom. So verklaar Botswana in 1966 dat hulle na onafhanklikheid 'n reisende ambassadeur vir Afrika gaan aanstel.⁶⁸⁾ Betrekkinge word met ander Afrika-lande aangeknoop, en Seretse Khama bring in Julie 1967 'n staatsbesoek aan Malawi,⁶⁹⁾ terwyl daar met Ethiopië (19 Oktober 1967) en Kenya (30 Oktober 1967) diplomatieke betrekkinge aangeknoop

67) Vgl. African Research Bulletin; Political, Social and Cultural series, Vol. 4, no. 9, 1-30 September 1967, Bl. 857A.

68) Ibid.

69) Vgl. African Research Bulletin; Political, Social and Cultural Series, Vol. 3, no. 8, 1-31 Augustus 1966, Bl. 588B.

70) Vgl. a.w., Vol. 4, no. 6, 1-30 Junie 1967, Bl. 793A.

word.⁷¹⁾ Zambië het 'n diplomatieke sending in Gaberones, terwyl mnr. R.N. Mannathoke Botswana se Hoë Kommissaris in Lusaka is.⁷²⁾

Op organisatoriese vlak begin Botswana al meer invloed uitoefen. Gedurende die 2de sitting van die byeenkoms van die „African Development Bank" in April 1966 gee Botswana aanduidings dat hulle graag lidmaatskap wil verkry.⁷³⁾ Op 15 Februarie 1967 word Botswana lid van die „Economic Commission for Africa (E.C.A.)⁷⁴⁾ terwyl Botswana ook 'n opvoedkundige konferensie, georganiseer deur die „Organisasie vir Afrika-eenheid" en „United Nations Economic, Scientific and Cultural Organization," op 22 Julie 1968 in Nairobi bywoon.⁷⁵⁾ Gedurende Julie 1968 woon Botswana ook die jaarlikse byeenkoms van die „Southern Africa Regional Commission for the Conservation and Utilisation of the Soil" by.⁷⁶⁾

5. Betrekkinge met Rhodesië

Deur die jare heen het die noord-oostelike deel van Botswana, beter bekend as die Tati-distrik, noue bande met Rhodesië aangeknoop, as gevolg van die begeerte van 'n sekere groep blanke boere om by Rhodesië ingelyf te word. Bulawayo was as besigheidsentrum gebruik, terwyl Rhodesië 'n aandeel gehad het in die spoorlyn wat deur Botswana gaan. Die begeerte na inlywing het egter baie gekwyn.

71) Vgl. a.w., Vol. 4, no. 10, 1-31 Oktober 1967, Bl. 820A

72) Vgl. Information Service of Botswana, New Commonwealth, no. 4, April 1968, Bl. 138.

73) Vgl. Africa Diary, Vol. VI, no 23, 30 Mei - 5 Junie 1966, Bl. 2895.

74) Vgl. African Research Bulletin: Economic, Financial and Technical Series, Vol. 4, no. 1, 15 Januarie - 14 Februarie 1967, Bl. 668C.

75) Vgl. a.w., Political, Social and Cultural Series, Vol. 5, no. 7, 15 Augustus 1968, Bl. 1137

76) Vgl. South African Digest, 27 September 1968, Bl. 6.

Rhodesië, met sy blanke regering, is nie baie gretig om nouer betrekkinge met Botswana aan te knoop nie, en wend hulle na Suid-Afrika vanwaar hulle heelwat hulp ontvang. Ook teenoor ander Afrika-lande word dieselfde houding geopenbaar. Indien die nie-blankes in Rhodesië aan bewind kom, sal nouer betrekkinge met noordelike buurstate en Botswana aangeknoop word, omdat die swart state nie met die blanke Rhodesië betrekkinge wil aanknoop nie.

Die spoorwegvraagstuk werk soos 'n tweesnydende swaard wat Rhodesië sowel as Botswana dwing om nie te antagonisties te raak nie. Die spoorlyn vanaf die Kaap na Rhodesië gaan deur die ooste van Botswana, en alhoewel Rhodesië 'n spoorwegverbinding met Lourenco Marques het, dra eersgenoemde tog 'n geweldige kwota van Rhodesië se invoere. Indien Botswana die spoorlyn mag saboteer, sal dit 'n geweldige invloed op Rhodesië hê. Andersyds is daar die alternatief dat die Suid-Afrikaanse regering 'n direkte spoorlyn na Rhodesië via Beitbrug kan bou, wat met die Rhodesiese spoorweg by West Nicholson verbind kan word - 'n skrale sestig myl. Dit sal 'n finansiële krisis in Botswana veroorsaak, want sonder die spoorwegverkeer daal Botswana se inkomste geweldig.

Die betrekkinge tussen Suid-Afrika en Rhodesië het vanaf 1960 geweldig verbeter, en in 1963 is geheime spoorwegsamesprekings tussen dié lande gehou.⁷⁷⁾ Bo-genoemde spoorwegverbinding is egter nie die enigste nie. 'n Alternatiewe roete is vanaf West Nicholson tot by die Rhodesië - Lourenco Marques spoorlyn, wat 'n baie korter roete vanaf Suid-Afrika se industriële ge-

77) Vgl. Munger, E.S., Bechuanaland. Pan-African outpost or Bantu Homeland?, Bl. 95 e.v.

biede na Rhodesië sal verskaf as die roete wat nou in gebruik is. Hierdie roete sal ook 'n geweldige verlies vir Botswana teweegbring.

So bevrees was Botswana vir 'n stap in daardie rigting, dat hulle daarop aandrang dat sowel Zambië as Rhodesië 'n offisiële ooreenkoms onderteken dat laasgenoemdes eers met Botswana samesprekings sou hou, voordat hulle 'n projek aanpak wat die spoorverbinding deur die ooste van Botswana sou skade aandoen.⁷⁸⁾

Die geskil tussen Brittanje en Rhodesië het daartoe gelei dat betrekkinge tussen laasgenoemde en Botswana verswak het. Om die regering van Mr. Smith in Rhodesië te ondermyn, kondig Engeland by monde van die Statebondsekreteraris, Mr. Bottomley, op 9 Desember 1965 aan dat 'n radiosender in Botswana naby Francistown opgerig gaan word, wat 'n groot deel van Rhodesië sal dek.⁷⁹⁾ Op 29 Desember 1965 word aangekondig dat die stasie nou in werking is, en alreeds is Mr. Wilson se toespraak in die V.V.O. (16 Desember 1965), en die Koningin se kersfeesboodskap uitgesaai. Daar kan dus verstaan word dat Rhodesië ontevrede is omdat Botswana toestemming tot die oprigting van hierdie stasies gegee het. Onbekende inmenging, hoogs waarskynlik van Rhodesiese kant, veroorsaak swak ontvangs, en Britse troepe word vanuit Swaziland daarheen gevlieg vir beskerming.⁸⁰⁾ 'n Tweede radio-stasie tree op 15 Mei 1966 by Francistown in werking.⁸¹⁾

78) Vgl. Munger, E.S., a.w., Bl. 98.

79) Vgl. Commonwealth Survey, Vol. 12, no. 1, 7 Januarie 1966, Bl. 14. Hierdie sender sou op mediumgolf 'n uitsaai-afstand van 110 myl in die dag en 500-600 myl in die nag hê, en op kortgolf 'n afstand van 500-600 myl, dag of nag.

80) Vgl. Commonwealth Survey, Vol. 12, no. 3, 4 Februarie 1966, Bl. 150.

81) Vgl. Commonwealth Survey, Vol. 12, no. 12, 10 Junie 1966, Bl. 618.

Hierdie radiostasies was egter as propogandamedium 'n algehele mislukking, maar het lank genoeg bestaan om kwade gevoelens te wek. Die toestemming deur Botswana was 'n verwerping van die wedersydse erkenning van state wat aan die grondslag van gesonde internasionale verhoudings lê. Khama lê ook klem daarop dat sy regering die „onwettige“ Smith-regering nie kan of sal erken nie, en plaas dus 'n ban op die vervoer van gewere, ammunisie en olie deur Botswana.⁸²⁾ Dit is dus duidelik dat alhoewel Botswana en Rhodesië 'n gemeenskaplike grens het, hulle eintlik in konflik teenoor mekaar staan.

6. Internasionaal

Op internasionale vlak heers daar nie groot belangstelling vir Botswana nie. Rusland en die V.S.A. sal in die toekoms meer in Botswana belangstel, as gevolg van sy strategiese belangrikheid ten opsigte van Suid-Afrika. Die kommuniste kon nog nooit daarin slaag om tot direk op Suid-Afrika se grense in te dring nie, maar het nou hier 'n gulde geleentheid. Indien hulle Botswana kommunisties-georiënteerd kan kry, sal dit baie maklik wees om 'n kommunistiese invalsmag op Suid-Afrika se grense te versamel. Amerika sal sekerlik hierteen skop, al is dit nou nie om die Westerse demokrasie te beveilig nie, dan wel om hul eie belang in Afrika te bevorder.

Van die twee moondhede, het Amerika op die oomblik die grootste direkte kontak met Botswana. Alhoewel hul diplomatieke betrekkings afhang van besoeke vanuit Pretoria, het hulle tog op ander maniere 'n geringe invloed in Botswana. Amerikaners, soos C.W. de Kiewiet,⁸³⁾ het

82) Vgl. Stevens, R.P., Lesotho, Botswana and Swaziland, Bl. 159.

83) Die boek van C.W. de Kiewiet „A History of South Africa. Social and Economic“ kan met vrug bestudeer word.

'n rol gespeel in die herorganisasie van die Roma Kollege in Lesotho sodat dit vir die drie Hoë Kommissarisgebiede as universiteit fungeer.⁸⁴⁾ Die V.S.A het gedurende 1963 'n navorsingsprojek naby Ghanzi deurgevoer, en Amerikaanse vlootnavorsers het 'n basis in die Kalahari omdat dit die enigste bereikbare stuk land is wat die direkte antipode van 'n radiostasie op Amerikaanse grondgebied is, en word gebruik om die sterkte van radiogolwe te meet. Alhoewel dit nie direk op Botswana van toepassing is nie, wil ons tog daarop wys dat meer as die helfte van die Amerikaanse beleggings in Afrika in Suid-Afrika is, en daar sal goed op Botswana se handelinge gekyk word sodat sy handelinge nie die V.S.A. se beleggings in Suid-Afrika skaad nie.

Rusland het nog minder direkte kontak met Botswana. Dit kom voor asof die inwoners van Botswana nie juis belangstel in die kommunisme nie, terwyl die regerende „Bechuanaland Democratic Party“ die kommunisme nie in Botswana duld nie. Gedurende Desember 1967 verskyn daar 'n persverklaring dat Botswana besig is om toe te slaan teen twee swart politieke leiers wat die kommunisme wil bevorder, die regering in onguns wil bring en rassehaat bevorder.⁸⁵⁾ Vyf bestuurslede van die „Botswana National Front“ onder andere dr. Kenneth Koma, is ter strafsitting verwys op aanklagte van ondermyende bedrywighede en sedisie. Die klagtes spruit voort uit artikels in die partymondstuk, „Puo Paan“, wat daarop neerkom dat Botswana besig is om die leerstellinge van Suid-Afrika se „Hitler-beleid“ oor te neem, en dat

84) Vgl. Munger, E.S., Bechuanaland. Pan-African outpost or Bantu-Homeland?, Bl. 101.

85) Vgl. Die Beeld, 24 Desember 1967.

blanke staatsamptenare van Botswana beloftes aan Suid-Afrika gemaak het om die swartman te verdruk. Ook het aan die lig gekom dat geld uit Rusland ontvang is om 'n veldtog teen die regering te verskerp. Hieraan is sowel die „Bechuanaland National Front" as die „Bechuanaland Peoples Party" skuldig. In hoeverre hierdie berigte waar is, kan nie vasgestel word nie, maar Botswana kan die toestand nie laat voortduur nie, omdat dit sowel sy eie gesag as sy betrekkings met Suid-Afrika sal ondermyn.

Daar bestaan geen wettige kommunistiese party in Botswana nie, terwyl sekere kommunistiese publikasies deur wetgewing no. 23 van 1965 verbied is.⁸⁶⁾

Die Russiese siening ten opsigte van Botswana kom duidelik te voorskyn uit 'n artikel deur A. Strogovich in 'n Moskou se publikasie.⁸⁷⁾ Hierdie artikel is geskryf voor die onafhanklikheid van Botswana en Engeland word veral aangeval oor die agterlikheid van die gebied, terwyl steun veral aan die „Bechuanaland Peoples Party" toegewys is. Aantygings van finansiële hulp aan die „Bechuanaland Peoples Party" kan dus waar wees. Ook word Dr. Verwoerd se toespraak van 3 September 1963 sterk in die Russiese publikasie „Pravda" aangeval. Hulle wys daarop dat die bevolking van Botswana eerder koloniale slawe van Engeland sal bly as om deel te word van Dr. Verwoerd se konsentrasiekampe.⁸⁸⁾

Kommunistiese vlugtelinge gebruik Botswana wel as roete, maar dit is geen teken dat die kommunisme werklik 'n mag geword het nie. 'n Ontstellende berig het

86) Hier word gedink aan publikasies soos „The Voice of Africa," „The Freedom Fighter," „Assegai," en „The African Communist." Vgl. Supplement to the Government Gazette, 18 Junie 1965.

87) Vgl. Munger, E.S., Bechuanaland, Pan-African outpost or Bantu Homeland?, Bl. 102 e.v.

88) Vgl. Munger, E.S., a.w., Bl. 103.

egter gedurende Februarie 1968 in 'n Suid-Afrikaanse publikasie verskyn, naamlik dat 'n Russiese konsulaat gedurende 1968 in Botswana geopen gaan word.⁸⁹⁾ Hierdeur sal Moskou en die kommunisme veel nader aan Suid-Afrika wees as voorheen. Betrekkinge tussen Botswana en Suid-Afrika sal onmiddellik vertroebel word, want die Republiek kan nie 'n sterk kommunistiese invloed op sy grense duld nie.

Nadat Botswana op 17 Oktober 1966 lid word van die V.V.O.⁹⁰⁾ het hy ook op internasionale vlak invloed. Op 21 November 1966 verklaar Botswana se afgevaardigde in die V.V.O. dan ook dat Botswana sowel nasionalistiese as kommunistiese Sjina in die V.V.O. wil sien.⁹¹⁾ Nasionalistiese Sjina verklaar in Desember 1966 dat hulle so gou moontlik diplomatieke betrekkinge met Botswana wil aanknoop.⁹²⁾

Selfs voordat Botswana onafhanklik geword het, het internasionale organisasies hulp verskaf. Hier dink ons aan die „Oxford Committee for Famine relief,”⁹³⁾ die „International Development Association” (IDA), „World Health Organization” (WHO), „Food and Agriculture Organization” (FAO) en „United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization” (UNESCO),⁹⁴⁾ terwyl Denemarke en Swede ook geld beloof.⁹⁵⁾

89) Vgl. Dagbreek en Landstem, 4 Februarie 1968.

90) Vgl. Keesings Archives, 22-24 Oktober 1966, Bl. 21679.

91) Vgl. Africa Report, Vol. 12, no. 1, Januarie 1967. Bl. 34.

92) Vgl. African Research Bulletin; Political, Cultural and Social Series, Vol. 3, no. 12, 1-31 Desember 1966, Bl. 688B.

93) Vgl. Africa Diary, Vol. 2, no. 5, 27 Januarie - 2 Februarie 1962, Bl. 363.

94) Vgl. a.w., Vol. 5, no. 66, 30 Januarie - 5 Februarie 1965, Bl. 2159.

95) Vgl. African Research Bulletin; Economic, Financial and Technical Series, Vol. 5, no. 4, 31 Mei 1968, Bl. 1016C.

Botswana word die 108ste lid van sowel die "International Bank for Reconstruction and Development" (IBRD 24 Julie 1968), as die "International Monetary Fund" (IMF 25 Julie 1968), terwyl hy ook die 99ste lid word van die "International Development Association" (IDA 26 Julie 1968)⁹⁶⁾ die "International Labour Organization" (ILO) en "Food and Agriculture Organization" (FAO).⁹⁷⁾ Deur die "United Nations Development Programme" (UNDP) word 'n bydrae van \$962,300 vir koper en nikkelontginning aan Botswana toegestaan.⁹⁸⁾ In Francistown is 'n onderwyserskollegeprojek aan die gang wat Swede, UNESCO, UNICEF, Engeland, Botswana en die V.S.A. insluit, om sodoende laerskoolonderwysers op te lei.⁹⁹⁾

Op die internasionale diplomatieke terrein het Botswana ook al heelwat bande aangeknoop deur byvoorbeeld Hoë Kommissaris in London en Washington te plaas.¹⁰⁰⁾ Botswana het verteenwoordigers van die volgende lande al erken, - Engeland (basis te Gaberones), V.S.A. (Gaberones), Israel (Lusaka), Japan (Pretoria), België (Pretoria), Sjina (Gaberones), Nederland (Pretoria), Frankryk (Lusaka), Switserland (Pretoria) en Tsjekkoslowake (Lusaka).¹⁰¹⁾

7. Suidwes-Afrika

Dit is te betwyfel of noue betrekkinge ooit

-
- 96) Vgl. Keesings Archives, 27 Julie - 3 Augustus 1968, Bl. 22834B.
97) Vgl. The Statesman's Yearbook 1967-68, St. Martin's Press, New York, 1967, Bl. 11.
98) Vgl. African Research Bulletin; Economic, Financial and Technical Series, Vol. 4, no. 12, 31 Januarie 1968, Bl. 905A.
99) Vgl. New Commonwealth, no. 4, 1968, Bl. 135.
100) Vgl. Information Service of Botswana, The facts about Botswana, New Commonwealth, no. 4, April 1968, Bl. 138.
101) Ibid.

tussen Suidwes en Botswana aangeknoop sal word, omdat dit tog eintlik sal neerkom op betrekkinge met Suid-Afrika. Daar moet egter gelet word op gemeenskaplike belange tussen Botswana en Suidwes-Afrika.

Eerstens is daar die lang gemeenskaplike grens wat deur 'n heining aangedui word. Indien 'n mens die ontwikkeling van beide kante van die grens ontleed, is dit opmerklik dat veeboerdery in Suidwes op 'n veel hoër vlak as in Botswana is. Dit sal dus vir Botswana voordelig wees om sy oë in daardie rigting te wend.

Walvisbaai is reeds in 1933 as 'n meer natuurlike hawe vir die vee van Noord-Botswana gesien as Kaapstad.¹⁰²⁾ Finansiële laste en die feit dat Walvisbaai, ongeag omstandighede, Suid-Afrikaanse gebied sal bly, lewer egter probleme. Gedurende vroeër jare het inwoners van die Ghanzi-blok hulle handel veral met Gobabis in Suidwes-Afrika gevoer, maar vandag word Lobatsi in Botswana al meer gebruik, alhoewel die vroeëre noue bande nog steeds bestaan. In 1963 is 'n ambisieuse vervoer-van-steenkool-per-pyp deur 'n Londonse firma voorgestel. Dit sou R20 miljoen kos om 'n pyplyn vanaf die Wankie in Rhodesië oor Botswana na die Amerikaansbeheerde Tsumeb in Suidwes op te rig. Hierdie steenkool sou gebruik word vir die opwekking van krag, en die pyplyn sou dan na die Atlantiese kus verleng word.¹⁰³⁾

'n Verdere probleem is die Suidwes-Afrika-Hereros wat in Ngamiland aangetref word. Ook vir Suid-Afrika lewer die grens probleme op, omdat vlugtelinge sonder veel moeite vanuit Suidwes-Afrika na Botswana kan

102) Vgl. Notule van Europese Adviesraad, 1933.

103) Vgl. Munger, E.S., Bechuanaland: Pan-African outpost or Bantu Homeland?, Bl. 90-1.

vlug.¹⁰⁴⁾

Op die oomblik lyk die moontlikheid van nouer bande tussen Botswana en Suidwes skraal, terwyl Suid-Afrika in die toekoms die bepalende faktor sal bly.

8. Evaluasie

Die klem het dwarsdeur die studie op die maatskapstruktuur geval, terwyl gewys is op gevalle waar die maatskapstruktuur nie tot in sy kern deurgevoer is nie. Veral op administratiewe gebied het Engeland sy grense oorskry, en nie die basis waarop die protektooraat berus, eerbiedig nie. Ook het burgers van die Suid-Afrikaanse republiek by geleentheid hul magte oorskry deur wederregtelike uitbreiding van hul grense.

Daar sal gelet word dat die mag wat Suid-Afrika oor Botswana het, in al laasgenoemde se buitelandse betrekkinge tevoorskyn kom. Suid-Afrika het die finale houvas. Dit is egter nie vir Botswana nodig om in vrees te lewe vir ekonomiese sanksies of 'n militêre aanval deur Suid-Afrika nie, want die Republiek stel nie belang in die vergroting van sy staatsterritorium nie. Volgens G.G. Lawrie kan Suid-Afrika se beleid gesien word as 'n beleid van status quo,¹⁰⁵⁾ dit wil sê, die situasie moet voortbestaan soos dit vandag geken word. 'n Ekonomiese sanksie-veldtog of militêre inval deur Suid-Afrika teen Botswana, sonder goeie rede, is nie in ooreenstemming met die beginsels van die maatskapstruktuur nie. Suid-Afrika glo daarin dat geen land in die huishoudelike sake van 'n ander mag inmeng nie, en maak dit ook op homself van toepassing. Inmenging deur Suid-Afrika sal dus

104) Vgl. Die „Abrahams-geval“, Bl. 181.

105) Vgl. Lawrie, G.G., South Africa's World Position, The Journal of Modern African Studies, Vol. 2, 1 Maart 1964, Bl. 43.

die wedersydse erkenning van die regte van een land vir 'n ander skend. Andersyds moet Botswana besef ^{hy}~~hulle~~ dat in geen opsig Suid-Afrika se gelyke is nie, en ^{hy}~~hulle~~ moet dus daarvolgens handel, met die wete dat Suid-Afrika die maatskapstruktuur sal eerbiedig.

Botswana staan dus op die eerste trappie na 'n volwaardige staat, en moet bygestaan word. Botswana moet die maatskapstruktuur in al sy fasette vasvang. Alleen dán sal daar van vreedsame naasbestaan met sy buurstate, blank en nie-blank, sprake wees.

BYVOEGSELS BY HOOFSTUK VIER

Byvoegsel I

LETTER FROM GENERAL BOTHA TO LORD GLADSTONE (UNITED KINGDOM HIGH COMMISSIONER), 12th MARCH, 1913.

MY DEAR LORD GLADSTONE,

I beg to offer you my sincere apologies at not having replied earlier to your letter of the 3rd instant, but I have been so occupied with other matters, that it was difficult indeed to give my attention to this question.

You have correctly understood the meaning of my recent statement in the Assembly in connection with the Protectorates. As you say, I was speaking on the general question of Native Policy and not on that of the eventual incorporation of the Protectorates, and all that I intended to convey was that the proposals which I contemplated submitting to Parliament, would only be in the nature of a first step and were not to be looked upon in any way as an attempt at a final solution of the problem, and that I did not think it would be practicable for the Government to grapple with the whole problem until such time as all the Protectorates would be incorporated into the Union.

At the same time I must confess that I rather welcomed the opportunity of making some reference to the ultimate incorporation of the Protectorates in view of Sir Starr Jameson's statement in London, on the 27th ultimo, at the Annual Meeting of the Chartered Company, in connection with the development of Bechuanaland.

We were considerably surprised to hear of the representations which have evidently been made from time to time by the Chartered Company in respect of Bechuanaland.

It is not clear whether Sir Starr had in view the political incorporation of Bechuanaland into Rhodesia, or merely a certain measure of economical development by the Chartered Company of this Protectorate, but in either case this is an ambition which the Government of the Union could not agree to encourage at all.

There is, of course, no question that it was contemplated at the time of Union that all the Protectorates, sooner or later, would be transferred to the Union, and I think it should be made clear to the Chartered Company that the Union Government would offer strenuous opposition to any such transfer of Bechuanaland, or of the development of that Protectorate by the Chartered Company.

The representations in regard to Bechuanaland which the Chartered Company have already made, and according to Sir Starr, intend to renew at some future date, have caused suspicion in the Union as to the destination of that Protectorate, and in view thereof, I feel that we must modify our attitude as conveyed to you in former correspondence and conversations.

I consider that we must now press for the transfer, at the earliest possible date, of Swaziland and at the same time of Bechuanaland.

Should the simultaneous transfer of both these Protectorates not be feasible in the opinion of the Imperial Government, then we urge that Bechuanaland also be transferred as soon as possible after the incorporation of Swaziland has been settled.

In regard to Basutoland the position remains unchanged.

Believe me,

Yours very sincerely,

LOUIS BOTHA.

His Excellency the Right Honourable
Viscount Gladstone, G.C.M.G.,
Cape Town.

Byvoegsel 2

MEMORANDUM HANDED TO GENERAL SMUTS BY THE SECRETARY OF STATE FOR DOMINION AFFAIRS ON 21st JULY, 1933.

In considering any suggestion for transfer of any of the South African High Commission Territories to the Union, account must be taken of the following considerations:—

- (i) Pledges given by or on behalf of successive Secretaries of State to—
 - (a) Parliament;
 - (b) the inhabitants of the Territories.
- (ii) The conditions prescribed in the Schedule to the South Africa Act, 1909.
- (iii) The wishes of the inhabitants.

I. Pledges given by His Majesty's Government in the United Kingdom.

When the South Africa Bill was before the House of Commons the Under-Secretary of State for the Colonies stated on behalf of His Majesty's Government that—

"the House may rest assured—and I have the full authority of the Government and the Prime Minister for saying so—that it will have the fullest opportunity of considering the matter before the transfer of the Protectorates."

At a later stage of the debate he stated:—

"The wishes of the natives in these Territories will be most carefully considered before any transfer takes place."

At the same time the former assurance was repeated with an additional statement, that the House—

"will have an opportunity of discussing, and, if they wish, of disapproving of the action of the Government."

In November, 1919, the following question was asked in the House of Commons:—

"Whether His Majesty's Government are considering any alteration in the status of the Protectorates of Swaziland, Bechuanaland and Basutoland; whether the inhabitants will be consulted before any change in the status does take place, and whether the House of Commons will have an opportunity of debating the matter before any action is taken."

The answer of the Under-Secretary of State for the Colonies was as follows:—

"The answer to the first part of the question is in the negative, and to the second and third parts in the affirmative."

In February, 1925, the following question was asked in the House of Commons:—

"Whether the Secretary of State for the Colonies can give an assurance that no steps will be taken to concur in any way with the incorporation of Bechuanaland or Basutoland or Swaziland in the Union of South Africa before an opportunity has been given to this House to record its opinion on this matter of our responsibility for and to the native races."

To which the Secretary of State made the following reply:—

"In accordance with the pledges given when the South Africa Bill was before Parliament, the House will have the fullest opportunity of discussing, and, if they wish, of disapproving any proposed transfer of these Territories to the Union."

In the course of a statement in February, 1925, in the House of Lords, Lord Onslow stated on behalf of His Majesty's Government that if at any time His Majesty's Government should be asked to come to any decision in regard to any such transfer—

"they will not make any decision until the native population and the white population have had full opportunity of expressing their views, and any views they may express, and any representations which either the native population or the white population may make to His Majesty's Government will receive the most careful consideration before the Government come to any final decision in regard to the matter."

Reference may also be made in this connection to the following statement made by General Hertzog in the Union Parliament on the 25th March, 1925:—

"Our position has always been as a party, that we are not prepared to incorporate in the Union any Territory unless the inhabitants of the Territory are prepared to come in."

II. The South Africa Act, 1909.

Section 151 of the Act provides that the King, with the advice of the Privy Council, may on addresses from the House of Parliament of the Union, transfer to the Union the government of any of the territories, subject to the terms and conditions embodied in the Schedule.

The terms of the Schedule were drawn up by the South African National Convention and were accepted by that body and by the Parliament of the United Kingdom as embodying certain principles and safeguards to native rights long recognized as essential.

Three important features which may be noted are—

- (a) the provisions prescribing that no part of the native reserves may be alienated from the native tribes inhabiting the Territories (Section 14);
- (b) the composition of the Commission charged with the duty of advising the Prime Minister in the administration of the Territories (Section 3);
- (c) the provisions prohibiting the levying of any differential duties or imposts upon the produce of the Territories (Section 17).

The importance of the Schedule as a guarantee that the existing rights of the natives would not be prejudiced in the event of transfer was explained to the Swazi deputation in 1923 by the then Secretary of State. On this occasion the Secretary of State said: "I need hardly say that His Majesty's Government would not support in the House of Commons or elsewhere any proposal for transfer if it involved the impairment of such safeguards for native rights and interests as the Schedule to the South Africa Act was designed to secure."

Since the South Africa Act was passed the constitutional position has been affected by the passage of the Statute of Westminster. In view of this Statute the Schedule to the South Africa Act can no longer be regarded as affording in itself a legal safeguard, though it is clear from what is stated above that transfer could only be made subject to agreement that the general scheme of the Schedule would be maintained.

There are two provisions in the Schedule which require special consideration in this connection, viz., (i) Section 20, which states that the King may disallow any law made by the Governor-General in Council by Proclamation for any territory, (ii) Section 25, providing that all Bills to amend or alter the provisions of the Schedule shall be reserved for the signification of His Majesty's pleasure.

Before any question of transfer could be considered it would be necessary to ascertain—

- (a) what the Union Government would propose to substitute for the provision relating to the power of disallowance. (This, at the time when the South Africa Act was passed, meant disallowance on the advice of His Majesty's Government in the United Kingdom.); and
- (b) what alternative form of security could be provided in place of the provision as regards reservation. (At the time of the South Africa

Act His Majesty would have been advised as to the Bills in question by His Majesty's Government in the United Kingdom.)

III. *The Wishes of the Inhabitants.*

In accordance with the pledges referred to above it would be essential to give both the native population and the white population of the Territory or Territories concerned full opportunity of expressing their views with regard to any proposal for transfer, and the question when and how this could be done would require very careful consideration. In this connection account would have to be taken of the fact that the native policy in the Union is still the subject of discussion and will, it is understood, form the subject of future legislation. The natives of the Territories would naturally require to know how their interests were likely to be affected by any developments of native policy in the Union.

July, 1933.

Byvoegsel 3

MEMORANDUM ON THE PROPOSED INCORPORATION OF BASUTOLAND, BECHUANALAND AND SWAZILAND IN THE UNION OF SOUTH AFRICA.

(Submitted to Mr. Thomas by General Smuts on 28th July, 1933.)

Geographically Basutoland, the greater part of Bechuanaland, and Swaziland (hereinafter referred to collectively as the territories) belong to the territory which constitutes the Union of South Africa, and ethnologically and racially the inhabitants of the territories are indistinguishable from the inhabitants of the Union. In fact, in several instances members of the same tribe are settled on either side of the present political boundaries separating the territories from the Union.

Historically also two of the territories belong to the Union. Basutoland was formerly part of the Cape Colony and Swaziland was a protectorate of the Transvaal, and the line of demarcation between that part of Bechuanaland which forms part of the Cape Province on the one hand and the Bechuanaland Protectorate on the other, was quite arbitrarily chosen. It was merely a matter of convenience that it was not placed a few hundred miles farther to the north.

But the strongest ties of all between the territories and the Union are the economic bonds which bind them inseparably together and make the territories entirely dependent upon the Union.

The territories have practically no other market than the Union for all their products and particularly for their vast labour supplies. These labour supplies are of vital importance to the territories, especially Basutoland, which could not possibly maintain its population without the wages earned by its labourers on the mines and elsewhere in the Union. Most of the banking and other business in the territories is controlled from the Union, and the territories and the Union are already being dealt with as one entity for purposes of customs and excise because it is not feasible to deal with each territory as a separate entity.

And yet, in spite of the fact that the territories belong to the Union geographically, racially, historically and economically, they are separated therefrom by purely artificial boundaries.

This separation has many disadvantages. Although Bechuanaland and Swaziland are treated as part of the Union for customs purposes, yet the Union Government can exercise no control over the administration of the customs laws in those territories—a most anomalous state of affairs. Furthermore, as there are practically no immigration restrictions between the territories and the Union, it is very difficult for the Union to prevent the influx of prohibited immigrants from abroad through Swaziland or Bechuanaland.

As regards Basutoland, it is desirable in the interest of the Union, as well as of Basutoland itself, that steps be taken on an extensive scale along the headwaters of several important rivers which arise in Basutoland and flow through the Union, to prevent, by means of afforestation and other methods, the erosion which is causing so much damage in the mountainous parts of the country. These steps might have to be taken on both sides of the border and could be carried out satisfactorily only by the Union Government.

The Union is vitally interested in the control of animal diseases in the territories, and yet it cannot itself exercise any such control. With its extensive veterinary organisation and greater resources, the Union can far better prevent or check the spread of animal diseases in the territories and from there to the Union than the present administrations of the territories can do.

The illicit traffic in fire-arms and ammunition, the illicit removal of stock from quarantine areas and many other offences committed along the borders between the Union and the territories are facilitated by the political separation of the areas in question and could be much better controlled by one police force subject to one authority.

And lastly, as the natives in the territories belong to the same stock as the natives in the Union and often form part of the same tribes, and as they all have similar interests, it is essential that the native policy in the Union, as well as in the territories, be laid down and controlled by one Government.

The anomaly and inconvenience of separating the territories from the area which now constitutes the Union was fully realised as far back as twenty-five years ago, when the House of Commons passed a resolution expressing its confidence "that His Majesty's Government will welcome the adoption of provisions calculated to render possible the ultimate inclusion of the whole of British South Africa in a federal union".

This resolution was acted upon by the framers of the South Africa Act, 1909, for therein provision was made not only for the immediate unification of the four self-governing South African Colonies, and for the ultimate inclusion of Rhodesia in the Union, but also (in Section 151) for the eventual transfer of the territories to the Union.

In dealing with this section when the Bill in question was before the House of Lords, the Secretary of State for the Colonies (the Earl of Crewe) correctly expressed the general feeling in regard to the matter when he stated "it does not seem conceivable that for an indefinite future these areas should remain administered from here (i.e. from London) and that the new South African Union should have no lot or part in their administration".

Neither Section 151 nor any other part of the South Africa Act gives any clear indication of the time when the territories should be transferred to the Union, but the legislature obviously contemplated an early transfer. Otherwise no provision would have been made in 1909, in the Schedule to the Act, for a very special form of government of the territories to be transferred as it could well be foreseen that after effluxion of a considerable period the social, cultural and economic conditions of those territories might be so different from what they were when the Act was passed that the form of government laid down in the Schedule would be impracticable. This view is borne out by the attitude of the Secretary of State for the Colonies during the passage of the South Africa Bill. The Bill was first passed by the House of Lords and at the committee stage Lord Courtney of Penwith moved an amendment to Clause 151, providing that a transfer of the territories could only be effected "at the expiration of ten years from the establishment of the Union". In opposing this motion, the Secretary of State for the Colonies, the Earl of Crewe, stated that he had no reason to suppose—indeed quite the contrary—that the existing South African Governments would agree to the ten years' limit proposed by the noble Lord, and that he thought they would raise the strongest objection to the insertion of any such provision. He said further: "From our own point of view we also object to it. If you say that no handing over shall take place for ten years, there is some case against the insertion

of the Schedule at all. It might be argued and would, I think, be argued, that if at any rate for ten years, and possibly longer, no transfer could take place, it is somewhat premature to enter into the terms of transfer as we have done in the Schedule".

A similar amendment to that moved by Lord Courtney was later urged in the House of Commons by Mr. Keir Hardie and this was also turned down by Colonel Seely (Under-Secretary of State for the Colonies) who was in charge of the Bill in that House.

It is therefore clear that those responsible for the passage of the South Africa Act anticipated that the territories would be transferred to the Union within a comparatively short period.

And now after a lapse of more than two decades the Government and the people of the Union feel that the transfer is long overdue.

The Union producers resent the competition in their own markets of Bechuanaland or Swaziland livestock and dairy products, of Swaziland tobacco and maize and of Basutoland wheat (which are, moreover, brought on to those markets by means of Union railways and motor transport at special, unremunerative rates) and

have brought pressure to bear upon the Union Government to bar those products from Union markets in view of the fact that they come from territories which are politically as distinct from the Union as if they were situated in a different continent. Moreover, many able-bodied Union Natives now cannot find employment so that they cannot maintain themselves and their dependants and require State assistance. And yet a large number of natives from the territories are employed in the Union, thus ousting Union natives. If the borders of the Union were closed to native labourers from outside, there would be no unemployment among Union natives and the State would not be burdened with the cost of native unemployment relief.

There can be no doubt that the Union bears the brunt of the economic maintenance of the territories and it is felt that if the territories are to be maintained by the Union and to form part of the Union economically, they must also form part of it politically. The Union may find it difficult to continue the economic maintenance of the territories, to its own disadvantage, unless they form part and parcel of the Union. If they are to remain politically separate, the Union Government may find it very difficult to resist the pressure brought to bear upon it to prevent their products from competing with Union products in Union markets.

Byvoegsel 4

**AIDE-MÉMOIRE HANDED BY THE SECRETARY OF STATE FOR DOMINION AFFAIRS TO
GENERAL HERTZOG ON 15th MAY, 1935.**

We are pledged to Parliament here that the transfer of the High Commission Territories should not take place—

- (a) until the inhabitants, Native as well as European, have been consulted; and
- (b) until Parliament has been given an opportunity of expressing its views.

These pledges were given during the passage through Parliament of the South Africa Bill, and have been several times repeated since. Their nature is set out in some detail in a memorandum handed to General Smuts in July, 1933.

2. It has been explained in the previous exchange of letters with General Hertzog that we do not regard the time as ripe for consulting the inhabitants under the first of the above-mentioned pledges. All our information goes to show that at present Native opinion in the Territories is very strongly opposed to transfer. In these circumstances it appears to us that the results of such consultation would be embarrassing and undesirable from every point of view. We believe that the Union Government, in the words used by General Hertzog in March, 1925, would not wish to incorporate the Territories in the Union unless the inhabitants of the Territories, Native as well as European, "are prepared and desire to come in".

3. We do not wish to suggest that the principles underlying Section 151 of the South Africa Act have been affected except in so far as the establishment of Southern Rhodesia as a self-governing Colony has a bearing on the future of at any rate part of the

Bechuanaland Protectorate. It will be appreciated, however, that the provisions of the Schedule to the Act would have to be re-examined in the light of the general constitutional developments since the Act was passed. The provisions requiring special consideration in this connection were mentioned in the memorandum handed to General Smuts, which is referred to above.

4. The conclusion which we draw from the above considerations is that the policy of both Governments for the next few years should be directed to bringing about a situation in which, if transfer were to become a matter of practical politics, it could be effected with the full acquiescence of the populations concerned. With this end in view we feel it important that the closest possible co-operation should be established between the Union Government and the Administrations of the Territories. We realise, of course, that some measure of co-operation already exists; but we feel that there are many directions in which it could be fruitfully extended. In particular it appears to us to be an essential condition of the success of such a policy that the Native population should feel that the Union Government are working in concert with the local administrations with a real and generous desire to develop and improve conditions in the Territories.

5. We would very gladly consider sympathetically any proposals which the Union Government may feel able to make as to further practical steps which could be taken for promoting co-operation on these lines with the Administrations of the three Territories.

15th May, 1935.

Byvoegsel 5

LETTER FROM MR. MACDONALD TO GENERAL HERTZOG.

Confidential.

Downing Street,
25th September, 1937.

DEAR PRIME MINISTER,

I welcomed the opportunity whilst you were in London this summer of discussing with you the position regarding the transfer of the South African High Commission Territories. To my mind this is a question of great importance, with regard to which it is desirable, and indeed essential, that there should be constant contact, understanding and confidence between His Majesty's Governments in the Union of South Africa and in the United Kingdom. I was therefore glad of the frank and friendly discussions which we had, though keenly sorry that you should have felt disappointment at their outcome.

You will remember that at the close of our talks, I promised to think over very carefully the position as it was left by them, and to communicate with you further after your return to South Africa. The purpose was to see what further practical action we could devise in consultation together to enable the policy agreed upon in 1935 to be given full effect. Since you returned to South Africa the question has been further discussed in your and my public statements, and in the light of these I have included in this letter some account of recent developments regarding the question which will, I hope make clear the attitude which His Majesty's Government in the United Kingdom have adopted towards it.

I should like at the outset to say that His Majesty's Government in the United Kingdom entirely accept the view expressed in your speech in London in May, 1935, that Section 151 of the South Africa Act, with the Schedule, has a "meaning and intention". We fully recognise the significance of the Section, and do not seek to minimise it. At the same time the position of the United Kingdom Government is also necessarily governed by the pledges which were given during the passage of the South Africa Bill through the United Kingdom Parliament in 1909, i.e. that transfer should not take place until the wishes of the natives of the Territories had been most carefully considered, and that before such transfer Parliament here should also be given the fullest opportunity of expressing its views.

For the purposes of this letter, I do not think it is necessary to go into the past history of this question beyond the agreement which you reached with my predecessor in 1935, which at present governs the situation.

In the course of your discussions with him in that year, Mr. J. H. Thomas, then Secretary of State for Dominion Affairs, told you that the information available to the Government here indicated that native opinion in the Territories remained strongly opposed to transfer, and that he therefore did not think that the time was ripe for consulting opinion in the Territories with regard to it. You and he then agreed to the policy which was set forth by him on behalf of the United Kingdom Government in the *aide-mémoire* of May 15th, 1935, in the following words:—

"The policy of both Governments for the next few years should be directed to bringing about a situation in which, if transfer were to become a matter of practical politics, it could be effected with the full acquiescence of the populations concerned. With this end in view we feel it important that the closest possible co-operation should be established between

the Union Government and the Administrations of the Territories. We realize, of course, that some measure of co-operation already exists; but we feel that there are many directions in which it could be fruitfully extended. In particular it appears to us to be an essential condition of the success of such a policy that the native population should feel that the Union Government are working in concert with the local Administrations with a real and generous desire to develop and improve conditions in the Territories."

It has sometimes been suggested that the United Kingdom Government have failed to play their part in implementing this policy. I should like to recapitulate briefly the steps which the United Kingdom Government have taken to carry it out. Following immediately on his discussion with you Mr. Thomas sent a letter to Sir William Clark, the High Commissioner, informing him of the discussion and proposing the lines of action which he and the local Administrations in the Territories should adopt for the policy's achievement. Before that letter was sent it was shown to you, so that there might be an understanding as to the general lines which the local Administrations should adopt.

Regarding this, Mr. Thomas wrote in the letter:—

"I . . . promised to press upon you (the High Commissioner) the desirability of having as comprehensive a scheme of co-operation as possible worked out. I mentioned that I thought it would be very desirable that you should have a further talk with General Hertzog as soon as possible after his return. I added that I was sure that the right policy, especially in dealing with the chiefs and their followers, was to discourage agitation against joining the Union and concentrate on getting everyone, natives and Europeans alike, to work for the success of such co-operative measures as might be found possible. It seemed to me that this was the best way of creating the right atmosphere. General Hertzog concurred."

On your return to South Africa, Sir William Clark discussed the matter with you, and subsequently conferred both with the Resident Commissioners of the Territories and with representatives of the Union Government in order to see what co-operative measures were possible. Certain arrangements were made for the extension of the facilities already granted by the Union Government as regards the loan of Union experts on problems affecting the Territories, and other matters.

Moreover, when the Union Government generously offered to share the cost of certain important development schemes which we were initiating in the Territories, the High Commissioner with my approval accepted the offer on a 50:50 basis, and the Resident Commissioners were instructed to explain this proposal to the inhabitants of the Territories and to seek their co-operation. Despite the initial opposition of the native authorities, it seemed likely that this co-operation would be secured, when a debate took place, in June, 1936, in the Union Parliament, in the course of which things were said which made the natives suspect, quite erroneously, that attached to the Union's financial offer was some condition regarding the transfer of some or all of the Territories within a set period of years. Although with your concurrence I stated in the House of Commons soon after that there was not and had not at any time been such an agreement, uneasiness regarding the proposal for financial assistance had, unfortunately, been aroused amongst the natives, and in those

circumstances you concurred in the abandonment for the time being of the proposal. I very much regretted the breakdown of the policy of co-operation in this very important field. Such a practical example of the Union Government's readiness to help the populations of the Territories should in time have had a considerable effect in establishing in their minds a more friendly disposition towards the Union, and had the proposals materialised, they might well by now have begun to have that effect.

As regards the other suggestions in Mr. Thomas's letter to the High Commissioner, that agitation against joining the Union should be discouraged, I am confident that the High Commissioner and Resident Commissioners have acted in this spirit, as has also the Government here.

His Majesty's Government in the United Kingdom stand by the policy of bringing about a situation in which if transfer were to become a matter of practical politics, it could be effected with the full acquiescence of the populations concerned. Parliament here, who are to have the opportunity of considering transfer before it can take place, would not, I feel certain, agree to transfer if after consultation it appeared that such acquiescence could not be secured. The immediate question therefore is what further steps can be taken to give effect to the intentions of the 1935 Agreement.

I have given this question careful thought following upon the talks with you and Mr. Havenga, and should like to put to you the following considerations.

In the first place, can we do anything more in present circumstances in the way of practical co-operation between the Union Government and the administrations of the Territories in matters of interest and benefit to the inhabitants of the Territories, so that the natives may feel that, in the words of the *aide-mémoire* of 1935, the Union Government are "working in concert with the local Administrations with a real and generous desire to develop and improve conditions in the Territories"? I appreciate that, in view of the circumstances in which financial co-operation connected with development schemes broke down last year, it is doubtful whether further proposals of this kind could usefully be renewed at present. There are, however, other practical ways in which the Union Government may be able to show their goodwill towards and readiness to help the Territories, and indeed certain measures such as the loan of technical officers already demonstrate the desire of the Union to assist to this end. I should welcome any further measures of that nature which were practicable, and am asking Sir William Clark to continue in close touch with you and your colleagues and advisers concerning them.

Another step which would undoubtedly have the greatest possible favourable influence on opinion in the Territories would be the withdrawal, or relaxation, of the weight and other restrictions (not, of course, including restrictions imposed for purely veterinary reasons) imposed in respect of the entry of cattle from the Territories into the Union. I referred to this in a conversation which I had with Mr. Havenga shortly before he left England, and recognise your difficulties regarding it. But if it were at all possible for the Union Government to give the matter fresh consideration, any further step in that direction could hardly fail to be regarded by the peoples of the Territories as an act of real goodwill, and it would impress on them the advantages which can be gained from close and friendly relations with the Union authorities.

Further I have been considering whether it would be possible to take steps to remove any misapprehensions which may exist in the local populations' minds as to their position in the event of transfer. If misunderstandings on this point exist, it is desirable that they should be removed by explanation of the facts so that there should be a true understanding of the prospects. The question arises, for instance, whether it would not

be useful that an outline of the system of administration which the Union would propose to institute based upon the Schedule to the South Africa Act should be made available to the Native Authorities in the Territories in some simple form, with an indication of how the system would be worked in practice and to what extent, if any, the form of administration to which the natives are now accustomed would be changed as a result of transfer. I know that the Union Government are willing that the principles set out in the Schedule to the South Africa Act should be maintained, and, as you are aware, the United Kingdom Government attach great importance to this. Indeed, they are pledged not to support any proposal for transfer if it involved the impairment of such safeguards for native rights and interests as the Schedule was designed to secure. It would, I think, be helpful if the Union Government could prepare some document on the lines suggested above. Mr. Havenga will remember that in my last talk with him in London regarding the Territories I suggested that this matter should be looked into.

The question also arises whether it would be possible in such a document to make available to the Native Authorities in the Territories information as to any economic and other advantages which might be expected to result from transfer. Producers in the Territories, Europeans and Natives alike, are largely dependent on the Union market, and on the economic side it would clearly be of importance that they should be aware what would be the position with regard to the marketing of their produce in the Union. It is provided in the Schedule to the South Africa Act that in the event of transfer no differential duties or imposts on the produce of the Territories should be levied. It was then in fact contemplated that after transfer there would be complete freedom of trade between the Territories and the Union of South Africa, subject to veterinary requirements and to the embargo on the sale of intoxicating liquor to natives, and it would seem desirable that the effect of transfer in regard to the present quotas, levies and restrictions, especially in respect of cattle, should be clearly indicated.

In the foregoing paragraphs I have referred mainly to natives but there are also the European inhabitants of the Territories to be considered especially in Swaziland and the Bechuanaland Protectorate. It would be for consideration whether the document which I have proposed should not be so drawn as to cover the position of Europeans as well as natives in the event of transfer, so that both sections of the population would be made aware of the prospect. Or it might be more convenient for all concerned if the matters affecting the Europeans were dealt with in a separate document.

It would no doubt also be desirable to include in the document or documents mention of the point which Union Ministers have already made known to us through Sir William Clark that the Union Government would be prepared, in the event of transfer, to take over the serving officials in the Territories, including native officials.

I hope that you will agree that the preparation by the Union Government of a document or documents on these points would be useful. The question how best such a document could be made available to the Native Authorities in the Territories would be a matter for further discussion. So far as I am concerned, the object would be as explained above to secure a full presentation of the facts.

I should however mention that there are certain prior points for consideration before it would be possible to settle the terms of any such document. In the memorandum which Mr. Thomas handed to General Smuts in July, 1933 (which we subsequently published here in the Parliamentary Paper 4948 as an Appendix to the *aide-mémoire* of May, 1935) it was

pointed out that since the South Africa Act was passed the Constitutional position had been affected by the passage of the Statute of Westminster and that there were in particular two sections in the Schedule which required special consideration, i.e. Section 20, which states that the King may disallow any law made by the Governor-General in Council by Proclamation for any territory, and Section 25, which provides that all Bills to amend or alter the provisions of the Schedule shall be reserved for the signification of His Majesty's pleasure. When the South Africa Act was passed His Majesty would have been advised on such matters after transfer of the Territories by His Majesty's Government in the United Kingdom. It would be desirable that we should discuss together what form of alternative security for the populations of the Territories on these points could take the place of these provisions. I am ready to discuss this aspect of the problem without delay.

I should be glad to receive your observations on the suggestions put forward in this letter, and if you have any other suggestions to make I shall, of course, be very ready to consider them. I would suggest that the terms of any public announcement as to future policy in regard to this question which it may be possible to make after the present communication between us has been concluded, should be agreed between us. I can assure you that the wish of the United Kingdom Government is to continue to work in close co-operation with you in this matter, in the hope that it may be settled by friendly agreement in the best interests of all the peoples concerned.

Yours sincerely,

(Signed) MALCOLM MACDONALD.

Byvoegsel 6

LETTER FROM GENERAL HERTZOG TO MR. MACDONALD.

Pretoria,
29th December, 1937.

DEAR SECRETARY OF STATE,

I have read with interest your letter on the subject of the transfer of the South African High Commission Territories.

It is hardly necessary for me to state that I agree whole-heartedly that in this matter there should be the closest contact and understanding between His Majesty's Governments in the United Kingdom and in the Union of South Africa and would venture to add that there should also be that complete degree of frankness which is a necessary corollary to genuine confidence and co-operation.

It is in this spirit, therefore, that I shall, in the first place, deal with the account which you give of the recent developments regarding this question and which you hope will make clear the attitude which His Majesty's Government in the United Kingdom have adopted towards it.

In this connection you refer to the *aide-mémoire* of May 15th, 1935, which purports to embody the policy which Mr. Thomas and I agreed upon at the time.

Before dealing with the terms of this document in more detail, I desire to state that when I visited Mr. Thomas on May 14th, 1935, for the purpose of discussing the matter of the Protectorates with him, the document had already been prepared by him.

I was, however, unaware of this fact. A discussion ensued between Mr. Thomas and myself in the course of which I emphasised the necessity that the officials in the Territories should be instructed to foster amongst the inhabitants a spirit favourable towards the idea of transfer, as this seemed to me to be the most important method by which my objective could be attained within a comparatively short period of time. To this Mr. Thomas assented, and in proof of his agreement with me produced the document to which I have already referred and read it to me.

As I had thus obtained from Mr. Thomas an undertaking which seemed to me to be vital to the attainment of my objective, I agreed that "the policy of both Governments for the next few years should be directed to bringing about a situation in which, if transfer were to become a matter of practical politics, it could be effected with the full acquiescence of the populations concerned".

Similarly it is in the light of the same undertaking by Mr. Thomas that the following further statement must be read:—

"In particular it appears to us to be an *essential condition* of such policy that the native population should feel that the Union Government are working in concert with the local Administrations with a real and generous desire to develop and improve conditions in the Territories."

I desire to state emphatically that it was clearly and definitely understood between Mr. Thomas and myself that the most important method by which the "essential condition" of the success of our policy could be achieved was not only that the officials in the Territories should actively discourage agitation against joining the Union, but that they should also be instructed to inculcate in the inhabitants ideas favourable towards transfer.

This method seemed to me to be a *sine qua non* in the process of ensuring the "full acquiescence" of the inhabitants concerned.

It was in the light of this definite understanding between us that I concurred in the letter which Mr. Thomas wrote to Sir William Clark, the High Commissioner to which you refer in detail on pages 4 and 5 of your letter, and in which Mr. Thomas stated that he was sure that "the right policy, especially in dealing with the chiefs and their followers, was to discourage agitation against joining the Union and *concentrate on getting everyone*, Natives and Europeans, alike, to work for the success of such co-operative measures as might be found possible. It seemed to me that this was the best way of creating the right atmosphere. General Hertzog concurred".

That this "right policy", to repeat the words of Mr. Thomas, was never fully implemented in the manner agreed upon between Mr. Thomas and myself came to my knowledge comparatively recently, and as a painful surprise to me. You will recall that in the course of our conversations during the recent Imperial Conference you admitted to me that no instructions had been or would be issued to British Officials in the Territories to assist in cultivating with the natives under their jurisdiction a spirit favourable to transfer to the Union.

It is hardly necessary for me to state that had I anticipated that what was agreed upon between Mr. Thomas and myself to be an "essential condition of the success" of the policy which we had in mind would never fully be translated into action, I should never have agreed to the use of the phrase "*full acquiescence of the populations concerned*", nor, indeed, would I have returned from England in May, 1935, with the feeling of satisfaction to which I testified at the time.

For, as you state on page 2 of your draft letter, during the passage of the South Africa Bill through the United Kingdom Parliament in 1909, no more was undertaken than that transfer should not take place until the wishes of the natives of the Territories had been most carefully considered—a proposition which, you will agree, does not necessarily postulate full acquiescence on the part of the inhabitants.

Be that as it may, I returned from England in May, 1935, entirely satisfied in my mind that if Mr. Thomas's promise to me were carried out (and I had no reason to believe that this would not happen), the transfer of the Territories would become an accomplished fact within a couple of years.

I must, therefore, emphasise that inasmuch as the integral part of the policy which was agreed upon between Mr. Thomas and myself has up to the present not been carried out by His Majesty's Government in the United Kingdom, it is surely merely playing with words to suggest that the policy agreed upon between Mr. Thomas and myself has been fully implemented.

The very essence of the agreement between Mr. Thomas and myself not having been complied with and the "essential condition of the success" of the policy which we had in mind not having been carried out, how can it seriously be suggested that the United Kingdom Government have fully carried out their part of the policy which was agreed upon between Mr. Thomas and myself?

Moreover, if, as you suggest on page 7 of your letter a serious effort has been made to discourage agitation against joining the Union, I can only record my feeling of regret that these efforts have been so transparently ineffective and barren of positive results.

In dealing therefore with the suggestions advanced by you and which you consider would assist in practical ways in ensuring the acquiescence of the inhabitants of the High Commission Territories and also the concurrence of the United Kingdom Parliament in the transfer of the Territories in question to the Union, I shall assume that no more is meant by the word "acquiescence" than "goodwill towards the idea of transfer to the Union".

Proceeding then on this assumption, I understand your letter to contain the following four main points:—

In the first place, in order to remove any misapprehension which may exist in the local populations' minds as to their position in the event of transfer, you suggest the preparation of a document setting forth—

- (a) the system of administration which the Union would propose to institute and the extent to which, if any, the Union system would differ from the present system;
- (b) the advantages, economic and other, which might be expected to result to the inhabitants of the Territories from transfer; and
- (c) the readiness of the Union Government to take over the serving European and Native officials in the Territories.

In this connection, I should like to say at once that His Majesty's Government in the Union of South Africa have never contemplated any other form of administration for the Territories in question than that outlined in the Schedule to the South Africa Act and apart from the question as to the legal effect of sections 20 and 25 of the Schedule (which is dealt with by me at a later stage hereof), they likewise do not contemplate a departure from the terms of the said Schedule in future.

Under section 22 of the Schedule provision is made for the protection of the rights of officers of the public service and in conformity with the intention of the said section the Union Government would be prepared to take over the serving European and Native officials in the Territory.

I also agree that the preparation of a document on the lines suggested by you would be a very useful step indeed and have already given instructions in this respect.

With regard to the point raised by you as to whether a separate document should be made available for Europeans, I feel that especially in view of the position of Swaziland, it would be advisable to prepare a further document dealing with the matters more especially affecting the European inhabitants of such territories as are concerned. This document is also in course of preparation and both documents will be submitted for your observations in due course.

Perhaps it would be well to indicate here that in the document dealing with the form of administration it would be emphasised that in actual practice no change in the existing form of administration will take place and the only real and substantial change in this respect would be the transfer of the legislative and administrative control at present exercised by His Majesty's High Commissioner to the Governor-General of the Union.

In the document the functions of the Commission to be appointed under section 2 of the Schedule would be emphasised.

I likewise agree that the manner in which the above documents should be made available to the Native Authorities in the Territories would be an appropriate subject for further discussion.

In this connection the thought occurs to me that at some stage or other, possibly an early one, or, in any case, at the right moment of time, it might be found

important and necessary to give the inhabitants of the Territories an opportunity of putting such questions or obtaining such further information as they may desire.

The question whether, in such event, representatives of the Union would be afforded an opportunity of attending pitso and similar gatherings might become a very vital one and seems to me to be one which might usefully be borne in mind during all the further stages these discussions may take.

In the second place, you mention in page 13 of your letter the matter of sections 20 and 25 of the Schedule to the South Africa Act. You point out that section 20 states that the King may disallow any law made by the Governor-General in Council by Proclamation for any territory and that Section 25 provides that all Bills to amend or alter the provisions of the Schedule shall be reserved for the signification of His Majesty's pleasure. You also mention that when the South Africa Act was passed, His Majesty would have been advised on such matters after transfer of the Territories by His Majesty's Government in the United Kingdom.

In this connection you desire that we should discuss together what form of alternative security for the populations of the Territories on these points could take the place of the above-mentioned provisions of the Schedule and you emphasise that before it would be possible to settle the terms of the documents mentioned earlier in this letter, this point would have to be considered.

This aspect of the matter has been very fully considered by His Majesty's Government in the Union, for it is bound up very closely not only with the constitutional position of the Union—a matter which is and must always remain of profound importance to His Majesty's Government in the Union—but also with the fair name of the Government and European population of the Union in relation to their treatment of the native peoples of the Union.

In the latter regard, it devolves upon me to say that for a very considerable time it has been a matter of profound regret and concern to His Majesty's Government in the Union that owing to the prevalence of fundamental misconceptions and tragic ignorance of the real implications of the Union's policy towards the native peoples of South Africa on the part of a large portion of the electorate and the public Press of the United Kingdom and owing to the systematic dissemination of misleading and prejudiced information by a variety of public bodies and individuals on the same matter both in the United Kingdom and in the Union, there appears to prevail a wholly unjustified view that the inhabitants of the territories in question will not receive fair and equitable treatment from the Union.

The real fact of the matter is that His Majesty's Government in the Union of South Africa and their officials must of necessity have an infinitely better understanding of the natives of South Africa and should likewise be far more capable of dealing with the overwhelming and vital problems occasioned by the presence of a variety of races in South Africa than any other government or body of persons.

The broad lines of the Union's Native administrative policy are reflected in the system of government which is applied to the huge native population of the Transkei and it is the intention of His Majesty's Government in the Union to continue and extend that system.

This system coincides in its broad aspects with the system contemplated by the Schedule to the South Africa Act, and as I have already stated, the Union Government intend to adhere to the provisions of the said Schedule.

I shall now revert to the question raised by you as to what form of alternative security for the population of the High Commission Territories could take the place of sections 20 and 25 of the Schedule.

The attitude of His Majesty's Government in the Union on this point is the following.

In the first place, it seems necessary to analyse and determine the true effect that sections 20 and 25 of the Schedule may be considered to have had.

In this connection it would hardly seem necessary to draw attention to paragraph 22 of the Report of the Imperial Conference on the Operation of Dominion Legislation and Merchant Shipping Legislation, 1929, in which it was stated with regard to the right of disallowance by the Crown on the advice of Ministers in the United Kingdom as follows: "This practice did not however long survive for it was realised that under the conditions of self-government the power of disallowance should only be exercised where grave Imperial interests were concerned and that such intervention was improper with regard to *legislation of purely domestic concern*. In fact the power of disallowance has not been exercised in relation to Canadian legislation since 1873 or to New Zealand legislation since 1867; it has *never been exercised* in relation to legislation passed by the Parliaments of the Commonwealth of Australia or of the Union of South Africa."

Accordingly the Conference agreed that "the present constitutional position is that the power of disallowance can no longer be exercised in relation to Dominion legislation".

In only *one* respect was a reservation made in this connection, viz. the special position in relation to the Colonial Stock Act, 1900.

It will be recalled that in paragraph 29 of the said Report, the Conference in dealing with the effect of provisions in Dominion Constitutions relating to the reservation of Bills, *inter alia*, specifically referred to section 25 of the Schedule to the South Africa Act.

Nevertheless it was recommended *without reservation* in paragraph 35 that it was open to those Dominions which desired to abolish provisions in their Constitutions relating to reservation, to do so.

His Majesty's Government in the Union of South Africa accordingly hold the view that when regarded in true constitutional perspective, the practical effect of sections 20 and 25 of the Schedule always was and would have been of no importance and, indeed, of negligible value to the inhabitants of the territories in question. Indeed, it was stated in the most explicit terms at the Imperial Conference of 1926 and accepted without question that the principles contained in the Declaration of 1926 laid down nothing new in so far as Dominion independence or freedom was concerned and that it merely declared the legal position of Dominion freedom as it then already existed and had existed for years. The Statute of Westminster went no further.

Secondly, regarding it from a purely administrative angle, His Majesty's Government in the Union find it difficult to understand how any efficient check or sound judgement could be exercised or formed by His Majesty's Government in the United Kingdom in regard to a multiplicity of considerations which would influence the Union Government in coming to a decision upon facts in respect of which no other government would have a firsthand acquaintance and no real means of forming a sound judgement.

I am persuaded to think that upon a frank and realistic consideration of the true effect of sections 20 and 25 of the Schedule, you will agree with me that the only real security upon which the inhabitants of the territories could rely by virtue of, or rather, in spite of, the said sections, would be a security based

upon the sense of responsibility towards, and understanding of, the native peoples, which would determine every decision of the Union Government.

It is my duty to emphasise that it will ever be the attitude of His Majesty's Government in the Union that their policy and administration relating to the native peoples of South Africa is and must remain a matter "*of purely domestic concern*" in respect of which it would be inappropriate and even improper, to revive a constitutional theory which never in the Union's history has had any practical significance or to attempt to find for it any substitute which might have the semblance of an admission that His Majesty's Government in the Union is not completely qualified to fulfill the trust which rests upon them.

In the third place, you have been good enough to make certain suggestions relating to the further extension of practical measures such as the loan of Union technical officers to the Territories and to the desirability of relaxing the restrictions imposed in respect of the entry of cattle from the Territories into the Union.

With regard to the more extended loans of our technical officers and services, it is hardly necessary for me to say that the Union is prepared to do as much as possible in this direction.

In addition I would recommend the appointment of a joint advisory committee from among leading officials of the Union Government and the Protectorate Administration to consider and advise upon all necessary improvement schemes in the Territories, embracing such economic matters as water conservation and supply, soil erosion, afforestation, stock diseases, roads and transport, trade and so forth. In this way, with the technical and (where required), the financial assistance of the Union Government, surveys and plans of improvement and development could be jointly elaborated by the committee, which might considerably accelerate the rate of progress in the Territories.

I regret to say, however, that the question of removing or relaxing any restrictions relating to the entry of cattle is a most difficult one and wellnigh impossible of execution inasmuch as the political repercussions resulting therefrom in the Union would be very serious indeed and would much embarrass His Majesty's Government in the Union.

His Majesty's Government in the Union could hope to face the hostility of Union farmers and other difficulties, both economical and political, which would arise from a relaxation of the present restrictions relating to the entry of cattle, only if such relaxation would follow as a necessary concomitant of actual transfer.

In other words, Union cattle farmers could be placated in this matter only if the Union Government were placed in a position to use the argument that the relaxation of these restrictions is an exigency arising out of the transfer of the territories and also the additional argument that, as a result of transfer, the influx of cattle from the other adjacent territories could be more effectively checked.

In the fourth place, you are good enough to enquire whether I have any further suggestions to make in connection with this matter.

Acting on this, I desire to revert once more to a matter which from time to time has caused grave concern and misgivings to His Majesty's Government in the Union and which has more than once in the past seriously prejudiced the cordial relationships which on the whole prevail between His Majesty's Government in the United Kingdom and in the Union.

I refer to the unfortunate lack of understanding in the United Kingdom of the Union Government's attitude towards the natives of South Africa and of their

sincere desire to ensure a treatment of these people which will at once be fair and just to them (the natives) and at the same time be compatible with the maintenance and preservation of European civilisation in the Union and the whole of South Africa. The agricultural and industrial progress which is proceeding apace in the Union and bringing in its train a multiplicity of new and unforeseen problems in which both the European and native populations are very vitally concerned, is regarded as a sufficient justification by His Majesty's Government in the Union for emphasising the need of finding a method of enlightening and guiding public opinion in the United Kingdom in order to ensure not only a proper understanding of the true constitutional effect of sections 20 and 25 of the Schedule but also a better appreciation of the Union's real policy and aims towards the natives in South Africa and of the stupendous problems which it has to face and solve in this connection.

If intelligent propaganda seems desirable in the High Commission Territories, it would seem equally desirable that in the United Kingdom the enlightenment of the public mind on a similar or possibly much wider basis should be undertaken. Such a step would be of far-reaching importance and would assist still further in ensuring the consolidation of that lasting goodwill between the Union and the United Kingdom for which His Majesty's Government in the Union stand.

His Majesty's Government in the Union would undertake to prepare the necessary literature in this connection and would further be prepared to send representatives to the United Kingdom to present the cause of the Union, if His Majesty's Government in the United Kingdom considered action on such or similar lines desirable.

Secondly, under this head, I would suggest the desirability of filling future official vacancies in the Territories after consultation with His Majesty's Government in the Union. I refer to the correspondence which recently passed between us in this connection and would also draw attention to the fact that the post of Resident Commissioner for Bechuanaland which recently became vacant has now been filled by the appointment of an official from Nigeria, whereas the vacancy might perhaps have been filled by an official more conversant with South African problems.

Thirdly, it becomes incumbent upon me to repeat with regret the Union Government's feeling that the efforts of His Majesty's officials in the Protectorate to discourage the agitation against joining the Union (to which you refer on page 7 of your letter), have so far met with very little success.

His Majesty's Government in the Union feel confident that if every effort were made on the part of officials in the Territories to counteract any attempt to prejudice the minds of the native inhabitants against the Union and actively to do their duty to inculcate friendly feelings on the part of the inhabitants towards the Union and sympathy towards the idea of transfer, positive results would become apparent within a very short time.

As I have said, it is a matter for regret with the Union Government that, if efforts have actually been made in accordance with the agreement arrived at between Mr. Thomas and myself in 1935 to produce

a more friendly disposition on the part of the inhabitants of the Territories, these efforts have been productive of such meagre results.

I have already referred to the possibility that at some time in the future it may be found necessary to give Union representatives an opportunity of attending pitso in order to elucidate the Memoranda setting out what the form of administration will be and what advantages to the inhabitants will accrue upon transfer.

Possibly His Majesty's Government in the United Kingdom may be able to suggest a method which would facilitate opportunities for direct contact between the inhabitants of the Territories and Union officials with a view to creating improved relations between the Union and the Territories.

In conclusion I wish once more to emphasise that, in the event of incorporation, the intention of the Schedule to the South Africa Act will be strictly carried out and this will accordingly also apply in respect of equal trade between the Union and the Territories.

As a matter of fact, in spite of protestations by Union farmer congresses and organisations for years, the Union Government have, until quite recently, been able to maintain a policy of free trade between the Union and the Territories.

By the passing of the Marketing Act during the 1936 Parliamentary Session, however, the power of regulating the marketing of Union agricultural products has been placed in the hands of the Union producers. Boards of Control composed mainly of producers may, under the Act, obtain extensive and far-reaching powers to deal with the Union marketing problems. As is generally known, only the pastoral and agricultural products of the Territories are of any importance. It is conceivable that the representatives of the Union producers on the Boards of Control will not be so sympathetic towards the interests of the Protectorates.

The Union Government will, in this event, not be able to interfere directly and it will only be by means of incorporation that the Territories will be assured of equal treatment by the various producers' boards of control. While outside the Union, the Territories must necessarily be looked upon by Union producers as importing countries and treated as such.

In terms of the Marketing Act, however, Control Boards, which may be established for the different products, may not discriminate between producers in the Union. If, therefore, the Territories were incorporated in the Union, they would receive equal treatment with other areas of the Union.

In other words, the Territories would be assured of equal trading opportunities in the Union's markets and no differential treatment would be applied to the Territories.

Finally, I agree that a public announcement in due course as to future policy in regard to the matter of transfer, prepared by us jointly, would be advisable.

I further cordially agree that close and frank co-operation is the only method in which this matter can be settled in the interests of all the peoples concerned.

Yours sincerely,

J. B. M. HERTZOG.

JOINT STATEMENT REGARDING THE TRANSFER OF THE GOVERNMENT OF THE HIGH COMMISSION TERRITORIES TO THE UNION ISSUED BY GENERAL HERTZOG AND THE SECRETARY OF STATE FOR DOMINION AFFAIRS. (29th MARCH, 1938.)

The Secretary of State for Dominion Affairs and I took the opportunity of my visit to England in May and June last to discuss the situation in regard to the transfer to the Union of the government of the High Commission Territories and have since continued our communications on the subject.

As regards the principles involved, His Majesty's Government in the United Kingdom entirely accept the view expressed by General Hertzog in a speech in London in May, 1935, that Section 151 of the South Africa Act (which deals with the transfer of the government of the High Commission Territories to the Union) has a meaning and intention. His Majesty's Government in the United Kingdom fully recognise the significance of the Section and do not seek to minimise it. At the same time the position of the United Kingdom Government is also governed by the pledges which were given during the passage of the South Africa Bill through the United Kingdom Parliament in 1909—namely, that transfer should not take place until the wishes of the natives of the Territories had been most carefully considered, and that before such transfer the United Kingdom Parliament should be given the fullest opportunity of expressing its views.

Bearing these fundamental conditions in mind, the Secretary of State and I have been jointly studying what is the best and most practical course to pursue. We have especially had under consideration the progress made with the policy of co-operation adopted three years ago, the aim of which as set out in the *aide-mémoire* of 1935 was to demonstrate to the peoples of the Territories that the "Union Government are working in concert with the local Administrations with a real and generous desire to develop and improve conditions in the Territories". It seems to us that, putting aside for the moment large financial schemes, there is room for a closer co-operation on lines which have not yet been fully explored. We have therefore

agreed to constitute a standing joint Advisory Conference consisting of the Secretary of Native Affairs and two other officers of the Union Government together with the Resident Commissioners of the three High Commission Territories, whose function it will be to study openings for co-operation between the Union Government and the Administrations in matters affecting the development of the Territories and to consider any matters of joint concern to the Union and the Territories, such as prevention and control of animal diseases, marketing of produce, prevention of bubonic plague, et cetera. The establishment of this Advisory Conference would not, of course, affect the present responsibility of His Majesty's Government in the United Kingdom for the government of the Territories.

It has also seemed to us desirable that the peoples of the Territories should have before them a clear picture of the terms on which the transfer of the government would take place, if decided upon. Such terms would naturally follow closely the provisions of the Schedule to the South Africa Act of 1909, but it seems to us important that His Majesty's Government in the Union should set them out in a more convenient and more complete form, so that the peoples of the Territories may appreciate the conditions under which the Territories would be governed, the position in regard to the maintenance of the tribal institutions of the Natives, the economic advantages which the Union Government anticipate would accrue to the peoples of the Territories and any other relevant matters. It has accordingly been arranged that memoranda should be prepared by the Union Government setting forth the terms which they would propose and that these memoranda should be made available for the information of the Native and European inhabitants of the Territories. We feel that this step will be very helpful in clarifying the whole question.

Byvoegsel 8

Confidential.

FIRST REPORT OF THE JOINT ADVISORY CONFERENCE ON CO-OPERATION.

Members.

E. C. Richards, C.M.G., Resident Commissioner of Basutoland (Chairman).

C. N. Arden Clarke, Resident Commissioner of Bechuanaland.

C. L. Bruton, O.B.E., Resident Commissioner of Swaziland.

J. E. Holloway, Secretary for Finance.

D. L. Smit, Secretary for Native Affairs.

P. R. Viljoen, Secretary for Agriculture.

1. During the first half of November, 1938, the members of the Conference made a tour of investigation through the eastern parts of Bechuanaland Protectorate as far north as Serowe and through Swaziland.

2. The time available to members did not allow them to visit the western and northern parts of the Protectorate and Basutoland. It is intended to do so at a later date.

3. The present report is concerned with the affairs of the Bechuanaland Protectorate and Swaziland and no comments here offered are meant to apply to the position of Basutoland, which the Conference has not as yet studied.

4. Dr. G. v. d. W. de Kock, Deputy-Director of Veterinary Services acted for Dr. Viljoen, who was detained in Pretoria, during the tour of Bechuanaland and part of Swaziland.

5. The main purpose for which the Conference was established was set out as follows in the joint statement issued by the Secretary of State for Dominion Affairs and the Prime Minister of the Union: "to study openings for co-operation between the Union Government and the Administrations in matters affecting the development of the Territories and to consider any matters of joint concern to the Union and the Territories such as prevention and control of animal diseases, marketing of produce, prevention of bubonic plague, et cetera".

6. On examining the existing situation the Conference found that a very considerable measure of co-operation is already in existence. The services of many of the established institutions and organisations in the Union are available to the Territories either free or at cost price and, although no extra cost to the Union Government may be involved, the advantage to the Territories of not having to create separate organisations for these purposes is considerable.

7. A brief résumé is given below of the more important aspects of existing co-operation:—

(a) The services of Union Judges are occasionally made available to take the Sessions of the High Courts of the Territories free of cost except as regards transport and allowances;

(b) there is close co-operation between the police forces of the Union and the Territories in regard to training European ranks, classification, records, crime detection, arms and farriery services;

(c) use is made of the Union prison system for refractory long sentence prisoners and of Union reformatories for juveniles from the Territories at the cost of the Territory concerned;

(d) the collection of customs duties is under control of the Union Department in accordance with the terms of the Customs Convention;

(e) on the Witwatersrand the Territories have their own tax collection agency; elsewhere reciprocal arrangements exist whereby natives may pay their tax in their country of origin irrespective of where they are working and moneys received by Officers of the Union Government and the two Territories for this purpose are forwarded to the proper quarter;

(f) technical services of geologists, engineers, educationalists and other scientific workers particularly in the field of agriculture have from time to time been placed at the disposal of the Territories by Union Departments;

(g) there is close co-operation in education and many scholars, both European and Native, receive their education in the higher standards in Union schools paying the ordinary fees;

(h) the Union provides a ready market for native labour to the advantage of both the Union and the Territories. The money so earned is largely spent on Union products and manufactured goods;

(i) there is close co-operation between the Control Boards in the Union and the producers of the products under their control in the Territories, the latter having in some cases representatives either in an advisory capacity or as full members on the Boards;

(j) the Territories to a large extent derive their supplies of vaccines, sera and medicines for animal diseases from Onderstepoort, and for human diseases from the S.A. Institute for Medical Research. Consultation on problems of common scientific interest take place between the officers of the Territories and the scientific staffs at these institutions;

(k) there is a common policy of locust control; and in the case of the Bechuanaland Protectorate the cost of control measures undertaken in areas bordering on the Union is shared by the two Governments;

(l) there is co-operation on common problems of agriculture like seed selection, eradication of noxious weeds, etc.;

(m) the Railway and Airway Services of Bechuanaland and road motor services of Swaziland are controlled by the South African Railways, while the Union Post Office administers the postal and telegraphic services of Swaziland and controls the posts (but not the telegraphs) of Bechuanaland;

(n) dangerous mental patients are accommodated in the institutions of the Union at the cost of the Territories;

(o) Proclamations, Government Notices, etc., relating to the Territories are printed in the *High Commissioner's Gazette* by the Government Printer, Pretoria, at the expense of His Majesty's Government in the United Kingdom. Notices issued by the Administrations of the Territories at the expense of the Territory concerned.

8. In the course of their investigations the members of the Conference came across other matters not involving new departures in public policy in respect of which co-operation can be extended by establishing the necessary contacts between the officers administering

the Territories and Union Government departments. Steps have been taken by the Union members to establish the necessary contacts, and it is not considered necessary to swell the volume of this report by enumerating what are purely matters of detail like school curricula, maintenance of border fences, burning of fire-breaks and matters of like order and of mutual interest or benefit.

9. We proceed to report on certain wider questions of co-operation. As these involve important matters of public policy, we confine ourselves to the task of drawing attention to possibilities of co-operation for the information of the respective Governments and their decision on what action is possible at this stage.

THE ESSENTIAL ECONOMIC UNITY OF THE TERRITORIES AND THE UNION.

10. We were impressed by the fact that in the economic sphere, the Union and the Territories form an essential unity of interest. The Union is the natural, if not the only, market for the products of the Territories, with comparatively few exceptions, and the Territories provide a valuable market for the manufacturers of the Union. In the present state of international trade the Territories would have great difficulty in finding remunerative markets elsewhere, should the Union markets be closed to them. This is particularly the case with cattle, the principal product of Bechuanaland and Swaziland (an aspect of the matter dealt with in detail later). The Union also provides a market for their surplus labour resources, which in turn are at least for the immediate future, of considerable value to the Union for its own developmental work.

DEVELOPMENT OF TERRITORIES.

11. While, however, the Territories have a market in the Union for the bulk of their products and for their labour, developmental work has to some extent been retarded by political boundaries and limited financial resources. We have in mind such things as railway development in Swaziland, roads, bridges, soil erosion works, geological survey and education in respect of all of which the position in these two Territories is backward as compared with similar areas in the Union. We are aware that closer co-operation in these matters would involve important questions of policy notably the expenditure of moneys by the Union Government in Territories not under its jurisdiction. We therefore refer them without examining them in detail.

12. It must be observed, however, that both Territories with the aid of grants and loans from the Imperial Treasury and the Colonial Development Fund have in recent years undertaken developmental work on a considerable scale. The extent of the financial assistance rendered by the Imperial Government and the nature of the schemes of development already undertaken are set out in the schedules attached.

13. It is particularly noticeable in Swaziland that the absence of railways retards development. Products have to be carried over long distances by motor transport. An investigation by the South African Railways into the technical and economic aspects of building a railway through this Territory might open up a possibility of fruitful co-operation.

14. The position in regard to soil erosion in certain areas calls for attention. At its present stage this evil could probably be combated at comparatively slight cost, while if it is allowed to develop, the cost of remedial measures in the future will be largely increased. A grant has been provided from Colonial Development Funds for the construction of dams and small anti-erosion works in Swaziland. An offer of financial assistance was made by the Union Government a few years ago but not accepted by the Territories.

15. In connexion, however, with the scientific and technical aspect of the developmental work carried on in the Territories there is scope for increasing the measure of co-operation that already exists. [see paragraph 7 (f) above].

16. The Administrations of the Territories frequently require scientific and technical advice. The volume of the work is not, however, large enough, and the diversity is too great to warrant the full-time employment of specialists in these fields even by the three Territories acting in conjunction.

17. On the other hand, the Territories themselves are engaged on scientific work, e.g. in the fields of veterinary science and pasture research, on lines parallel with or complementary to similar work carried on in the Union.

18. In such matters as pasture research, the planning and construction of access roads and bridges, irrigation, mining problems and inspection of mines, geological and hydrographic surveys, research into agricultural, veterinary and public health problems, educational problems, etc., there is opportunity for close co-operation by way of advice, loan of technical officers or of equipment and machinery, and of comparison of results already obtained and joint-planning of parallel investigations.

19. It is suggested that when planning future schemes of development the Administrations of the Territories might in the first place approach the Union Departments concerned with a view to ascertaining to what extent advice or assistance in the form indicated above would be available. Whenever necessary, provisional arrangements for assistance would be subject to confirmation by the respective Governments.

CATTLE.

20. Finally we come to the twin problem on which there is the largest measure of mutual concern, that of cattle markets and cattle disease. The Union, Bechuanaland Protectorate and Swaziland are all keenly interested in the economic and veterinary aspects of cattle raising and to this list must be added South West Africa and Southern Rhodesia.

21. We shall discuss the cattle problem first in its economic and secondly in its-veterinary aspect.

THE ECONOMIC ASPECT OF THE CATTLE PROBLEM.

22. Bechuanaland and Swaziland (as well as South West Africa and Southern Rhodesia) all produce cattle and cattle products in excess of their own power of absorption. In accordance with bilateral *ad hoc* arrangements with each of these countries the Union provides to a great or less extent a market for their surplus cattle.

The Union market, is, however, limited and during the past decade the cattle production in the Union and South West Africa (which has free access to the Union market) has, moreover, reached the stage where it is generally sufficient to supply local market requirements. Union cattle breeders have, therefore, a very keen interest in the market not being flooded with supplies from all the possible sources to an extent which would depress prices to an unremunerative level. This interest is shared by the non-Union cattle raisers of all Southern Africa to the extent to which they are enabled to share in the Union market.

23. The two outstanding facts of the cattle position are as follows:—

- (a) The countries south of the Zambesi and the Kunene produce a surplus of cattle over their joint requirements.

- (b) As a result of the application of elaborate control machinery and the removal of the surplus through the payment of subsidies and bounties, the price-level of meat and dairy products in the Union, particularly on the Johannesburg market, is higher than that of the export market.

24. There are two methods in which the problems flowing from this situation can be met, viz.—

- (a) a policy might be followed which would pool the more remunerative prices derived from the Union market with the lower prices derived overseas and distribute the proceeds fairly among all interested parties, or
- (b) a policy of leaving to each territory the solution of its own cattle problem subject to such arrangements as the non-Union territories can make to secure a share in the Union market.

25. The latter has been the policy hitherto followed. It has gradually evolved from a time when the Union could take all the surplus of neighbouring territories. As this surplus increased and Union production did the same, restrictions were placed on the free movement of cattle into the Union.

26. There are certain manifest disadvantages attaching to this method of dealing with the problem, the most important of which are as follows:—

- (a) It is not easy of effective administration. The lengthy land-borders of the Union make evasion easy and cattle smuggling has become a notorious evil, difficult to control except at considerable cost in non-productive activities of police and borderguards.

The picturesque phrase "smuggling-parity" in relation to the price of cattle shows how smuggling has come to be regarded as a settled order of things in the Bechuanaland Protectorate.

It is frequently alleged that there is a "cattle racket" with powerful financial backing and that pressure is exerted on any Union borderguards who are found to take a too conscientious view of their duties.

- (b) Smuggling greatly increases difficulties of effective disease control.
- (c) Measures taken to restrict access to Union markets cause unpleasantness and bad-neighbourliness among territories which have many common interests. In Bechuanaland the European farms of the Tuli Block have practically become derelict, and this is ascribed primarily to restrictions of access of cattle to the Union.
- (d) It is difficult for the Territories with a small revenue to take the only practical and effective step of subsidising export in order to dispose of their surplus cattle which cannot find an entrance to the Union market. For this reason the Abattoir and Cold Storage plant at Lobatsi in Bechuanaland have worked only intermittently. Very little can therefore be done to relieve the pressure of surplus cattle in such Territories and the pressure on the Union market continues.
- (e) Even with the policy of restriction, it has become necessary for the Union to come to the aid of its neighbours by subsidising their export. This is done in respect of the subsidy on railway rates for cattle and beef destined for export overseas from Rhodesia and Bechuanaland, while a subsidy is paid in respect of the export of dairy products from South West Africa to divert the surplus from the Union market.

- (f) Uniformity of quality, volume of exports and continuity of supplies are not facilitated where each state organises the export of its surplus individually.

27. On the other hand certain advantages may be expected to accrue to all concerned from the adoption of the alternative policy set out in paragraph 24 (a). The most important of these are:—

- (a) Better disease control.
- (b) Saving of the costs incidental to restriction.
- (c) The possibility of inaugurating a long-range cattle policy aimed at such objectives as the rearing of store-cattle in suitable areas for fattening in the grain areas, the differentiation between dairy and beef areas, the concentration in suitable areas on the rearing of animals conforming to the requirements of the export market, and the spreading of the necessarily heavy overhead costs of export over a larger volume of exports.

28. While it would seem that the policy outlined in paragraph 24 (a) has many advantages in dealing with the surplus cattle problem of the Territories, the following considerations will have to be borne in mind when deciding on the policy to be pursued:—

- (a) The development of cattle production in the Union and South West Africa as described in paragraph 23 limits the power of absorption of the Union markets for cattle from other South African territories. Moreover, as a result of the comprehensive measures at present being applied for the improvement of the beef industry, as well as the natural pastures, the problem of disposing of any surplus is likely to become even more acute in the future.
- (b) It will be a matter for consideration of the Territories whether they can and desire to impose the levies or grant the bounties or subsidies required to cope with the problem of surplus cattle.
- (c) A further condition is a uniform policy of disease control, a matter to which we refer later.

THE VETERINARY ASPECT OF THE CATTLE PROBLEM.

29. The unity of interest of all Southern Africa in eradication of cattle disease is plain. If, for example, foot and mouth disease were to become enzootic in Southern Africa the restrictions which different overseas countries impose on imports, not necessarily only of animal origin, from countries where this disease is prevalent, would have a most damaging effect on the trade of all Southern African states.

Closer co-operation between the Union and the High Commission Territories in this respect would redound to the benefit of all.

30. As the sole object of veterinary policy both in the Union and in the Territories is the control and eradication of animal diseases, a large measure of co-operation is possible. This should aim at a uniform veterinary policy, uniform veterinary standards and as far as possible uniform methods of disease control.

31. As the Union has not only the largest aggregate interest in disease control, but also the largest and best equipped laboratories and the most extensive trained staff, it might take the lead in inaugurating an investigation, in conjunction with the veterinary officers of the Territories, of the stock disease and veterinary control position in Bechuanaland and Swaziland. Such an investigation would be a valuable step forward in the direction of closer co-operation in this field of mutual interest, and should also assist in smoothing difficulties which result from veterinary restriction where the disease position renders such restrictions necessary.

32. In conclusion we would point out that the amelioration of the position in regard to cattle would in our opinion do more towards the development and improvement of conditions in the Bechuanaland Protectorate and Swaziland than any of the other measures considered by the Conference. One might almost say of Bechuanaland that ranching is the only economic development which is now above the horizon. While the Union can be of assistance to the Territories in the development of their resources, it is particularly in the development of the cattle industry that such assistance would be of vital concern to the peoples of Bechuanaland and Swaziland.

E. C. RICHARDS, *Chairman.*
C. N. A. CLARKE,
C. L. BRUTON,
P. R. VILJOEN,
D. L. SMIT,
J. E. HOLLOWAY,

Members.

BECHUANALAND PROTECTORATE.

PARLIAMENTARY GRANTS IN AID RECEIVED FROM THE IMPERIAL TREASURY:

1933/34-1938/39.

	£
1933/34.....	177,000
1934/35.....	98,000
1935/36.....	50,000
1936/37.....	60,000
1937/38.....	25,000
1938/39.....	*50,000
	<u>£460,000</u>

* Amount approved in estimates, of which probably only £30,000 will be required.

BECHUANALAND PROTECTORATE.

LIST OF SCHEMES FINANCED BY THE COLONIAL DEVELOPMENT FUND.

Scheme.	Amount Approved.	Date Commenced.	Date Completed.
Medical.	£ s. d.		
Additions to Hospitals.....	3,770 0 0	April, 1932.....	March, 1934.
Francistown Hospital.....	4,000 0 0	October, 1934.....	July, 1935.
New Hospital, Maun.....	3,500 0 0	October, 1935.....	February, 1937.
New Hospital, Tswapong.....	1,150 0 0		
New Hospital, Tswapong.....	350 0 0	May, 1937.....	March, 1938.
Water Supply Tswapong Hospital.....	1,020 0 0	December, 1935.....	June, 1938.
Fixed Dispensaries.....	9,125 0 0	In progress.....	—
Agriculture and Veterinary.			
Tsetse Fly Investigation.....	2,265 6 3	August, 1930.....	September, 1931.
Demonstration Creamery.....	200 0 0	April, 1932.....	March, 1933.
Mutton Improvement.....	2,000 0 0	February, 1935.....	In progress.
Cattle Improvement.....	7,000 0 0	June, 1935.....	In progress.
Cattle Improvement (Additional).....	5,450 0 0	January, 1939.....	In progress.
Pasture Research.....	4,750 0 0	April, 1935.....	In progress.
Improving Methods of Preparing Hides and Skins.....	2,000 0 0	December, 1935.....	In progress.
Loan for Dairy Machinery.....	1,000 0 0	January, 1935.....	Loan repaid Sept., 1938 to C.D.F.
Dairy Industry.....	500 0 0	July, 1935.....	June, 1936.
Pork and Bacon Industry.....	694 0 0	July, 1935.....	December, 1936.
Pig Breeding.....	564 0 0	December, 1938.....	In progress.
Poultry Industry.....	1,083 0 0	June, 1935.....	December, 1936.
Karakul Sheep.....	3,680 0 0	February, 1937.....	In progress.
Water Development.			
Preparation of Water Schemes.....	894 11 11	August, 1930.....	February, 1931.
Ngamiland Waterways.....	400 0 0	November, 1933.....	March, 1937.
Ngamiland Waterways.....	3,600 0 0	November, 1933.....	March, 1937.
Ngamiland Waterways.....	8,000 0 0	April, 1937.....	July, 1938.
Water Development.....	25,300 0 0	August, 1935.....	April, 1937.
Water Development.....	114,000 0 0	May, 1937.....	In progress.
Ngamiland Waterways (clearing of Taoghe).....	3,500 0 0	January, 1939.....	In progress.
Communication.			
Walvis Bay Railway Survey.....	2,002 4 0	March, 1932.....	September, 1932.
Low Level Bridges.....	12,750 0 0	August, 1935.....	In progress.
Road Construction Machinery.....	690 0 0	August, 1935.....	Completed.
Road Construction.....	58,000 0 0	May, 1937.....	In progress.
Miscellaneous.			
Economic Mission.....	1,640 0 0	October, 1932.....	March, 1933.
Skin and Fur Industry.....	4,045 0 0	May, 1936.....	March, 1937.
Survey of Timber Resources.....	2,331 0 0	October, 1936.....	September, 1938.
	<u>£291,254 2 2</u>		

Byvoegsel 9

MEMORANDUM (PREPARED IN 1939) BY HIS MAJESTY'S GOVERNMENT IN THE UNION OF SOUTH AFRICA ON THE QUESTION OF THE TRANSFER OF THE GOVERNMENTS OF BASUTOLAND, THE BECHUANALAND PROTECTORATE, AND SWAZILAND TO THE UNION OF SOUTH AFRICA.

(a) EUROPEAN POPULATION.

The Union Government believes that the European inhabitants of the Territories of Basutoland, the Bechuanaland Protectorate and Swaziland desire, in the event of the transfer of the Governments of these Territories, or any of them, to enjoy all the rights and privileges and be subject to all the duties and obligations of the European inhabitants of the rest of the Union. These rights should include the right of Parliamentary franchise in accordance with the laws of the Union, and the European owned portions of the Bechuanaland Protectorate and Swaziland should by transfer be placed on exactly the same footing as the European owned land in any other part of the Union. The Government of the Union is willing to adopt such legislative and other measures as may be practicable for the purpose of giving effect to this desire.

(b) OFFICIALS.

Upon transfer the Government of the Union will take over the European and Native officials serving in the Territories in accordance with section 22 of the Schedule to the South Africa Act, 1909, which reads as follows:—

"22. The rights as existing at the date of transfer of officers of the public service employed in any territory shall remain in force."

(c) NATIVE POPULATION.

Section 151 of the South Africa Act, 1909, provides that on transfer to the Union of the Government of any Territories belonging to or under the protection of His Majesty and inhabited wholly or in part by Natives, the Governor-General-in-Council may undertake the government of such Territory upon the terms and conditions embodied in the Schedule to the Act. A copy of the Schedule is annexed, marked X.

Upon transfer, His Majesty's Government in the Union of South Africa would institute the system of Government outlined in the Schedule to the South Africa Act, 1909, and no departure from the terms of the Schedule is contemplated by His Majesty's said government.

If, however, at any time after transfer, any alteration in the terms of the Schedule should be contemplated by His Majesty's Government in the Union of South Africa in respect of the Territories referred to in the Schedule or of any of them, His Majesty's said Government undertake to consult with His Majesty's Government in the United Kingdom in case the latter should have any observations to offer and to give due consideration to such observations before making such alteration.

The powers and status of the Chiefs would continue unchanged, and the existing form of administration would substantially be maintained, except for minor necessary administrative adjustments.

Thus, while at present the legislative power is vested in the High Commissioner, it would, upon transfer, become vested in the Governor-General-in-Council.

At present the administration is exercised by resident commissioners under the direction of the High Commissioner. Upon transfer, the resident commissioners would be appointed by the Governor-General-in-Council and would exercise their administrative functions under the direction of the Prime Minister.

The Prime Minister would be advised on matters of administration and legislation by a Commission of not less than three members, the constitution and functions whereof are dealt with in sections 2-10 of the said Schedule.

It may be desirable to set out here certain advantages which the Natives of the Territories may be expected to gain as a result of transfer to the Union. Before doing so, however, it is perhaps not out of place to draw attention to the fact that in the economic sphere the Union and the Territories have an essential unity of interest. The Union is the natural, if not the only, market for the products of the Territories, and the Territories provide a market for the manufacturers of the Union. In the present state of international trade, the Territories would have great difficulty in finding remunerative markets elsewhere if the Union markets should be closed to them. This is particularly the case with cattle, the principal product of the Bechuanaland Protectorate and Swaziland, which have, in spite of the weight restrictions and the controlled market, obtained a remunerative outlet for large numbers of cattle in the Union.

The Union provides also a ready market for the surplus labour of the Territories. During the recent economic depression the Union Government found that while thousands of its own Natives were workless and in a state of semi-starvation, so much so that extensive relief had to be provided, a very large number of Natives from outside the Union were in various types of employment in the Union, particularly in the towns.

As the Union Government's first concern naturally is its own Natives, and as extra-Union Natives are continually entering the Union in large numbers without permission, a provision was included in Act No. 46 of 1937 making it an offence for any "foreign" Native to enter or for any European to employ such Native in any town within the Union without special permission from the Secretary for Native Affairs. This restriction does not, however, apply to the Natives of the Territories or of South West Africa, as the future of these areas has thus far been regarded as being more intimately associated with the Union. For the same reason the restrictions imposed by the Union's Immigration Laws upon the entry of any person from outside the Union, be he European or Native, have not been applied to the Territories.

Transfer of the control of the Territories to the Union would naturally have the effect of securing to the inhabitants of the Territories for all time the right to be treated as rightful residents of the Union with the same claim as other Natives of the Union to its labour markets, while any questioning of the right of Territorial Natives to enter the Union for purposes of study, on visits or for any other legitimate reason would cease.

That this is an important question may be judged from the fact that, apart from the Natives on the mines, which in 1938 absorbed 70,511 labourers from the Territories, there are at present approximately 220,000 Natives within the Union who do not belong to it.

None of the Territories can in the long run survive as independent economic units. As has already been pointed out, they are in fact today living largely on the development which has taken place across their borders, and if they did not have the easy access to the Union which they now enjoy, their position would long ago have become impossible.

Already the question has arisen whether the position as it prevails at present can be maintained. The fact that the Territories produce largely for the Union market in competition with the citizens of the Union gives rise from time to time to a demand on the part of Union producers for the raising of tariff barriers against the products of the Territories. Only the transfer of the Territories could permanently ensure to the inhabitants that measure of equal treatment for their products which they at present share with citizens of the Union.

Upon transfer the Territories would become part and parcel of the Union as an economic unit. While the movement of livestock and agricultural produce would, of course, be subject to the veterinary and marketing laws of the Union, there would be no discrimination against the Territories, which would be in the favourable position of occupying their natural place in the economic structure of the Union.

For example, the Bechuanaland Protectorate, as a ranching area, would benefit by the free movement of feeder-cattle to the maize areas of the Union, and Basutoland would be in a position to further develop the production of hard wheats of which there is a scarcity in the Union.

Gradually, and as the process of economic and general adjustment takes place, the Territories will derive all the benefits which accrue to comparatively undeveloped countries as a result of their closer association with an advanced and progressive state. They would share in the organised activities of the Union, and in the benefits of its far higher stage of economic development. The financial and technical resources of the Union would be extended to their areas, and transport facilities would be increased in order to tap their resources and hasten their development.

Native agricultural schools have been established in the Union. They give instruction in agriculture to

Native students, and train Native agricultural demonstrators to teach their people the advantages of improved methods of cultivation and animal husbandry. These facilities would become available to the inhabitants of the Territories.

The Union Government may state that in so far as its knowledge of present conditions enables it to formulate its policy towards the Natives in the event of transfer, its intention is that:—

- (a) The tribal system and the authority of the Chiefs should be maintained; and the Chiefs should continue to receive the allowances hitherto paid to them by the Imperial Government.
- (b) There should be no alienation of any land in Basutoland, nor of any land forming part of the Native reserves in the Bechuanaland Protectorate and Swaziland.
- (c) No Natives should be introduced into Basutoland or the Native reserves of the Bechuanaland Protectorate or Swaziland for settlement without the consent of the inhabitants of the areas concerned.
- (d) The existing educational, medical and other social services, and the scheme for veld reclamation, the combating of soil erosion, the development of agriculture, the improvement of stock, the provision of water supplies and the construction and maintenance of roads and bridges should be continued and extended as circumstances permit.
- (e) The principles laid down in Proclamation No. 2 of 1915 (Swaziland), which makes provision for controlling the purchase by Natives of land in Swaziland and for securing for the benefit of the Swazis land acquired on behalf of the Swazi nation, should be maintained.

BRONNELYS.

- Baker, S., Halleck's International Law Vol. I,
3de druk, Kegan Paul, Trench, Trüber
& Co. Ltd., London, 1893.
- Bechuanaland. A general Survey, South African Institute
of Race Relations, Johannesburg, 1957.
- Bechuanaland Democratic Party, Pamflet sonder enige ver-
dere verwysings, U.N.I.S.A.
- Bechuanaland Protectorate Boundary Commission, 1894.
Geen verdere verwysings.
- Bechuanaland Protectorate Development Plan 1963-1968.
Pamflet sonder enige verdere verwysings,
U.N.I.S.A.
- Bechuanaland Soldiers Fund. Konstitusie, Morija Prin-
ting Works, Morija. Geen datum.
- Bechuanaland. The Political development of Bechuana-
land, Pamflet sonder enige verdere ver-
wysings, U.N.I.S.A.
- Benson, M., Tshekedi Khama, Faber and Faber,
London, 1960.
- Boocock, C., Mineral Resources of the Bechuanaland
Protectorate, Her Majesty's Statione-
ry Office, London, 1965.
- Bourne, H.R.F., The Bechuan- Troubles: A story of
Pledgebreaking, Rebel-making and
Slave-making in a British Colony,
South African Pamphlets, P.S. King
and Son, Westminster, 1898.
- Bredell, A.C., e.a., Gedenkskrifte van Paul Kruger,
J.L. Schaik, Pretoria, 1947.
- Brierly, J.L., The Law of Nations, 6de druk, Claren-
don Press, Oxford, 1928.
- Britse Inligtingsdiens, Lands of Opportunity. Basuto-
land, Bechuanaland protectorate,
Swaziland, Her Majesty's Printers,
London, Julie 1958.
- Britse Inligtingsdiens, Pan-Africanism, London, Augus-
tus 1965.
- Calitz, J.R., Die geskiedenis van die onderwys van
die blankes in (a) die Republieke
Stellaland en Goosen 1882-1884, en
(b) die Kroonkolonie Brits-Bechuana-
land 1885-1895, M.A. verhandeling,
U.S., 1944.
- Cambridge History of the British Empire Vol. VIII,
Cambridge University Press, London,
1963.

- Campbell, W.B., The South African Frontier 1865-1885. A study in expansion, Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis, Doktorale proefskrif, Universiteit van Kalifornië, 1959(1).
- Chilvers, H.A., The yellow man looks on, 2de druk, Cassell and Company, London, 1933.
- Clark, G.B., Het fijne van de Bechuanalandsche questie, South African Pamphlets, Hofmeyer en Regter, Kaapstad, 1885.
- Cobbett, P., Cases on International Law Vol. I, 5de druk, Sweet and Maxwell Ltd., London, 1931.
- Colvin, I., The life of Jameson Vol. I en II, Edward Arnold & Co., London, 1923.
- Commonwealth Relations Office, Bechuanaland Protectorate. Constitutional Proposals, Her Majesty's Stationery Office, London, September 1960.
- Commonwealth Relations Office, Bechuanaland Protectorate. Reports of observes on the attitude of the Bamangwato Tribe to the return of Tshekedi Khama to the Bamangwato Tribe, His Majesty's Stationery Office, London, Desember 1951.
- Commonwealth Relations Office, Bechuanaland Protectorate. Succession to the Chieftainship of the Bamangwato tribe, Her Majesty's Stationery Office, London, Maart 1950.
- Debates of the House of Assembly, Second session, fifth Parliament, Vol. 3, 13th February - 15th April, Cape Times Ltd., Cape Town, 1925.
- Debatte van die Volksraad, Vierdie sitting - sewende Parlement, Deel 27, 4 Mei - 17 Junie 1936, Nasionale Pers Bpk., Kaapstad. 1936.
Tweede sitting - elfde Parlement, 12-14 April 1954, Nasionale Drukkery Bpk., Elsie'srivier, 1954.
- Debatte van die Senaat, Vierdie sitting - eerste Senaat, 2-5 Junie 1964, Nasionale Drukkery Bpk., Elsie'srivier, 1964.
- Debenham, F., Development in Bechuanaland, The Anti-Slavery Society, London, 1951.
- de Kiewiet, C.W., A History of South Africa. Social and Economic, Clarendon Press, London, 1941.

- de Kock, W.J., Ekstraterritoriale vraagstukke van die Kaapse regering (1872-1885) met besondere verwysing na die Transgariep en Betsjoeanaland, Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis, Doktorale proefskrif, U.S., 1948.
- de Kun, N., The Mineral resources of Africa, Elsevier Publishing Co., New York, 1965.
- Die Unie-wette 1910-1947, Geklassifiseerde en geannoteerde herdruk Deel 10, Die Staatsdrukker, Pretoria, 1952.
- Dooyeweerd, H., A new critique of theoretical thought, vertaal deur D.H. Freeman en H. de Jongste, Vol. III, H.J. Paris, Amsterdam, 1957.
- De Wijsbegeerte der Wetsidee Vol. III, H.J. Paris, Amsterdam, MCMXXXVI.
- Encyclopaedie der Rechtwetenschap Vol.I, Bureau Studentenraad, V.U.
- Doxey, G.V., The High Commission Territories and the Republic of South Africa, Royal Institute of International Affairs, Oxford University Press, Oxford, 1963.
- Dundas, C., e.a., Problem Territories of Southern Africa, The South African Institute of International Affairs, 1952.
- Edgar, J., The expansion of Europe during five centuries with special reference to South Africa, Maskew Miller, Kaapstad.
- Encyclopaedia Britannica, Encyclopaedia Britannica Ltd., London, 1958.
- Erasmus, D.P., Die probleem van ekonomiese ontwikkeling in Afrika, met spesiale verwysing na Betsjoeanaland-protectoraat, D.Comm. proefskrif, U.P., 1959.
- Europese adviesraad, Byeenkoms, 1933.
- A Fabian Society Study, The unprotected protectorates, Fabian Society, London, Desember 1965.
- Froneman, G.F. van L., Report of the Committee re Foreign Bantu, Pretoria, 1962.
- Gabatshwane, S.M., Introduction to the Bechuanaland Protectorate. History and Administration, Morija Press, Morija, 1957.
- Gabatshwane, S.M., Tshekedi Khama of Bechuanaland, Oxford University Press, London, 1961.
- Gibbs, H., Background to Bitterness. The story of South Africa 1652-1954, Philisophical Library, New York, 1955.

- Godlonton, W.A., The destiny of the Bechuanaland Protectorate, Lesing aan die „Rhodesia National Affairs Association", Herdruk uit die „New Rhodesia", Art Printing Works, Maart-April 1951.
- Great Britain Colonial Affairs, Annual Reports of Bechuanaland. Reports for the years 1964-5, Bechuanaland Press, Mafeking, 1966.
- Greene, F., Dynamics of International Relations; Power, Security and Order, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1964.
- Gross, F., Rhodes of Africa, Cassell and Company Ltd., London, 1956.
- Hackworth, G.H., Digest of International Law Vol. I, Government Printing Office, Washington, 1940.
- Hailey, Lord., Native Administration in the British African Territories. The High Commission Territories. Basutoland, the Bechuanaland Protectorate and Swaziland, Her Majesty's Stationery Office, London, 1953.
- Halpern, J.H., South Africa's Hostages. Basutoland, Bechuanaland and Swaziland, Cox and Wyman Ltd., London, 1965.
- Hartman, F.H., The Relations of Nations, The Macmillan Company, New York, 1957.
- Halpern, M., The Politics of Social Change in the Middle East and North Africa, Princeton University Press, Princeton, 1963.
- Hepburn, J.D., Twenty Years in Khama's Country and pioneering among the Batawana of Lake Ngami, Hodder and Stoughton, London, MDCCCXCVI.
- Herholdt, A.N.J., Die Arab-Maghreb: 'n Studie in die Islam - staatkunde, D.Phil.proefskrif, Universiteit van die Oranje Vrystaat, Bloemfontein, Augustus 1967.
- Hodgson, M.L., e.a., Britain in Southern Africa (no. 2) Bechuanaland Protectorate, Lovedale Press, Geen datum.
- Hofmeyr, J.H., Het leven van Jan Hendrik Hofmeyr, Jan de Sandt de Villiers, Kaapstad, 1913.
- South Africa, Ernest Bum Ltd., London, 1931.
- Inquisitor, Khama the King, Hendrik uit die „Sunday Times", Central News Agency, Johannesburg, 1914.

- Kahn, E., The new South African Constitution. Being a supplement to the Union of South Africa: The development of its laws and constitution, Juta & Co. Ltd., Wynberg, 1962.
- Kerekes, F., The Arab Middle East and Muslim Africa, Frederick A. Praeger, New York, 1961.
- Khama, T., Bechuanaland and South Africa with an introduction by M. Perham, An African Bureau Publication, Grange Press, Sussex, 1955.
- Memorandum waarin hy sy saak teenoor sy vyande i.v.m. die trou-dispuut stel. Geen verdere verwysings, U.N.I.S.A.
- The case for Bechuanaland. Memorandum ten opsigte van die sienings van ses hoofmanne oor die inlywing van S.W.A. by die Unie, Condor Printing Works (Pty) Ltd., Johannesburg, 1946.
- Krüger, D.W., Paul Kruger Vol. II, Afrikaanse Pers Boekhandel, Johannesburg, 1963.
- Lawrence, T.J., The Principles of International Law, 7de druk, Macmillan and Co. Ltd., London, 1937.
- Legislative Council, Report of the Select Committee on Racial Discrimination, 1962, Geen verdere verwysings nie.
- Lewis, G.C., An essay on the Government of Dependencies, Clarendon Press, Oxford, 1841.
- Leyds, W.J., Betsjoeanaland, Den Haag, 1919.
- The Transvaal Surrounded. A continuation of "The first annexation of the Transvaal;" T. Fischer Unwin Ltd., London, 1919.
- Mackenzie, J., Austral Africa, Losing it or ruling it being incidents and experiences in Bechuanaland, Cape Colony and England Vol. I en II, Sampson Low, Marston, Searle and Rivington, London, 1887.
- Bechuanaland. Its lessons to the Cape Colony and South Africa, South African Pamphlets, Murray and St. Leger Printers, Cape Town, 1884.
- Mason, P., The Birth of a Dilemma. The conquest and settlement of Rhodesia, Oxford University Press, London, 1958.
- Millin, S.G., General Smuts Vol. I, Faber and Faber Ltd., London, 1936.

Minutes of the Joint Advisory Council, 1950-1961.

Minutes of the Bechuanaland Native Advisory Council, .
1924-33, 1935-43, 1945-50.

Mitchell, L., The life of Cecil John Rhodes Vol. I.

Mockford, J.M., Khama: King of the Bamangwato, Jonathan Cape Ltd., London, 1931.

Moffat, J.S., The lives of Robert and Mary Moffat, 12de uitgawe, T. Fisher and Unwin Ltd., London, --.

Mouton, J.A., Generaal Piet Joubert in die Transvaalse geskiedenis, Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis, Doktorale proefskrif, U.S., 1957.

Munger, E.S., Bechuanaland. Pan-African outpost or Bantu Homeland?, Oxford University Press, London, 1965.

- Notes on the Formation of South African Foreign Policy, The Castle Press, Pasadena, 1965.

Nathan, M., Paul Kruger. His Life and Times, 2de uitgawe, The Knox Publishing Company, Durban, 1941.

Offisiële Jaarboek van die Unie en van Basoetoeland, Betsjoeanaland-protectoraat en Swaziland, no. 30, 1960.

Offisiële publikasie. Negotiations regarding the Transfer to the Union of South Africa of the Government of Basutoland, the Bechuanaland Protectorate and Swaziland 1910-1939, G.P.S4846, The Government Printer, Pretoria, 1953.

Oppenheim, L., International Law a Treatise Vol I, 7de uitgawe, Macmillan and Co. Ltd., London, 1937.

Orchard, R.K., The High Commission Territories of South Africa, World Dominion Press, London, 1951.

Otto, J.H., Die inlywing van die Britse protektorate by die Unie van Suid-Afrika ('n Staatkundige Studie), M.A. verhandeling, U.O.V.S., 1954.

Padelford, N.J., e.a., The Dynamics of International Politics, 5de druk, The Macmillan Co., New York, 1965.

Perham, M., e.a., The Protectorates of South Africa. The question of their transfer to the Union, Oxford University Press, London, 1935.

- Plomer, W., Cecil Rhodes, Peter Davies Limited, Edinburgh, 1933.
- Pyrah, G.B., Imperial Policy and South Africa 1902-1910, Clarendon Press, London, 1955.
- Redfern, J., Ruth and Seretse „a disreputable transaction,” Camelot Press Ltd., London, 1955.
- Report of the Bechuanaland Independence Conference,
Her Majesty's Stationery Office,
London, Maart 1966.
- Rey, C.F., Notes by Residence Commissioner Bechuanaland Protectorate on High Commission Memorandum, Mafeking, Maart 1963.
- Sabine, G.H., A History of Political Theory, 3de uitgawe, George G. Harrap and Co, Ltd., London, 1961.
- Samevatting van die verslag van die kommissie vir die Sosio-ekonomiese Ontwikkeling van die Bantoe-gebiede binne die Unie van Suid-Afrika (Tomlinson-verslag), Die Staatsdrukker, Pretoria, 1954.
- Schwarzenberger, G., Power Politics a Study of World Society, 3de uitgawe, Stevens and Sons Ltd., London, 1964.
- International Law Vol. I, 3de uitgawe Stevens & Sons Ltd., London, 1957.
- Scheepers, D.J.J., Die beginsel van soewereiniteit in eie kring as waarborg vir burgersvryheid, M.A. verhandeling, U.O.V.S., 1952.
- Scholtz, G.D., Die Republiek van Suid-Afrika en die Nuwe Wêreld, Voortrekkerpers Bpk., Johannesburg, 1962.
- Schuman, F.L., International Politics. The Western State system and the World Community, McGraw-Hill Book Company, Inc., New York, 1958.
- Scully, M.C., A History of South Africa. From the earliest days to the Union, Longmans, Green and Co. Ltd., London, 1938.
- Sillery, A., Founding a Protectorate. History of Bechuanaland 1885-1895, Mouton and Co., The Hague, 1965.
- The Bechuanaland Protectorate, Oxford University Press, London, 1952.
- South Africa Act 1909, The Government Printer, Pretoria, 1930.

- Spence, J.E., Republic under Pressure, A Study of South African Foreign Policy, Oxford University Press, London, 1965.
- Spier, J.M., Inleiding in die Wijsbegeerte der Wetsidee, J.H. Kok, Kampen, 1950.
- Stevens, R.P., Lesotho, Botswana and Swaziland. The Former High Commission Territories in Southern Africa, Pall Mall Press, London, 1967.
- Stibbe, D.G., Inleiding tot de kennis der bestuursinstellingen in vreemde koloniën, De Erven F. Bohn, Haarlem, 1924.
- Strauss, H.J., Staatsleer I en II diktaat. Geskiedenis van die Staatsfilisofie, U.O.V.S., 1964.
- Taylor, E.L.H., The Christian Philosophy of Law, Politics and the State, The Craig Press, New Yersey, 1966.
- The Stateman's Yearbook 1967-68, St. Martin's Press, New York, 1967.
- Theal, G.M., Compendium of South African History and Geography, 3de uitgawe, Institution Press, Lovedale, 1877.
- Ethnography and condition of South Africa before A.D. 1505, 3de uitgawe, George Allen and Unwin Ltd., London, 1922.
- History of South Africa from 1873 to 1884, George Allen and Unwin Ltd., London, 1919.
- Van Oordt, J.W.G., Zuid-Afrika zoo als het thans bestaat, South African Pamphlets, P.N. Kampen and Zoon, Amsterdam, 1897.
- Van der Walt, A.J.H., e.a., Geskiedenis van Suid-Afrika, 2de uitgawe, Nasionale Boekhandel Bpk., Kaapstad, 1955.
- Van der Walt, H.R., Die Suid-Afrikaanse republiek in die Britse buitelandse en Koloniale beleid (1881-1899), Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis, Doktorale proefskrif, P.U. vir C.H.O., 1963.
- Von Grunebaum, G.E., Islam, Essays in the Nature and Growth of a Cultural Tradition, Vol. 57, no. 2, part 2, memoir no. 81, The American Antropological Association, Menasha, Wisconsin, U.S.A., April 1955.
- Walker, E.A., A History of South Africa, 3de uitgawe, Longmans, Green and Co. Ltd., London, 1928.

- Wessels, F.J.H., Die Owerheidstaak, D.Phil proefskrif, U.O.V.S., 1957.
- Die Republikeinse Grondwet, Nasionale Pers Boekhandel Bpk., Kaapstad, 1962.
- Staatsleer II Diktaat. Handleiding by die Studie van Internasionale verhoudinge, U.O.V.S.
- Internasionale verhoudinge - 'n Normatief-strukturele benadering, Intreerede as Hoogleraar aan U.O.V.S., 16 Oktober 1968.
- Wiechers, N.J., Die onderhandelings tussen die Suid-Afrikaansen Britse regerings in verband met die Britse protektorate sedert 1910, M.A. verhandeling, U.P., 1964.
- Williams, B., Cecil Rhodes, Constable and Co. Ltd., London, 1921.
- Williams, R.C., The British Lion in Bechuanaland, Rivingtons Waterloo Place, London, MDCCCKXXXV.
- Young, B.A., Bechuanaland, Her Majesty's Stationery Office, London, 1966.

ARTIKELS.

- Barker, W.E., South Africa's six-Point Claim to the Protectorates, Tydskrif vir Rasse-Aangeleenthede, Vol. 8, no. 1, 11 Oktober 1956.
- Jansen, J.P., Ons arm, belangrike buurman: Botswana, Die Huisgenoot, 7 Oktober 1966.
- Jowitt, H., The case against incorporation, Race Relations Journal, Vol. XXIII, no. 1, 1956.
- Khama, S., Country of the future, New Commonwealth, no. 4, 1968.
- Lawrie, G.G., South Africa's World Position, The Journal of Modern African Studies, Vol. 2, no. 1, Maart 1964.
- Leistner, G.M.E., Foreign Bantu Workers in South Africa. Their present position in the Economy, The South African Journal of Economics, Vol. 35, no. 1, Maart 1967.
- Schmidt, C.W.H., Die Grondwet van die Republiek van Suid-Afrika Wet no. 32 van 1961, Tydskrif vir Hedendaagse Romeins-Hollandse Reg, Jrg. 25, no. 1, Februarie 1962.

Spence, J.E., British Policy Towards the High Commission Territories, Journal of Modern African Studies, Vol. 2, no. 2, 1964.

Wessels, F.J.H., Die probleem van tussenstaatlike verhoudings - Humanisties en Christelik, Die Gereformeerde Vaandel, Deel XXVI, no. 2, Junie 1958.

NUUSBLAAIE EN STAATSPUBLIKASIES.

Africa Diary, Vol. II, no. 5, 27 Januarie - 2 Februarie, 1962.
Vol. VI, no. 23, 30 Mei - 5 Junie 1967.

Africa Report, Vol. 12, no. 1, Januarie 1967.

Africa Research Bulletin: Political, Scientific and Cultural series,
Vol. 3, no. 8, 1 - 31 Augustus 1966.
no.12, 1 - 31 Desember 1966.
Vol. 4, no. 6, 1 - 30 Junie 1967.
no.10, 1 - 31 Oktober 1967.
Vol. 5, no. 6, 15 Julie 1968.
no. 7, 15 Augustus 1968.

Economic, Financial and Technical series,
Vol. 4, no. 1, 15 Januarie-14 Februarie 1967.
no.12, 31 Januarie 1968.
Vol. 5, no. 4, 31 Mei 1968.

Bechuanaland Government Gazette,
Vol. IV, no. 7, (11/2/66)
no.45, (16/9/66)

Supplement to the Bechuanaland Government Gazette
(18 Junie 1965) Legal notice no. 23
(1965).

Commonwealth Survey, Vol. 10, no.15, 21 Julie 1964.
Vol. 11, no. 6, 16 Maart 1965.
Vol. 11, no.21, 12 Oktober 1965.
Vol. 12, no. 1, 7 Januarie 1966.
no. 3, 4 Februarie 1966.
no. 6, 18 Maart 1966.
no. 9, 29 April 1966.
no.12, 10 Junie 1966.
no.24, 25 November 1966.

Dagbreek en Landstem, 4 Februarie 1968.

Die Beeld, 24 Desember 1967.

Die Transvaler, 24 Mei 1968.

Die Volksblad, 12 Junie 1968.

Keesings Archives, 22 - 24 Oktober 1966.
27 Julie - 3 Augustus 1968.

News Check, 23 Februarie 1968.

South African Digest, 27 September 1968.

Sunday Times, 11 Augustus 1963.

Survey of British and Commonwealth Affairs, Vol. 2,
no. 6, 15 Maart 1968.

The Daily News, 4 Januarie 1968.

The Friend, 30 November 1967.

ARGIEFWERKE.

BLOEMFONTEIN.

Imperiale Blouboek. Suid-Afrika - Betsjoeanaland 1883-
1890.

KAAPSTAD.

Bechuanaland Crown Colony. Administrator and Deputy
Commissioner, Copies of despatches
to the Governor and High Commissioner
Aug. - Oct. 1888 and Jan.-Febr. 1889,
B.C.C. 195 and 196.

Her Majesty's Special Commissioner for Bechuanaland.
Letters floating about Stellaland
from Kafir Chiefs 1883-1884,
B.C.C. 1.

Her Majesty's Special Commissioner for Bechuanaland.
Census of the Adult Male Population
(white) of Stellaland - February
1885, B.C.C. 2.

Government House Records. Papers relative to Rhodes
mission to Stellaland 1883,
G.H. 19/12E.

Government House Records. Papers connected with
Keate award and Keate award terri-
tory, G.H. 21/1, 21/2, 21/3, 21/4.

PRETORIA.

Verdrae tussen Kafferhoofde en die regerings van die
Z.A.R. en Kaapprovinsie, 1850 - 1880.